

NATO FORCAT
E SË ARDHMES

NËN FLAMURIN
E OKB-SË

TRANSFORMIMI
I LUFTËS

AVIONI "BELL 525
RELENTLESS"

MBUROJA

Numri 136
Shkurt 2021

ISSN 1857-7792

REVISTË E MINISTRISË SË MBROJTJES TË REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

Në vitin 2021 do ta dëshmojmë vendin tonë në NATO

Trajnim intenziv i pjesëtarëve
të njësive të deklaruara të NATO-s

Gjatë vitit 2021 do t'a vendin tonë në

Një pjesë e pjesëtarëve të Grupit të Batalionit të Lehtë Këmbësorik, e cila njëherit është edhe njësi e jona e deklaruar e NATO-s, në kazermën “Jane Sandanski” në Shtip filloi me trajnim intenziv, me qëllim që të arrihet gjendja e plotë e gatishmërisë deri në mesin e vitit 2022, kur edhe do të vlerësohen sipas standardeve të NATO-s. Ministrja Radmilla Shekerinska më 5 janar i vizitoi pjesëtarët e kësaj njësie në Shtip dhe me këtë rast theksoi se edhe pse afati për përgatitje është tejte i shkurtër, ndërsa pritshmëritë janë të larta, me udhëheqsinë e dëshmuar dhe me

përkushtimin e ushtarëve të rinj, pritet sukses gjatë vlerësimit. “Në vitin 2021 theksin kryesorë do t'a vendosim pikërisht në kapacitetin tonë në Shtip. Këtu edhe gjatë vitit 2020, por sidomos sivjet, do të sigurojmë me të vërtetë kushte më të mira për punë, për stërvitje, për përgatitje për operacionet që udhëhiqen nga NATO. Për këtë shkak ndjej kënaqësi të them se këtu gjasën e vet për punë dhe avancim do ta kenë ushtarët më të mirë të rinj, nënoficerët dhe oficerët të cilët do t'i përmbushin kriteret më të larta dhe të cilët do të arrijnë rezultate”, tha ministrja Shekerinska. Ajo shtoi se trajnimet kanë filluar gjatë vitit 2020 së

dëshmojmë NATO

bashku me ekipet nga Mbretëria e Bashkuar, ndërsa tashmë trajnimet e njejta jemi duke i vazhduar vetëm. “Mësuam atë që duhej mësuar nga aleatët, tashmë vazhdojmë vet të punojmë dhe të ndërtojmë njësi e cila me krenari do t’a mbajë flamurin shtetëror, por edhe shenjën e anëtarit të NATO-s”, tha ministrja. Ministrja Shekerinska mes tjerash tha se viti 2021 do të jetë viti në të cilin do t’a dëshmojnë vendin tonë në NATO dhe se do të dëshmojmë me vepra se jemi një aleat i përkushtuar. „Në qoftë se gjatë vitit 2020 ngjarja qendrore pozitive për të gjithë ne ishte anëtarimi i Republikës së Maqedonisë së Veriut në NATO, pas pothuajse tridhjetë viteve pritje dhe mund, në vitin 2021, të gjithë neve në fushën e mbrojtjes, përqëndrimi do të jetë që praktikisht të dëshmojmë dhe të tregohemi me vepra se si jemi si anëtare e Aleancës”, konkludoi ministrja.

përmbajtja

MBUROJA ■ viti XII ■ numri 136 ■ shkurt 2021

Info	5
NATO-aktivitete Qendrat e Komandës Aleate për Transformim në NATO	6
NATO-aktivitete NATO forcat e së ardhmes	8
NATO-aktivitete NATO procesi i planifikimit të mbrojtjes	11
Misionet paqësore Nën flamurin e OKB-së	14
Edukim Transformimi i luftës	20
Global Terrorizmi islamik Gabim në narativ	24
24 orë Heronjtë e Batalionit për Mbështetjes Mjekësore në luftën kundër COVID-19	28
Armatim „JAK-38” – avioni sovjetik me fluturim/aterim vertikal	32
Armatim Helikopter „Bell 525 Relentless”	34
Armatim ARMA 6x6 – automjeti shumëdedikues i blinduar me rrota	36
Përgjatë historisë Historia e konflikteve në Egjipt	40
Muze Ushtarak Muzeu artilerik ushtarak i Shën Petersburgut	46
E paobligueshme Sapuni – Më shumë se një mbrojtës personal	51
Film „Paskal”	56
	3

Paqëruajtësve tanë

Republika e Maqedonisë së Veriut pjesëmarrjen e saj në kuadër të misioneve dhe operacioneve ndërkombëtare e ka filluar që në vitin 2002. Që nga ajo periudhë kanë kaluar pothuajse dy dekada të kontributit të vazhdueshëm të pjesëtarëve tanë në misione dhe operacione të kryesuara nga OKB-ja, NATO dhe BE-ja. Nga viti 2002, deri më sot kontributi me kapacitete njerëzore në kuadër të operacioneve paqëruajtëse ka ndryshuar sipas resurseve të planifikuara dhe nevojave të bashkësisë ndërkombëtare. Gjatë periudhës nga viti 2002 deri në vitin 2020, më se 4000 pjesëtarë të Armatës së Republikës së Maqedonisë së Veriut kanë qenë pjesë e operacioneve paqësore ndërkombëtare. Kontributi i vendit tonë në kuadër të misioneve paqësore gjatë periudhës së kaluar u njoh dhe u vlerësua lartë në suaza ndërkombëtare dhe shumë nga pjesëtarët e Armatës fituan medalje dhe lavdërata, si dhe mirënjohje për kontributin e veçantë në kuadër të misionit në të cilin kanë qenë pjesë, ndërsa flamuri maqedonas në tërë botën u bë i njohur falë profesionalizmit dhe përkushtimit të pjesëtarëve të Armatës. Me anëtarimin e vendit tonë në NATO edhe zyrtarisht u bëmë aleati i shumëpritur në kuadër të misioneve paqësore të aleancës më të madhe ushtarako-politike duke mos u ndalur me rotacionet në kuadër të misioneve. Nga viti i kaluar e rritëm nivelin e kontributit edhe me pjesëmarrje në kuadër të misionit të KFOR-it, gjë që dëshmon se ne mund të kontribuojnë edhe për sigurinë rajonale. Gjithashtu, për herë të parë japim kontributin tonë edhe në misionin e BE-së në Republikën Qendrore Afrikane, gjë që paraqet përvojë të re edhe për misionet e BE-së ndërsa vazhdojmë edhe me kontribut në kuadër të misionit UNIFIL të Kombeve të Bashkuara. Larg nga shtëpia, në rrëmujën e konflikteve dhe në rajonet postkonfliktuale, paqëruajtësit tanë e kaluan vitin 2020, vitin e pandemisë globale, duke i realizuar detyrat dhe qëllimet e

misionit paqësor me punë dhe në shëndet të plotë. Por disa prej tyre u ballafaquan edhe drejtpërdrejtë me sëmundjen, por fatmirsisht, të gjithë ia dolën me sukses ndaj virusit dhe vazhduan me aktivitetet e parapara. Ministrja e mbrojtjes Radmilla Shekerinska, zëvendës shefi i Shtabit të Përgjithshëm gjenerali Azim Nuredin dhe komandanti i KO, gjeneral Pavle Arsoški, në fillim të vitit 2021 realizuan videolidhje me disa pjesëtarë të Armatës të cilët janë pjesë e misioneve të ndryshme nën flamurin e NATO-s, BE-së dhe OKB-së. Ministrja Shekerinska në fjalën e saj deri te pjesëmarrësit e misioneve, para se gjithash u falenderua që edhe në kushte të pandemisë botërore dhe të sfidave të reja, në mënyrën më profesionale dhe me përkushtimin më të madh, ata i realizojnë detyrat e tyre, larag shtëpive dhe familjes, duke ju dëshiruar të gjithëve shëndet dhe suksese të mëtejme në realizimin e detyrave. Ajo theksoi se kjo gjeneratë e paqëruajtësve do të hyjë në histori si gjeneratë e cila e para ka treguar vlerat tona, por jo vetëm si partner, por edhe si anëtare e plotë e NATO-s, si aleat i saj. Në videolidhjen e drejtpërdrejtë morën pjesë pjesëtarë të kontingjentëve të Maqedonisë në misionet e NATO-s “Përkrahja e Vendosur” në Afganistan, pjesëtarë të misionit të KFOR-it në Kosovë, pjesëtarë të misionit të Bashkimit Europian në Bosnje e Hercegovinë “ALTEA” si dhe të misionit në Republikën Qendrore Afrikane, mision ky i Kombeve të Bashkuara. Ata dërguan një mesazh të vetëm – se morali dhe shëndeti janë në nivelin e duhur, se detyrat po rrealizohen në përpikmëri dhe se ka një bashkëpunim të mirë me kolegët e vendeve aleate. Edhe ne nga redaksia e revistës “Mburoja”, pjesëtarëve tanë pjesëmarrës në kuadër të misioneve paqësore ndërkombëtare në botë, ju dëshirojmë shëndet dhe suksese në kuadër të misioneve dhe vazhdim të përfaqësimit të denjë në botë, si ambasadorë tanë më të mirë.

Dr. Zhanet Ristoska

Botues

Ministria e Mbrojtjes
së Republikës së Maqedonisë së Veriut

Kryetare e Këshillit
Radmilla Shekerinska

Kryeredaktore përgjegjëse
Dr. Zhanet Ristoska

Redaksia:
Umit Redzeqi
(redaktor i artit grafik dhe teknikës),
Kristina Ilievska
(gazetare dhe fotografe),
Asim Zaimi
(Redaktor gjuhësor)
Bujar Zylfiqari
(përkthimi në gjuhën shqipe)

MBUROJA
Është revistë e
Ministritsë së
Mbrojtjes së
Republikës së
Maqedonisë së Veriut

Botohet një herë
në muaj

„Orce Nikollov“ 116
1000 Shkup

Telefon: 02 3128 276
www.mod.gov.mk

Qëndrimet e plasura nga ana e bashkëpunëtorve të jashtëm nuk përfaqësojnë politikën zyrtare dhe qëndrimet e Ministritsë së Mbrojtjes

PARAQIT KORRUPSIONIN
0800 50030

Ekip mjekësor kirurgjik nga Maqedonia do të jetë pjesë e minisonit të NATO-s në Afganistan

Ministria e mbrojtjes Radmilla Shekerinska dhe ministri i shëndetësisë Venko Filipçe më 12 janar u takua me ekipin kirurgjik gjashtë anëtarësh të shëndetësisë ushtarake dhe publike i cili do të jetë i vendosur në kuadër të spitalit norvegjez në Kabul të Afganistanit, nga muaji mars deri në muajin shtator të këtij viti. Para nisjes në misionin “Përkrahja e Vendosur” në mars të 2021, këtij ekipi do t’i paraprijë një trajnim tremujor i cili do të realizohet në mbretërinë e Norvegjisë, së bashku me kolegët norvegjez të cilët do të jenë pjesë e rotacionit të njejtë në kuadër të misionit në Kambul. Ky trajnim do të përbëhet nga trajnimi bazë ushtarak dhe ekipor, i ligjëruar edhe përmes punës në grupe, ku më pas do të vijojë edhe një trajnim i specializuar për kirurgji ushtarake. “Ju jeni ekipi i parë kirurgjik nga Maqedonia i cili do të merr pjesë në misionin e NATO-s si një ekip i një vendi anëtar. Do të mësoni nga më të mirët, sepse partneri ynë, Norvegjia është i njohur në zhvillimin e mjekësisë ushtarake”, tha ministria Shekerinska. Ajo theksoi se Maqedonia e Veriut si anëtare e

NATO-s deri në vitin 2028 duhet të zhvillojë NATO shkathtësi në formë të një ekipi kirurgjik i cili do të jetë në dispozicion si resurs i NATO-s. Pjesëmarrja në këtë mision në Afganistan është njëri ndër hapat për përgatitje dhe zhvillim të kësaj shkathtësie. Duke i uruar për përzgjedhjen, ministri Filipçe e theksoi rëndësinë e pjesëmarrjes së ekipit tonë në misionin në Afganistan “Përkrahje e Vendosur” dhe tha se ky projekt nuk është i rëndësishëm vetëm për Ministrinë e Mbrojtjes, por edhe për tërë shtetin, sepse anëtarësimi në NATO do të thotë edhe zhvillim të ekipeve mjekësore

për intervenim të shpejtë. „Nga pjesëmarrja juaj në mision do të ketë përfitim sistemi i tërë i shëndetësisë publike, sepse njohuritë tuaja do t’i zbatoni dhe këtë do ta bëni edhe me specialistët edhe me studentët”, tha ministri. Ekipi numëron tre mjekë specialist – në fushën e traumatologjisë, të kirurgjisë së përgjithshme dhe anesteziologjisë, si dhe tre motra medicinale. Pesë prej tyre vijnë nga shëndetësia publike, ndërsa njëra është motër medicinale që vjen nga Batalioni për Ndihmë Mjekësore pranë Armatës së Republikës së Maqedonisë së Veriut. Përfshirja e mjekëve dhe motrave medicinale nga shëndetësia publike në kuadër të rotacionit pranë spitalit norvegjez në Kabul bëhet në bazë të Memorandumit për Bashkëpunim ndërmjet Ministrisë së Mbrojtjes dhe Ministrisë së Shëndetësisë, sipas të cilit përbërja e ekipit sigurohet nga ana e Ministrisë së Shëndetësisë, ndërsa mjetet financiare sigurohen nga ana e Ministrisë së Mbrojtjes. Shpenzimet e trajnimit dhe mbështetjes logjistike në kuadër të misionit i mbulon Mbretëria e Norvegjisë.

Shefi i SHP vizitë pjesëtarëve të Armatës të angazhuar përgjatë kufirit jugor

Shefi i Shtabit të Përgjithshëm të Armatës gjeneral-nënkolonel Vasko Gjurginovski, në ditën e parë të vitit të ri 2021, i shoqëruar nga komandantët e Komandës për Operacione, gjeneral-majori Pavle Arsoski, komandanti i brigadës së 1 këmbësorike, gjenerali i brigadave, Besnik Emini, komandantit të batalionit të 4 të këmbësorisë nënkolonelit Goran Trajanovski si dhe nga nënoficerët e parë kryesorë, vizituan pjesëtarët e Armatës të angazhuar përgjatë kufirit jugor në rajonin e Gjevgjeliës. Gjatë vizitës së pjesëtarëve të Armaës të cilët janë nga përbërja

e 4 e batalionit këmbësorik, gjenerali Gjurginovski lavdëroi pjesëtarët për profesionalizmin dhe angazhimin në ndihmën e pjesëtarëve të Policisë Kufitare në parandalimin e kalimeve ilegale, gjë e cila realizohet me anë të rotacioneve të rregullta, në mënyrë të

padërprerë tashmë gjashtë vjet me rradhë, në të gjitha kushtet atmosferike, duke u kujdesur për sigurinë e qytetarëve dhe për sovranitetin e vendit. Në kuadër të vizitës, gjenerali Gjurginovski nga ana e eprorit përgjegjës u informua për gjendjen aktuale në këtë pjesë të kufirit shtetëror. Gjenerali Gjurginovski kah fundi i vitit 2020 në shenjë mbështetje për angazhimin e pjesëtarëve të Armatës në asistencë të institucioneve dhe të ndihmës së qytetarëve në ballafaqimin me përhapjen e virusit COVID-19, vizitoi pjesëtarët e pothuajse të gjitha njësisve nëpër garnizonët në tërë Republikën.

Betim solemn

Në kazermën “Aleksio Demnievski-Bauman” në Veles u mbajt ceremony me rastin e dhënies së betimit solemn të ushtarëve të posapranuar profesional të cilët u bashkangjiten rradhëve të Armatës. Në ceremoninë e betimit solemn morrën pjesë zëvendësministri i mbrojtjes Bashkim Hasani, zëvendës shefi i SHP, gjeneral-major Azim Nuredin, përfaqësues të kabintetit të presidentit të Republikës së Maqedonisë së Veriut, përfaqësues të Ministrisë së Mbrojtjes dhe zëvendës komandanti i KOD-it koloneli Stojançe Todorov. Zëvendës ministri i mbrojtjes Bashkim Hasani i uroi ushtarët e rinj të cilët vendosën t’i bashkangjiten Armatës,

institucion në të cilin qytetarët tanë kanë besim më të madh. „Hyni në një institucion i cili është më i respektuar, më i vlerësuar, institucion i cili renomenë e tij e ka fituar vetëm sepse gjithmonë dhe gjithkund ka qenë i pari për t’i ndihmuar qytetarët. Ky është fakt i cili mund të vërehet edhe gjatë kësaj krize të madhe

shëndetsore. Besimin që na e japin qytetarët duhet të shërbejë si motiv që të jeni tërësisht të përkushtuar ndaj profesionit, por edhe të jetë përgjegjësi dhe ju me veprimet e juaja të vazhdoni ta ruani autoritetin e kësaj familje tonë të madhe”, theksoi zëvendësministri në fjalën e tij. Komandanti i Qendrës për Trajnim Individual, nënkoloneli Viktor Erkiq, theksoi se pas një periudhe të shkurtër të përshtetjes, do të fillojë sfida kryesore, ndërsa ajo ka të bëjë me stërvitjen bazike ushtarake, ndërsa të gjitha njohuritë që ushtarët do t’i marrin këtu, do të jetë bazë për zhvillimin e tyre të mëtejshëm si pjesëtarë të ardhshëm të Armatës.

Qendrat e Komandës Aleate për Transformim në NATO

Struktura komanduese e NATO-s ka rol primar të sigurojë komandimin dhe kontrollin e nevojshëm për ballafaqim ndaj kërcënimeve, kthimin e popullatës dhe sulm të armatosur ndaj territorit të sulmuar të shtetit aleatë apo sulmuesit. Komanda për transformim është trashëgimtare e forcave aleate të Atlantikut (Allied Command Atlantic - ACLANT), e themeluar në vitin 1952. Qëllimi i saj ka qenë që t'i sigurojë vijat detare të komunikimit ndërmjet Amerikës Veriore dhe Europës. Ajo është e formuar pas riorganizimit të strukturës komanduese të NATO-s përgjatë samitit të NATO-s në Pragë në vitin 2002. Kjo ka sjellur deri në deaktivimin e komandës së forcave aleate në Atlantik dhe krijimin e komandës aleate për transformim, efektive që nga 19 korriku 2003. Komanda aleate për transformim e udhëhequr nga komandanti suprem i forcave aleate të transformimit (Supreme Allied Commander Transformation – SACT) gjegjësisht nga Supreme Allied Commander Atlantic - SACLANT). Ai është gjeneral me katër yje, ndërsa për punën e tij përgjigjet para Komitetit Ushtarak, të përbërë nga përfaqësues ushtarak të shefave të mbrojtjes të vendeve anëtare të

Struktura komanduese ushtarake e NATO-s është e përbërë prej komanda aleate për operacione dhe komanda aleate për transformim. Komanda aleate për transformim (Allied Command Transformation – ACT) është e vendosur në Norfolk të Virxhinias, SHBA (Naval Station Norfolk, Navy Base in Norfolk, U.S. Navy's Fleet Forces Command). Ajo fokusohet në transformimin e NATO-s, përderisa komanda aleate për operacione është përgjegjëse për operacionet e Aleancës

NATO-s. Që kur Franca iu bashkangjiti strukturës ushtarake komanduese të NATO-s kah mesi i vitit 2009, janë bërë ndryshime të mëdha. Franca ka vendosur që tërësisht të jetë pjesë e në kuadër të strukturave të NATO-s në tërheqjen e strukturës ushtarake të integruar në vitin 1996, ndërsa komandanti suprem i komandës aleate për transformim ka qenë një gjeneral francez. Komanda aleate e transformimit, bazohet në katër funksione kryesore: orientime strategjike, zhvillimi i shkathtësive, arsimim, trajnim dhe stërvitje, si dhe bashkëpunim dhe angazhim të forcave. Kjo komandë orienton një numër të vogël të komandave gjegjëse me lidhje të forta që kanë të bëjnë me trajnimin dhe stërvitjen e personelit. Në kuadër të saj gjenden tre entitete gjegjëse: Qendra e Përbashkët e Luftimit në Norvegji, Qendra për trajnimin e forcave të përbashkëta në Poloni dhe Qendra e përbashkët për analizë dhe mësim të marra në Portugali. Qendra e Përbashkët e Luftimit (Joint Earfare Centre – JĒC) është themeluar në vitin 2003 në Stavanger të Norvegjisë, ndërsa ndërveprimin e vet operativ e ka arritur gjatë vitit 2006. Kemi të bëjmë me një organizim multinacional të përqëndruar në trajnimin e NATO-s për luftime përmes

NATO-s dhe nga vendet partnere. Ekipet për skenarë krijojnë dhe zhvillojnë skenare komplekse dhe reale, duke përfshirë ngjarje, incidente dhe dilema operative me qasjen e a.q prej 360 shkallëve kundrejt kërcënimeve aktuale dhe atyre vijuese. Përfshijnë aktivitete për zhvillimin e të lufuarit, teste, validim dhe integrim të koncepteve të reja dhe zhvillim të doktrinave, me zbatimin e procesit të mësimave të marra.

Qendra për trajnimin e forcave për bashkuara (Joint Force Training Centre – JFTC) me seli në Bidghoshç të Polonisë ka filluar më punë në vitin 2004 dhe është fokusuar në trajnim të përbashkët dhe të kombinuar të nivelit taktik. Ka arritur shkathtësi të plotë operative gjatë vitit 2006. Bashkëpunon me qendra tjera kombëtare për trajnim, duke përfshirë këtu edhe qendra për trajnim të programit të Partneritetit për Paqe dhe qendrat tjera. Si prioritet, qendra siguron mbështetje për forcat e NATO-s për përgjigje (NRF), duke u përqëndruar në kompetenca të përbashkëta dhe të kombinuara. Kjo qendër ka fuqi për të fuqizuar aftësitë e NATO-s të projektojnë stabilitet, ti kthejë kundërshtarët dhe eta mbrojtje Aleancën. Për shembull, qendra e vazhdon trajnimin për këshilltarët të vendosur në kuadër të misionit “Përkrahje e Vendosur”, ndërsa nga viti 2019, qendra ka siguruar edhe trajnim të ngjajshëm për misionin e NATO-s në Irak. Qendra për trajnim të forcave të përbashkëta, në mënyrë aktive e mbështet strukturën e komandave

nga rreth 40 vende anëtare dhe partnere të NATO-s, disa komanda, agjenci dhe organizata të NATO-s. Qendra e përbashkët për analiza dhe mësim të marra (Joint Analysis and Lessons Learned Centre – JALLC) gjendet në Lisbonë të Portugalisë. Është themeluar në vitin 2002 me mision për të shërbyer si qendër e NATO-s për kryerjen e analizave të përbashkëta të operacioneve, trajnimeve, stërvitjeve dhe eksperimenteve, duke përfshirë këtu edhe vendosjen dhe mbajtjen e bazës interaktive të administruar të të dhënave nga mësimet e marra nga ana e NATO-s. Prodhoen nga ana e NATO Joint Analysis Handbook dhe NATO Lessons Learned Handbook, ndërsa kjo qendër ishte nikoqire e konferencës për mësimet e marra të NATO-s. Është publikuar edhe portal për mësimet e marra në mënyrë që të përmbushet baza e të dhënave e mësimave të marra të NATO-s. Qendra e analizoi zgjerimin e aftësive taktike, gjegjësisht e hulumtoi modulën aktual të kontrollit dhe komandës taktike ajrore (TacAirC2) të NATO-s dhe se si e njejta mund të përfshihet në skenar për një operacion të madh të përbashkët, me qëllim të optimizimit të intervencës së forcave ajrore dhe atyre tokësore të Aleancës. Si rezultat i drejtpërdrejt i analizës së pavarur dhe rekomandimeve të qendrës, disa komanda në kuadër të Aleancës do të zbatojnë masa konkrete për avancimin e aftësive vijuese të gatishmërisë të forcave ajrore dhe tokësore të NATO-s.

operacioneve të nivelit të përbashkët me një trajnim kolektiv. Qendra e Përbashkët e Luftimit planifikon dhe realizon trajnim të përbashkët për mbështetjen e operacioneve në nivel operativ. Ajo mbështet zhvillim të koncepteve dhe zhvillimin e doktrinës së përbashkët operative. Si pjesë e strukturës komanduese të NATO-s, në mënyrë të drejtpërdrejtë i mbështet misionet e komandantit suprem aleat për transformim (SACT) dhe komandanti suprem aleat për operacione në Europë (SACEUR). Qendra siguron trajnim kolektiv për mbështetje të SECUR në të gjitha fazat e planifikimit, realizimit dhe analizës, në pajtim me Bi programin strategjik për trajnim dhe stërvitje ushtarake. Situron dhe realizon stërvitje për certifikimin e NATO forcave për përgjigje (NRF). Qendra e përbashkët e luftimit kontribuon për zhvillimin dhe fuqizimin e marrëdhënieve dhe integrimin e organizatave kombëtare për trajnim dhe komandë, organizatave qeveritare dhe joqeveritare, si dhe organizata dhe partner rajonal dhe të sigurisë, në përputhje me politikën dhe parimet e caktuara. Që nga themelimi i saj në vitin 2003, kjo qendër në kuadër të aktiviteteve të veta ka përfshirë rreth 79.000 persona nga anëtarët e

të NATO-s dhe strukturën e forcave të NATO-s. Ajo është platforma më bashkëkohore e eksperimentimit dhe inovacioneve, ndërsa me platformën e saj bashkëkohore të IT, siguron teste të sofistikuara dhe eksperimente të mundësive që mund të përdoren si mbështetje të trajnimit dhe operacioneve aleate. Stërvitet e nivelit vjetor të llojit Coalition Ęarrior Interoperability Exercise (CĚIX), përfshijnë rreth 1500 pjesëmarrës

Në vitin 2010, qendra për analizë dhe mësim të marra formoi grupin këshilldhënës për trajnim në kuadër të qendrës për t'i ndihmuar NATO-s dhe vendeve partnere të NATO-s, si dhe organizatave në mënyrë që të zhvillojnë ose të avancojnë aftësitë e tyre të të mësuarit, ose të ndajnë dhe shkëmbejnë informata të cilat janë në dobi të ndërsejllë të Aleancës.

Dragan Pavillovski

NATO forcat e së ardhmes – mjedisi dhe detyrat

NATO, si një organizatë ushtarako-politike, ka detyrimin të ndërtojë dhe mirëmbajë përbërësin e saj ushtarak dhe politik. Aktiviteti politik i Aleancës synon të promovojë vlerat demokratike dhe të inkurajojë bashkëpunimin dhe konsultimin midis kombeve për të kapërcyer bashkërisht çështjet e sigurisë, për të promovuar zgjidhjen e mosmarrëveshjeve në mënyrë paqësore. Sidoqoftë, nuk duhet harruar se në të njëjtën kohë NATO po ruan dhe ndërton vazhdimisht përbërësin e saj ushtarak, i cili është në thelb elementi i saj kryesor i forcës. Duke pasur parasysh rolin e saj në ndërtimin e paqes në botë, Aleanca pa dyshim do të mbetet një lojtar global në zgjidhjen e çështjeve të sigurisë. Për shkak të kësaj, përmirësimi i vazhdueshëm i aftësive të NATO-s është parakushti i parë që ata të jenë përpara kundërshtarëve të mundshëm dhe sfidave të ardhshme. Parimi i ruajtjes së një avantazhi në çdo fushë është një tipar që NATO kërkon të ruajë dhe kjo është arsyeja pse ajo është vigjilente në vlerësimin dhe analizimin e asaj që mund të sjellë mjedisi i ardhshëm i sigurisë. Ky vlerësim është, në thelb,

Përmirësimi i vazhdueshëm i aftësive të forcave të NATO-s është parakushti i parë që ata të jenë përpara kundërshtarëve të mundshëm dhe sfidave të ardhshme. Parimi i ruajtjes së një avantazhi në çdo fushë është një tipar që NATO kërkon të ruajë dhe kjo është arsyeja pse ajo është vigjilente në vlerësimin dhe analizimin e asaj që mund të sjellë mjedisi i ardhshëm i sigurisë

hapi i parë në planifikimin e aftësisë së forcës për të qenë efektive, kështu që mekanizmat analitikë të Aleancës po punojnë për të gjetur se për çfarë duhet të përgatiten forcat e vendeve anëtare të saj. Rezultatet e analizave të tilla tregojnë se paqëndrueshmëria në të ardhmen do të varionte nga përhapja dhe kërcënimi i armëve të shkatërrimit në masë, luftës konvencionale ose përshkallëzimit të kërcënimeve, përçarjes së përgjithshme globale, përmes luftërave të parregullta me aktorë jo-shtetërorë dhe sulmeve terroriste, të ndjekura nga terroriste sulme. luftë hibride, luftë kibernetike dhe informative dhe sulme kritike të infrastrukturës, që çojnë në pandemi globale, duke rrezikuar popullatat civile dhe katastrofa natyrore dhe të shkaktuara

Është vlerësuar se sfidat me të cilat do të përballlet NATO deri në vitin 2035 dhe më pas do të kërkojë që forcat të jenë të besueshme, në rrjet, të lëvizshme (të shkathët), të vetëdijshme dhe elastike. Duke zotëruar këto karakteristika, forcat e Aleancës do të duhet të kryejnë detyrat e tyre të caktuara në mjedisin e ardhshëm të sigurisë

nga njeriu.

Dinamizmi, paqartësia dhe pasiguria që karakterizojnë mjedisin e ardhshëm të sigurisë dëshmojnë nga fakti që bota po transformohet gjithnjë e më shumë me një ritëm të jashtëzakonshëm paralelisht me zonat më të ndërlidhura. Disponueshmëria e informacionit është rritur po aq sa mundësia që njerëzit të komunikojnë me njëri-tjetrin. Kjo ndikon drejtpërdrejt në mjedisin e sigurisë, në kuptimin që ngjarjet dhe vendimet që ndodhin në një rajon, për shkak të këtyre kushteve mund të ndikojnë në jetën e të tjerëve në pjesën tjetër të botës. Me fjalë të tjera, intensifikimi i informacionit dhe globalizimi ekonomik hap mundësinë për rritjen e keqinformimit, polarizimit, nxitjes së reagimeve nacionaliste dhe ndjenjave anti-globalizuese.

Madhësia e konflikteve të shkaktuara nga këto situata paqëndrueshmërie do të variojnë nga përplasjet me intensitet të lartë deri te fatkeqësitë natyrore dhe, për këtë arsye, ato përdoren si një pikë fillestare për analiza dhe vlerësime për të përcaktuar karakteristikat dhe aftësitë që duhet të zotërojnë forcat e NATO-s në e ardhmja për të adresuar me sukses sfidat

e ardhshme të sigurisë.

Është vlerësuar se sfidat me të cilat do të përballlet NATO deri në vitin 2035 dhe më pas do të kërkojë që forcat të jenë të besueshme, në rrjet, të lëvizshme (të shkathët), të vetëdijshme dhe elastike. Duke zotëruar këto karakteristika, forcat e Aleancës do të duhet të kryejnë detyrat e tyre të caktuara në mjedisin e ardhshëm të sigurisë. Sipas kësaj, autoritetet e planifikimit dhe faktorët e vendeve anëtare të NATO-s duhet të parashikojnë dhe mundësojnë zhvillimin e kapaciteteve dhe aftësive, në fushat e mëposhtme: përgatitja, dizajni, angazhimi, mbrojtja, mirëmbajtja, informacioni dhe konsultimi, komandimi dhe kontrolli (K3). Nevoja për të zhvilluar aftësi në këto zona buron nga analiza e paqëndrueshmërisë, rezultatet e së cilës tregojnë se këto detyra do të jenë vazhdimisht të pranishme në angazhimin e forcave në të ardhmen, në mënyrë që të parandalohet përshkallëzimi i një ose më shumë prej të përmendurve tashmë paqëndrueshmëritë.

Për të kuptuar plotësisht vendin dhe rolin e zhvillimit të aftësive të treguara, NATO tregon grafikisht katër fazat e ndërhyrjes ushtarake, si dhe kurbën teorike të intensitetit të ndërhyrjes. Nevoja për këto aftësi është e ndryshme në të katër fazat, dhe kjo është arsyeja pse aftësitë do të kombinohen ndryshe, por të përfaqësuara në përgjithësi për të ndihmuar në përmbushjen e misionit në tërësi. Parandalimi, si faza e parë, synon të parandalojë paqëndrueshmërinë dhe të

parandalojë përshkallëzimin përmes një kombinimi të veprimtarive diplomatike, të inteligjencës, ushtarake, ekonomike, financiare, të inteligjencës dhe të zbatimit të ligjit. Duhet të theksohet menjëherë se mundësia e përshkallëzimit të situatës nuk duhet të përjashtohet plotësisht, kështu që forcat e NATO-s duhet të marrin masa dhe aktivitete për të informuar palët e interesuara për të rritur ndërgjegjësimin, për të rritur qëndrueshmërinë dhe për të krijuar dhe mirëmbajtur struktura. Për komandimin dhe kontrollin. Për shkak të kësaj, aftësitë kryesore në fazën e parë janë përgatitja efektive, mbrojtja, informacioni dhe K3 (konsultimi, komandimi dhe kontrolli). Në fazën e ndërhyrjes, kurba e intensitetit të aktivitetit arrin maksimumin, kështu që qëllimi i saj kryesor është që forcat të përgjigjen në kohën e duhur për të arritur qëllimet politike dhe ushtarake, si dhe gjenden përfundimtare të dëshiruara. Gjatë gjithë kohëzgjatjes së kësaj faze, forcat e angazhuara duhet të kenë parasysh që të përfshihen në sa më shumë fusha të shoqërisë dhe në të njëjtën kohë të punojnë për arritjen e qëllimeve të misionit nga aspekte të ndryshme. Qëndrueshmëria është një element që është veçanërisht i pranishëm në këtë fazë, në drejtim të vetë-mirëmbajtjes dhe funksionimit të forcave, por edhe në ruajtjen e iniciativës dhe avantazhit, i cili hap më shumë mundësi për të arritur qëllimin e komandantit të forcave. Komandimi dhe kontrolli, si dhe

konsultimet, janë pjesë integrale e kësaj faze dhe duhet të përfshijnë konsultime nga aspekti politik, social (civil) dhe ushtarak. Shkathtësitë kryesore në këtë fazë janë përgatitja, dizajni, angazhimi, mirëmbajtja, informacioni dhe K3. Stabilizimi është faza e tretë në të cilën ushtria duhet të kthehet gradualisht në rolin e parandalimit, ndërsa shkaqet thelbësore të paqëndrueshmërisë trajtohen shoqërisht dhe politikisht. Karakteristikë e kësaj faze është se ajo ka elemente si nga faza e parë ashtu edhe nga faza e dytë, duke pasur parasysh faktin se forcat kthehen në aktivitete për parandalimin, sigurimin dhe zgjidhjen e sfidave përmes mekanizmave politikë dhe socialë, por, në të njëjtën kohë, kanë përvojën dhe mësimet e marra nga faza e dytë në të cilën intensiteti i armiqësive është më i madh. Qëndrueshmëria po rishfaqet si një nga elementët kryesorë, por në të njëjtën kohë komunikimi me

palët e interesit dhe udhëheqësit socialë duhet të jetë në një nivel të lartë. Për shkak të natyrës së konflikteve në të ardhmen, forcat mund të gjenden në këtë fazë për një periudhë të gjatë kohore, dhe aftësitë që kërkojnë vëmendje të veçantë në këtë fazë janë mirëmbajtja, informacioni, K3 dhe siguria. Faza e fundit - tranzicioni, përfshin rishpërndarjen dhe transferimin e kompetencave tek autoritetet e tjera përkatëse lokale. Ajo që duhet të theksohet është se për shkak të natyrës komplekse dhe dinamike të mjedisit të sigurisë në të ardhmen, këto faza nuk duhet të jenë lineare dhe sekuenciale siç përshkruhet në FFAO 2018 (Parashikimet e Operacioneve të Aleancës së Ardhshme), kufijtë e tyre të fillimit dhe përfundimit nuk janë jini plotësisht të qartë dhe madje përsëritni ciklikisht elemente të caktuara në aspekte të ndryshme. Për shkak të kësaj, gjatë

të gjitha fazave, forcat do të duhet të mbajnë një strukturë të qëndrueshme komandimi dhe kontrolli, të mbrojnë veten dhe popullatën civile dhe të përpiqen të mbajnë karakteristikat që NATO kërkon nga forcat e saj të deklaruara. Crucshtë thelbësore të kuptohet se në të gjitha fazat, në përputhje me parimet e NATO-s, fokusi do të ishte në parandalimin, mbrojtjen dhe ruajtjen e stabilitetit në rajone.

Nga kjo mund të konkludohet se forcat do të duhet të zhvillojnë një gamë të gjerë aftësish dhe të punojnë ngushtë me partnerët, për t'u zotuar ndaj kushteve të paqëndrueshme në mënyrë që të jenë të suksesshëm në operacionet e ardhshme. Shtë karakteristike që megjithëse aftësitë që forcat e NATO-s duhet të zhvillojnë mund të shfaqen ose nuk mund të shfaqen në faza, karakteristikat që duhet të jenë epiteti i të gjitha forcave të NATO-s janë një lloj konstante që zhvillohet që nga procesi i trajnimit dhe ajo duhet të zbatohet praktikisht në fusha. mpikimet ushtarake, dmth. Fushat për zhvillimin e aftësive nuk janë kërkesa specifike, por tregohen fusha në të cilat shteti anëtar duhet të parashikojë dhe planifikojë zhvillimin e aftësive, në mënyrë që forcat të jenë të gatshme për të përmbushur objektivat e misionit të NATO-s. Në disa segmente, NATO tregon ndryshimet në teknologji dhe trendet e hapësirës kibernetike, inovacionin dhe kreativitetin në zgjidhjen e problemeve dhe investimet në lidhshmëri, i cili nxjerr mësimet në të cilat vendet anëtare të domenit duhet të investojnë dhe të ruajnë aftësitë e tyre paralelisht.

Mr. Bojan Mikllosh

NATO procesi i planifikimit të mbrojtjes

Baza ligjore për krijimin dhe zbatimin e planifikimit të mbrojtjes së Aleancës qëndron në nenin 3 të Marrëveshjes së Uashingtonit 1949, i cili në mënyrë të përbledhur thotë se ... aftësia e tyre individuale dhe kolektive për t'i rezistuar sulmit të armatosur ". Qëllimi i procesit të planifikimit të mbrojtjes së NATO-s është "të sigurojë një kornizë që do të harmonizojë procesin kombëtar të planifikimit të mbrojtjes me procesin e planifikimit të mbrojtjes të NATO-s dhe të japë forcat dhe aftësitë e kërkuara në mënyrën më efektive". Qëllimi i procesit të planifikimit të mbrojtjes së NATO-s është të identifikojë, zhvillojë dhe ofrojë me kohë aftësitë dhe aftësitë e nevojshme që janë ndërvepruese dhe të përgatitura siç duhet, të pajisur, të trajnuar dhe të mbështetur për të kryer misionet dhe detyrat e gamës së plotë të operacioneve të Aleancës "(Katro , 2012).

Qëllimi i procesit të planifikimit të mbrojtjes së NATO-s është të sigurojë një kornizë që do të harmonizojë procesin kombëtar të planifikimit të mbrojtjes me procesin e planifikimit të mbrojtjes të NATO-s dhe do të japë forcat dhe aftësitë e kërkuara në mënyrën më efektive

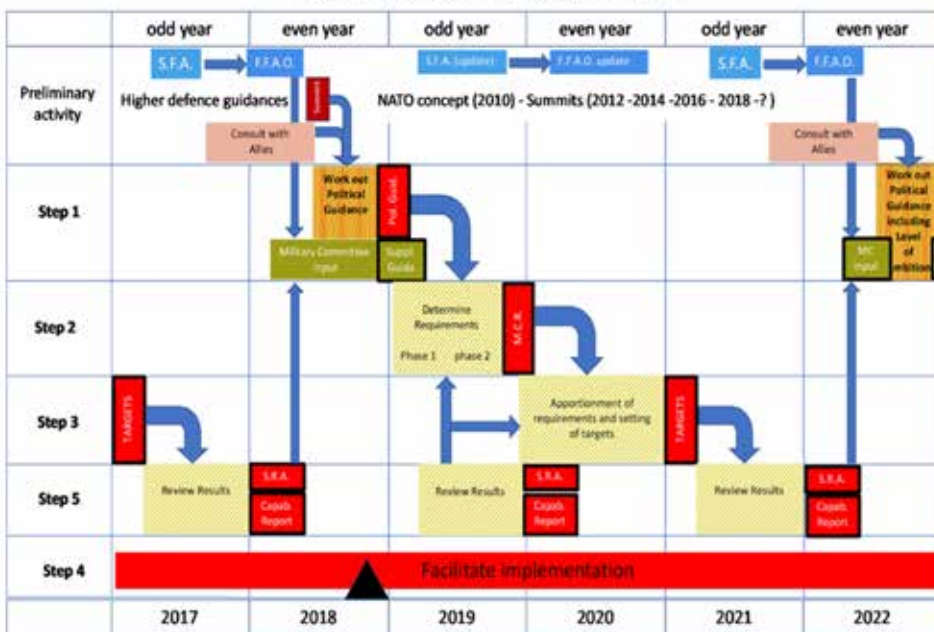

Metodologjia e përdorur për të kryer procesin e planifikimit të mbrojtjes së NATO-s nuk është statike. Vazhdimisht është në proces përmirësimi në përputhje me sfidat dhe nevojat e reja. Kështu, modeli ekzistues i procesit të planifikimit të mbrojtjes së NATO-s në 2016 u përmirësua si rezultat i mësimëve të nxjerra nga ciklet e mëparshme dhe nevoja për ndryshim për t'i përgjigjur sfidave të reja (Slyusar dhe Hamaliy, 2017). Cikli katër-vjeçar i planifikimit mbeti, por periudha e planifikimit të planit afatshkurtër (0-6 vjet), afatmesëm (7-19 vjet) dhe afatgjatë (mbi 20 vjet) (NDPP, 2018) u ripërcaktua. Qasja e re në procesin e planifikimit të mbrojtjes së NATO-s ka bërë të mundur ndryshimin e qasjes për rishpërndarjen e objektivave të aftësive (CTSP) midis Aleatëve, me një theks në planifikimin afatmesëm, i cili ka dalë si një mënyrë më efektive zhvillimi i aftësive kombëtare të vendeve anëtare të Aleancës (Slyusar dhe Hamaliy, 2017). Qasja ideore për procesin e planifikimit

hapi i pestë - rishikimi i arritjeve, i cili kryhet dy herë brenda ciklit katër-vjeçar (NDPP, 2018). Hapi i parë është miratimi i dokumentit "Drejtimet e Politikave", i cili bazohet në angazhimet dhe supozimet strategjike të dhëna në Konceptin Strategjik të Aleancës (Cathro, 2012). Përcaktimet strategjike janë të detajuara në qëllimet dhe udhëzimet nga fushat individuale të planifikimit që ndikojnë drejtpërdrejt në zhvillimin e aftësive të kërkuara. Janë përcaktuar gjithsej 14 fusha të planifikimit, përkatësisht aviacioni dhe mbrojtja raketore, planifikimi i aviacionit, armatimet, planifikimi i krizave dhe emergjencave, konsultimi, komandimi dhe kontrolli, mbrojtja kibernetike, planifikimi i forcës, inteligjenca, logjistika, aftësitë mjekësore, mbrojtja bërthamore, burimet, shkenca dhe teknologjia dhe standardizimi dhe ndërveprimi. Udhëzimet e politikave janë një dokument i klasifikuar që mbulon objektivat politike dhe të mbrojtjes që do të arrihen në periudhën e planifikuar, i cili përcakton numrin,

f.14). Ato përgatiten çdo 4 vjet nga Komiteti i Politikës së Mbrojtjes dhe Planifikimit, i cili është përgjegjës për zhvillimin e politikave të përshtatshme të planifikimit dhe koordinimin e përgjithshëm të aktiviteteve të planifikimit të NATO-s në procesin e planifikimit të mbrojtjes dhe miratohet nga Ministrat e Mbrojtjes në një rast të çuditshëm viti. (Campbell, 2010). Hapi i dytë ka të bëjë me "përcaktimin e nevojave" që NATO ka në plan të zhvillojë në periudhën e planifikuar. Kërkesat e aftësive të NATO-s janë të konsoliduara në një dokument të vetëm të titulluar "Kërkesat e Kapacitetit Minimal" (Minimum Capability Requirements - MCR). Ky dokument përcakton grupin e forcave sipas nivelit të ambicies. Numri i trupave, madhësia e tyre, lloji dhe pajisjet e nevojshme janë të detajuara dhe mungesa e aftësive të Aleancës është prioritarizuar. Këto kërkesa identifikohen nga Komanda e Operacioneve Aleate dhe Komanda e Transformimit Aleat, të mbështetur nga fushat përkatëse të planifikimit. Përcaktimi i aftësive minimale të kërkuara bëhet një herë në katër vjet (Fleischer, 2015, f.109). Në hapin e tretë, "Kërkesat e ndarjes dhe caqet e përcaktuara", aftësitë minimale të kërkuara të aleatëve (individualisht, shumëkombëshe ose kolektivisht) shpërndahen në formën e synimeve të aftësive (NDPP, 2018). Komandat strategjike zhvillojnë qëllime aftësish për secilin aleat individualisht me kërkesa specifike, përparësi dhe afate kohore nga të cilat ato duhet të zbatohen. Shpërndarja e qëllimeve të aftësive bëhet në përputhje me parimin e ndarjes së drejtë të barrës së secilit aleat (Fleischer, 2015, f.109). Pasi të jenë vendosur objektivat e aftësive për secilin shtet anëtar, ato vihen në aprovim të Këshillit të Atlantikut të Veriut në nivelin e ministrave të mbrojtjes (Slyusar dhe Hamaliy, 2017). Duke vepruar kështu, ministrat e mbrojtjes mund të autorizojnë një shtet anëtar të zhvillojë një aftësi tjetër përveç paketës së synuar të aftësive. Vendimi bazohet në modelin "konsensusi minus një", dmth vendi për të cilin zbatohet paketa e aftësive përjashtohet nga votimi. Objektivat e caktuar të Shkathtësive bëhen një pjesë integrale e procesit kombëtar të planifikimit të mbrojtjes (Frédéric, 2018, f.15). Një Raport Përmbledhës i Synimit të Aftësisë është gjithashtu duke u

The NDPP steps and timelines, next cycle

(Source: EU Defence: The White Book implementation process, 2018, p.19. Policy Department for International Relations, Directorate General for External Policies of the Union)

të mbrojtjes së NATO-s nënkupton një proces të planifikimit të mbrojtjes që përfshin një periudhë prej katër vjetësh dhe zbatohet përmes pesë hapave. Të gjithë hapat kryhen në mënyrë sekuenciale, përveç hapit të katërt, zbatimi, i cili kryhet vazhdimisht, dhe

fushën dhe natyrën e operacioneve (Niveli i ambicies), por gjithashtu përcakton nevojat cilësore për aftësitë dhe forcat për të mbështetur ambiciet. dhe jepni përparësitë dhe kornizën kohore përmes së cilës do të arrihen qëllimet e planifikuara (Frédéric, 2018,

përgatitur, i cili përfshin vlerësimet e Komitetit Ushtarak për rrezikun e mundshëm dhe ndikimin në nivelin e ambicies së Aleancës nëse disa nga objektivat nuk përmbushen. Hapi i katërt është Lehtësimi i zbatimit, i cili është në thelb një proces i vazhdueshëm që përfshin asistimin dhe mbështetjen e planifikimit kombëtar dhe lehtësimin e qasjes në iniciativa shumëkombëshe dhe sinkronizimin e përpjekjeve të NATO-s për të përmbushur objektivat e paketës në kohën e duhur. (Frédéric, 2018, p.16). Hapi i fundit, i pestë, i referohet "Rezultateve të rishikimit", i cili vlerëson shkallën e realizimit të qëllimeve politike, ambiciet që lidhen me objektivat e aftësive dhe siguron "reagime" dhe udhëzime për ciklin tjetër të procesit të planifikimit të mbrojtjes së NATO-s. Si pjesë e këtij hapi, ekspertët e NATO-s nga Shtabi dhe Komandat Ndërkombëtare përgatisin dhe paraqesin tek secili aleat në fillim të vitit të rastësishëm një pyetësor për përgatitjen e një rishikimi të planifikimit të aftësive të mbrojtjes – Defence Planning Capability Review. Ky është dokumenti i vetëm i prodhuar dy herë brenda një cikli të vetëm të procesit të planifikimit të mbrojtjes së NATO-s. Pyetësori përmban një seri pyetjesh në fusha të ndryshme me interes për Aleancën. Plotësimi i këtij pyetësori është i detyrueshëm për çdo vend anëtar të NATO-s. Produkti i pyetësorit të kompletuar është Rishikimi i Planifikimit të Aftësisë së Mbrojtjes, i cili përmban një vlerësim të hollësishëm të nivelit të zhvillimit të aftësive dhe pikave të forta të Aleancës dhe shkallën në të cilën udhëzimet e politikës janë zbatuar dhe nivelin e ambicieve të paraqitura në NATO nga fundi i qershorit të vitit të ardhshëm. Rishikimi i Planifikimit të Aftësisë së Mbrojtjes kryhet çdo vit të dytë të rastësishëm, me vendin Aleat duke detajuar planet dhe politikën e tij kombëtare se si do të përmbushë kërkesat e Paketës së Qëllimit të Aftësisë, si dhe aftësitë ushtarake dhe aleate, aftësitë jo-ushtarake që mund të të jetë i dobishëm për operacionet e Aleancës, si dhe të dhëna për shpenzimet e mbrojtjes dhe ndarjen e tyre sipas kategorive (Schmaglowski, 2018, p.21). Rishikimi i Planifikimit të Aftësisë së Mbrojtjes rishikon dhe vlerëson politikën dhe planet e Mbrojtjes Aleate, duke përfshirë planet financiare, me theks

të veçantë në zhvillimin e aftësive dhe zbatimin e paketës së aftësive të aftësive (Fleischer, 2015, p.111). Bazuar në të dhënat e paraqitura në Rishikimin e Planifikimit të Aftësisë së Mbrojtjes dhe në paketën e aftësive të aftësive, ekspertët e NATO-s kryejnë një Analizë të Stafit të të dhënave Aleate dhe një Pasqyrë të nxjerrë nga Analiza. Ai përmban analiza të hollësishme të planeve dhe përparësive kombëtare për zhvillimin e aftësive dhe strukturës së forcës dhe nivelin aktual të gatishmërisë së tyre për të kryer misionet dhe operacionet e NATO-s. Dobësitë e identifikuara nga Komandat Strategjike dhe Komiteti Ushtarak janë baza për të bërë një Vlerësim të Përshtatshmërisë dhe Rrezikut (Çfarë është Transformimi, 2015). Vlerësimi i rrezikut dhe mjaftueshmërisë ofron një vlerësim të hollësishëm të rrezikut të çdo mangësie në zhvillimin e përparësive dhe aftësive të planifikuara dhe zbatimin e vonuar të planeve që mund të rrezikojnë nivelin e ambicies, dhe një listë e mangësive kryesore

nga ministrat e mbrojtjes në vitet e barabarta në qershor. Procesi i planifikimit të mbrojtjes është një proces kompleks që është specifik në shumë segmente dhe kërkon planifikim gjithëpërfshirës. Duke u bashkuar me Aleancën, Maqedonia ka një detyrim të harmonizojë procesin e saj të planifikimit kombëtar me procesin e planifikimit të mbrojtjes të NATO-s. Isshtë një proces shumë-vjeçar që synon arritjen e ndërveprimit në rritje në zhvillimin e forcave dhe aftësive mbrojtëse dhe ushtarake për të përmbushur tre "detyrat thelbësore" të Aleancës. Vetë procesi i sinkronizimit nënkupton nevojën për të ndryshuar legjislacionin, aktet nënligjore që shpjegojnë më tej planifikimin e mbrojtjes, si dhe metodologjitë e planifikimit të mbrojtjes. Përvoja dhe mësimet e marra nga pjesëmarrja në procesin e PAMP të NATO-s janë një burim i vlefshëm që kontribuon ndjeshëm në sinkronizimin më të shpejtë të procesit të planifikimit të mbrojtjes të vendit me atë të NATO-s.

sipas zonës është përgatitur (list of any Main Shortfall Areas). Vlerësimet dhe planet individuale të aftësive janë baza për Komitetin e Politikave dhe Planifikimit për të përgatitur një Raport të Aftësisë të NATO-s - i cili thekson përparimin individual dhe kolektiv në zhvillimin e kapaciteteve në përputhje me nivelin e ambicies së NATO-s. Raporti i rishikimit të aftësive i përcillet Këshillit të Atlantikut të Veriut për miratim dhe më pas miratohet

Për çdo rast, Maqedonia në vitin 2019 u bashkua me procesin e planifikimit të mbrojtjes të NATO-s. Stillshtë akoma në proces adaptimi dhe përballet me një numër sfidash planifikimi që duhet të adresohen në mënyrë adekuate në vitet që vijnë. Nëse marrim parasysh se ky është një proces katër-vjeçar që zbatohet në pesë faza, atëherë sfida është edhe më gjithëpërfshirëse.

Dr. Igor Gjoreski

Nën flamurin e OKB-së Realizimi i misioneve paqësore në kushtet e pandemisë COVID-19

Në praktikën shumëvjeçare, pjesëtarët e forcave paqësore në terrën ballafaqohen me sfida të ndryshme të cilat në mënyrë negative ndikojnë në plotësimin dhe mandateve të paracaktuara. Një pjesë e këtyre sfidave kanë të bëjë edhe me veprimin në kushte të pranisë së virusit SARS-CoV-2 në tërë botën. Me anë të zbatimit të masave komplekse për mbrojtje dhe zbutje të pasojave nga përhapja e virusit, më se 95.000 paqëruajtës të OKB-së vazhdojnë me realizimin e misionit të tyre bazik-mbrojtjen e civilëve, mbështetjen e paqes dhe proceseve politike, promovimin e të drejtave të njeriut. Reagimi i tyre pas paraqitjes së rrezikut nga ana e virusit dhe veprimin në terren në kushte specifike të pandemisë, janë të

Luftërat dhe konfliktet e armatosura bashkëkohore tashmë për një kohë të gjatë hulumtohen dhe në mënyrë të thukët analizohen në të gjitha aspektet. Konkluzë e përgjithshme është se me kalimin e kohës, konfliktet e armatosura, si atë ndërkombëtare ashtu edhe ato brenda shteteve, ndryshojnë karakterin e tyre. Por, gjithashtu, edhe në nivelin ndërkombëtar, nuk ekziston një model i gatshëm për menaxhimin me kriza

Opiniononi ndërkombëtar e ka pranuar faktin se operacionet paqësore të kryesuar nga OKB-ja paraqesin mënyrën më efektive për përgjigje ndaj krizave dhe një instrument të rëndësishëm përmes të cilit vjen në shprehje politika ndërkombëtare e sigurisë kolektive. Insistimi për ruajtjen e paqes dhe sigurisë në suaza botërore, në kushte të pandemisë globale me virusin COVID-19, mbeti njëra ndër temat më të rëndësishme për t'u diskutuar dhe për t'u hulumtuar në botën e sotme

karakterizuara sit ë përshtatshme. OKB-ja dhe vendet anëtare të saj gjithnjë janë duke u përshtatur kushteve që i "dikton" padnemia e COVID-19, me qëllim që të vazhdojnë me sukses menaxhimin me rreziqet ndaj paqes dhe sigurisë dhe në mënyrë efektive t'i realizojnë mandatet e tyre. Në përputhje me situatën e krijuar me përhapjen enorme të virusit SARS-CoV-2, OKB menjëherë i anuloi rotacionet e rregullta të kontingjenteve nga muaji mars deri në qershor të vitit 2020, me qëllim të mbrojtjes së personelit të OKB-së dhe vendeve pritëse të operacioneve, nga përhapja e mundshme e virusit COVID-19. Para dërgimit në rotacionet vijuese, në vendet të cilat e kanë përgatitur personalin për dërgim në mision, tashmë janë vendosur masa të rrepta të sigurisë, duke përfshirë këtu edhe testimin e personelit me teste PCR dhe me periudhë 14 ditore të karantinimit në vendin amë. Trajnimi para nisjes ka qenë i përshtatur për vendosjen e paqëruajtësve në kushte të pandemisë me virusin, ndërsa pjesa më e madhe edhe në njoftimin dhe mësimin e udhëzimeve të dhëna për vendosje në terren, veprim gjatë karantinës dhe përdorim të pajisjeve për mbrojtje personale.

Për kontingjentet e vendosura paqësore, vendimi për anulimin e turnit ka pasur të bëjë me një volum të rritur të punës, deri në momentin kur kontingjenti vijues është shëndëruar në kontingjent operativ. Kjo situatë ka shkaktuar efekt negativ mbi moralin e pjesëtarëve të "Helmetave të kaltra" dhe mundësi që në mënyrë drastike ta reduktojë efikasitetin e operacioneve. Masat parësore të kryesisë së misioneve kanë qenë rritja e kapaciteteve për komunikim elektronik, si dhe është kushtuar vëmendje ndaj përshtatjes së sistemit për evakuim mjekësor të pjesëtarëve të kontingjenteve paqëruajtëse ndaj kushteve të reja të jetës dhe punës në terren.

Pandemia e virusit COVID-19 e ka ngritur për disa nivele rëndësinë e kapaciteteve teknologjike dhe mjekësore.

Pas ndalesës së fluturimeve komerciale dhe kufizimeve të udhëtimeve, janë vendosur linqe virtuale dhe janë bërë kontrolle në më se 20 spitale nëpër misionet e terrenit, në mënyrë që të vërtetohet se pjesëtarët i plotësojnë kushtet e paracaktuara për gatishmëri dhe përgjigje ndaj pandemisë. Gjithashtu, janë realizuar vizita gjithpërfshirëse virtuale të klinikave në përbërje të forcave paqëruajtëse dhe vendosjen e kampeve, sipas rekomandimeve të ekspertëve të shëndetit publik. Përvojat e këtyra dhe mësimet e marra, nga ana e personelit të OKB-së janë zbatuar në pothuajse të gjitha misionet. Gjatë fazës fillestare të përhapjes së virusit, përpos mbrojtjes së personelit vetanë, prioritet i "helmetave të kaltra" ka qenë edhe mbështetja e nismave në fushën e shëndetit publik të vendeve nikoqire, në drejtim të mbrojtjes nga përhapja e virusit COVID-19 dhe angazhimin e kontingjentëve në kuadër të aktiviteteve për parandalimin e përhapjes së virusit. Kontingjentet e OKB-së, gjithashtu kanë luajtur rol kyç në mbështetjen ndaj qeverive të vendeve nikoqire përmes sigurimit të informatave të karakterit publik që kanë pasur të bëjnë me pandeminë. Në bashkëpunim me Organizatën Botërore të Shëndetësisë, komandat e misioneve kanë filluar me emitimin e radioprogrameve të cilat kanë përmbytur këshilla nga fusha e shëndetësisë. Ato kanë dhënë edhe kontribut të madh ndaj fuqizimit të kapaciteteve mjekësore të shëndetit publik me sigurim të donacioneve të resurseve mjekësore (pajisje për mbrojtje personale, respiratorë, pajisje dhe materiale mjekësore) nëpër qendrat lokale mjekësore në vendet nikoqire. Janë vënë në dispozicion edhe institucione tjera mjekësore dhe janë vendosur gjithashtu edhe zona të karantinimit. Në vazhdim të situatës së krijuar, pjesëtarët e forcave paqëruajtëse kanë qenë të detyruar që t'i aftësojnë dhe t'u përshtaten shprehive të tyre të përditshme në mënyrë që të zbusin

përhapjen e virusit COVID-19. Komandat e misionit në terren e kanë theksuar nevojën nga respektimi strikt i masave higjienike për parandalimin e përhapjes së virusit, duke përfshirë rregullisht larjen e duarve, matjen e temperaturës gjatë hyrjes në bazë, distancë fizike dhe sociale dhe direktiva për personelin që të punojë online, kur kjo është e mundur. Departamenti i Operacioneve Paqeruajtëse të OKB-së (OPP) ka zhvilluar dhe shpërndarë udhëzime për trajtimin e pranisë së virusit në prani të komandantëve të paqes për të siguruar që personeli i cili është në kontakt të rregullt me popullatën lokale nuk është i infektuar dhe nuk e përhap virusin. . Në të njëjtën kohë, ndërveprimet me popullsinë lokale u minimizuan. Paqeruajtësit e KB kanë rregulluar aktivitetet e tyre relativisht shpejt për të minimizuar rrezikun për jetën dhe shëndetin e stafit të tyre. Kontingjentet e policisë në misionet e OKB-së janë udhëzuar të ndalojnë trajnimin e partnerëve lokalë dhe t'i përmbahen rreptësisht një mase distancë dy metra nga civilët gjatë patrullimeve, si dhe të shmangin kontaktet fizike. Patrullat ushtarake u minimizuan gjithashtu. Misioni UNMISS në Sudanin e Jugut gjithashtu ndaloi lëvizjen e personelit pas disa testeve pozitive COVID-19 mbi trupat e tyre në mars të vitit 2020. Përveç detyrave të tyre të rregullta, "helmetat e kaltra" ndërmorën detyra shtesë, duke përfshirë: përgjegjësi më të madhe për ofrimin e shërbimeve të vazhdueshme - shpërndarjen e furnizimeve me ushqim dhe ruajtjen e rendit dhe qetësisë publike; mbrojtje dhe ndihmë në zbatimin e iniciativave të Organizatës Botërore të Shëndetësisë dhe organizatave joqeveritare, të cilat i referohen projekteve në fushën e mjekësisë dhe shëndetit publik (i ngjashëm me reagimin e paqeruajtësve të OKB në Republikën Demokratike të Kongos në përgjigje të Ebola) dhe duke ofruar ndërmjetësim dhe mbështetje politike të rivalëve politikë për të mbajtur proceset e paqes dhe negociatat politike, pavarësisht trazirave shoqërore ose politike të shkaktuara nga pandemia e virusit.

Pas marrjes së përgjegjësisë dhe detyrave shtesë, kishte nevojë për një vëllim më të madh të burimeve. Paqëndrueshmëria dhe dhuna në rritje në vendet ku misionet paqeruajtëse të KB nuk ekzistojnë aktualisht mund të kërkojnë gjithashtu vendosjen e operacioneve të reja paqeruajtëse të OKB-së. Pyetja tani është: A do

të jetë në gjendje OKB t'u përgjigjet nevojave të tilla? Megjithëse në dukje të papërgatitur për të reaguar si duhet, në fazat e hershme të përhapjes së virusit COVID-19, paqeruajtësve iu dha mundësia të përdorin përvojën e tyre të mëparshme me një numër krizash të tjera të fundit shëndetësore të ngjashme me pandeminë. Pjesëtarët e "helmetave të kaltra" ishin të përfshirë në menaxhimin e epidemisë Ebola në Liberi në 2014. dhe në Republikën Demokratike të Kongos në 2019. Përveç kësaj, paqeruajtësit kanë një përvojë dhe kujtime të pakëndshme për kontingjentin paqeruajtës nepalian që në vitin 2010. kolera transmetoi pa dashje në Haiti. Numri i përgjithshëm i personelit të infektuar të KB në misionet në terren në

valën e parë të pandemisë COVID-19 ishte shumë i vogël, 137 raste të konfirmuara deri në fund të majit 2020, megjithëse dy anëtarë të kontingjentit paqeruajtës në Mali kishin vdekur nga virusi. Frika është përhapur në mesin e popullatës lokale se paqeruajtësit ndërkombëtarë mund të jenë gjithashtu bartës të virusit SARS-CoV-2. Stafit i UNMISS u përball me sulme të ashpra në mediat sociale. Në Somali, grupi terrorist Al-Shabaab (një degë e Al-Kaidës) ka akuzuar paqeruajtësit e Bashkimit Afrikan për sjelljen e virusit në Sudanin e Jugut. Duke marrë masa në kohë për t'iu përgjigjur komandës së UNMISS, OKB-së ka arritur të shmangë skenarin "Haiti". Përveç sa më sipër, dy segmente të kryerjes së detyrave të rregullta të "Helmetave të kaltra", gjithashtu morën rëndësi - respektimi i të drejtave të njeriut dhe pjesëmarrja e grave paqeruajtëse në mënyrë që të përmirësojnë aksesin për të vendosur dhe mbajtur kontakte me komunitetet lokale, dhe t'i përgjigjen rreziqeve të rritura të dhunës me bazë gjinore.

Me planet për vitin 2021, OKB mbetet kryesisht e angazhuar për të ruajtur figurat aktuale paqeruajtëse pa devijime të mëdha. Përbërja e tyre kërkon dhe kërkon më shumë specialistë në shëndetin publik dhe menaxhimin e fushave të ngjashme në vendet pritëse, të nevojshme për të përmirësuar planifikimin brenda misioneve dhe në selinë e KB, e cila do të përmirësonte ndjeshëm menaxhimin e krizës me virusin COVID.

M.S.

Sistemet dhe platformat avancuese informatike për komandim, kontroll dhe koordinim të zjarreve artilerike

Gjatë të gjitha luftërave dhe konflikteve të deritanishme, si rezultat i mësimëve të nxjerra, sistemet që ishin në përdorim u implementuan dhe u azhurnuan gjithmonë në përputhje me kërkesat aktuale për pjesëmarrësit dhe përdoruesit e tyre. Fillimet e zhvillimit të sistemeve të informacionit dhe platformave për komandimin, kontrollimin dhe koordinimin e zjarrit të artilerisë ishin ndoshta modeste në versione të ndryshme të mjeteve dhe sistemeve të tilla si: qendrat e kontrollit të zjarrit, mjetet për llogaritjen e elementeve të qitjes në formën e kompjuterëve të ndryshëm balistik etj. Sfidat e koordinimit të zjarrit dhe mbështetjes ndaj zjarrit sot është shumë më e madhe sepse në të gjitha vendet që janë pjesë e aftësive të NATO-s, megjithë dokumentet uniforme që përcaktojnë taktika, teknika dhe procedura të ndryshme, në të gjitha vendet ekzistojnë platforma dhe sisteme të ndryshme planifikimi, Koordinimi, mbështetja dhe menaxhimi i zjarrit dhe menaxhimi i zjarreve të përbashkëta

Në numrat e kaluar të revistës «Mburoja», një temë mjaft aktuale u trajtua për zjarret e përbashkëta dhe mbështetjen e përbashkët të zjarrit. Si hyrje në temë, si dhe një kujtesë e shkurtër, ndër të tjera, u shpreh se një nga sfidat më të mëdha ka qenë gjithmonë koordinimi i zjarreve dhe mbështetja e zjarrit gjatë operacioneve

dhe mbështetja e përbashkët e zjarrit e operacioneve të përbashkëta të drejtuara nga NATO. Kur flasim për mbështetjen e zjarrit, nënkuptojmë mbështetjen e njësive të manovrimit nga toka, ajri dhe uji dhe nuk duhet të barazohet me mbështetjen e zjarrit të artilerisë e cila është vetëm pjesë e mbështetjes së përbashkët ose të përbashkët të zjarrit, ku njësitë nga llojet e tjera të ushtrive gjithashtu marrin pjesë. siç janë Forca Ajrore dhe Flota Detare. Zjarret JF-Joint janë përcaktuar si zjarre që ndodhin gjatë angazhimit të forcave të dy ose më shumë llojeve të ushtrive në veprim të koordinuar drejt një qëllimi të përbashkët. Ato përfshijnë zjarre direkte dhe indirekte dhe zbatohen në operacione në nivelin operativ. Planifikimi i përbashkët i

zjarrit bazohet në procesin e planifikimit operativ (OPP). JFS-Mbështetja e përbashkët e zjarrit përcaktohet si përdorimi i koordinuar dhe i integruar i tokës, ajrit dhe sistemeve detare dhe platformave të mbështetjes së zjarrit për të arritur efektin e dëshiruar të objektivave tokësorë në mbështetje të operacioneve të njësive të manovrimit. Mbështetja e përbashkët e zjarrit është praktikisht mbështetje e drejtpërdrejtë e zjarrit e operacioneve në një nivel taktik. Mbështetja e përbashkët e zjarrit në të gjitha nivelet duhet të sinkronizohet me zjarret e përbashkëta. Në kontekstin e mbështetjes së zjarrit të artilerisë, termat e zjarrit të artilerisë dhe menaxhimi i zjarrit dhe trajtimi në artileri janë përcaktuar qartë. Zjarri i artilerisë është

veprimi i raketave të artilerisë ose raketave në shenjë në mënyrë që të arrihen efektet e dëshiruara materiale dhe (ose) morale. Zjarri i artilerisë është planifikuar në përputhje me shënjestrat e zbuluara, në drejtimet veçanërisht të rëndësishme dhe në objektet më të rëndësishme. Ato realizohen sipas kërkesës së plakut superior ose me vendim të gjuajtësit i cili është i autorizuar të marrë një vendim të tillë. Zjarri i artilerisë, në parim, realizohet me zjarr për efekt të shënjestrave të vëzhguara dhe të pa vëzhguara. Menaxhimi dhe trajtimi i zjarrit në artileri është një grup i aktiviteteve, masave dhe procedurave të ndryshme që ndërmerren në të gjitha nivelet, për përgatitjen dhe ekzekutimin sa më të përshtatshëm të detyrave të zjarrit. Achievueshtë arrihur nga: aplikimi i organizatës më të përshtatshme dhe përgatitjet për menaxhimin e zjarrit, mënyra unike për të treguar qëllimet, përcaktimi më i saktë i koordinatave të

qëllimeve, puna e koordinuar e pjesës së zjarrit dhe vëzhgimit, lidhja e mirë-organizuar dhe e pandërprerë, lëshimi në kohë i komandave të qitjes, monitorimi i vazhdueshëm i gjendjes së avionit dhe aftësive të njësive të artilerisë, zbatimi i mënyrës më të saktë të përcaktimit të elementeve të qitjes, kontrolli i vazhdueshëm i punës së vartësve dhe rezultateve të qitjes. Koordinimi dhe mbështetja ndaj zjarrit në të gjitha nivelet janë përgjegjësi e një qelize të veçantë - Elementi i Përbashkët i Mbështetjes së Zjarrit (JFSE). Ai element ka detyrimin, ndër të tjera, të bëjë një prishje të të gjitha zjarreve (nga toka, ajri dhe uji) në kohë dhe vend në mënyrë që të përdorë të gjitha mundësitë e zjarrit në mënyrën më racionale, dhe nga ana tjetër në dekonflikt pjesë për të shmangur situatat e padëshiruara më vete. Një detyrë kryesore për të gjitha sistemet e informacionit dhe platformat për komandimin, kontrollin dhe koordinimin e zjarrit të artilerisë është të

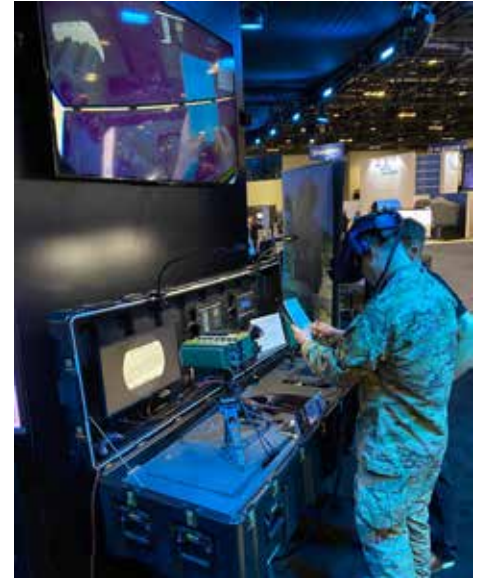
(JFS-Joint fire support) JFS përcaktohet si përdorimi i koordinuar dhe i integruar i sistemeve tokësore, ajrore dhe detare dhe platformave të mbështetjes së zjarrit për të arritur efektin e dëshiruar të objektivave tokësorë në mbështetje të operacioneve të njësive të manovrimit

sigurojnë sinkronizimin e mbështetjes së zjarrit horizontalisht (midis komandave dhe njësive të të njëjtit nivel të gradës) dhe vertikalisht (midis komandave dhe njësive të nivelit të ndryshëm të nivelit) dhe shkëmbimin e informacionit në lidhje me mjedisin real të fushës ku kryhen operacionet. Kërcënimet asimetrike sot ndryshojnë ndjeshëm konceptin e mbështetjes së artilerisë. Deri kohë të fundit, termat zjarr artilerie ose mbështetje zjarri artilerie barazoheshin vetëm me përgatitjen e artilerisë në fushën e betejës ose mbështetjen e zjarrit të artilerisë, ku para ose gjatë operacioneve luftarake planifikohen zjarre masive dhe ndikohen nga sasia, kohëzgjatja dhe zona e trajtimit të disa. Në operacionet moderne luftarake një numër i madh i shënjestrave janë të lëvizshme ose mbahen shkurtimisht në një vend, gjë që kërkon që zjarri i artilerisë të kryhet pa korrigjim - rregullimi i zjarrit. Rëndësia taktike e të shtënave pa korrigjim - rregullimi i zjarrit, shihet në veprimin e papritur dhe në kohë në shenjë. Kjo në vetvete kërkon përgatitje të plotë të elementeve të qitjes, e cila kërkon mjete moderne dhe precize, sisteme dhe municion. Përdoren informacione dhe sensorë të ndryshëm nga terreni që do të japin një pasqyrë të saktë të qëllimeve në mënyrë që zjarret e sakta dhe efikase të mund të shpërndahen dhe përdorimi i njerëzve dhe përdorimi i mjeteve të racionalizohet. Gjatë të gjitha luftërave dhe konflikteve të deritanishme, si rezultat i mësimave të marra, sistemet që ishin në përdorim sipas kërkesave aktuale për pjesëmarrësit dhe përdoruesit e tyre janë zbatuar dhe azhurnuar gjithmonë. Fillimet e zhvillimit të sistemeve të informacionit dhe platformave për komandimin, kontrollin dhe koordinimin e

AFATDS është një mjet i dobishëm në procesin e vendimmarrjes ushtarake. Gjegjësisht, pas hyrjes në bazën e të dhënave dhe udhëzimet nga komandantët e njësive të manovrës, sistemi mund të ndihmojë në fazën e zgjedhjes së varianteve për veprim dhe gjetjen e zgjidhjeve për planet alternative luftarake

zjarrit të artilerisë ishin mbase modeste në versione të ndryshme të mjeteve dhe sistemeve siç janë: qendrat e kontrollit të zjarrit, mjete për llogaritjen e elementeve të qitjes në formën e kompjuterëve të ndryshëm balistik etj. Sot, një nga sistemet dhe platformat më të përparuara të informacionit për komandimin, kontrollimin dhe koordinimin e zjarrit të artilerisë është platforma amerikane AFATDS (Advanced Field Artilery Tactical Data System). AFATDS është rezultat i reagimeve nga të gjitha nivelet e komandës mbi nevojën për një sistem të përbashkët që do të integrojë: të gjitha sistemet e disponueshme të mbështetjes së zjarrit artilerie për nevojat e komandantëve të njësive të manovrimit të mbështetur që kryejnë operacione, imazhi aktual i fushës dhe do të mundësojë automatizimin shkëmbimi i informacionit dixhital të caqeve. AFATDS është gjithashtu një mjet i

dobishëm në procesin e vendimmarrjes ushtarake. Gjegjësisht, pas hyrjes në bazën e të dhënave dhe udhëzimet nga komandantët e njësive të manovrës, sistemi mund të ndihmojë në fazën e zgjedhjes së varianteve për veprim dhe gjetjen e zgjidhjeve për planet alternative të luftimit. Sistemi gjithashtu mund të gjenerojë automatikisht dokumente luftarake të tilla si planet e zjarrit dhe matricat e sinkronizimit të zjarrit. Shtë e qartë se vendimet përfundimtare janë në duart e faktorit njerëzor, por sidoqoftë AFATDS është një mjet jashtëzakonisht i dobishëm. AFATDS është i ndërveprueshëm me shumicën e sistemeve të komandimit dhe kontrollit. Sistemi lejon udhëheqësit ushtarakë të vizualizojnë më mirë fushën e betejës dhe të planifikojnë operacionet e ardhshme. Sistemi gjithashtu integron shumë nga informacioni nga trajnimi i inteligjencës në fushën e betejës. Softueri përbëhet nga një bazë e të dhënave e madhe

e sistemeve të artilerisë, shfaqjeve grafike, normave për angazhime të njësive dhe objekteve të ndryshme dhe një numër mjeteve të tjera që menaxhohen ekskluzivisht nga operatorët e sistemit. Secili operator, varësisht nga niveli i angazhimit (taktik ose operacional), mund të zgjedhë dhe filtrojë se cilat të dhëna dhe grafikë do të dërgohen dhe do të jenë të dukshme për operatorët e tjerë, në mënyrë që të mos e ngarkojë sistemin me gjëra që në një nivel të caktuar nuk janë kërkuar për operatorin përkatës. Sistemi i kontrollit të zjarrit mund të jetë efektiv automatikisht, por në atë pjesë ende mbeten të paprekshëm trupat që administrojnë zjarrit, siç janë komandantët e njësive të manovrimit dhe koordinatorët për mbështetjen e zjarrit të cilët vendosin se cilat objektiva do të synohen.

Koordinimi si një funksion procesi i komandës harmonizon funksionimin e komandave dhe njësive. Koordinimi arrin rezultate më të mëdha, rrit efikasitetin dhe ekonominë e punës, integron pjesëmarrësit, shmang dhe eliminon rrjedhat e rastësishme, humbjet e panevojshme, parakohshme dhe papërgatitjen për të kryer detyrat, siguron një ngarkesë të ekuilibruar të pjesëmarrësve dhe rrjedhën e duhur dhe në kohë të informacionit. Detyra kryesore e koordinimit është të parandalojë dhe shmangë viktimat dhe humbjet e padëshiruara të forcave të tyre dhe të sigurojë arritjen e rezultateve maksimale të mundshme dhe përbushjen e afateve në ekzekutimin e detyrave. AFATDS tani përdoret në shumë vende të botës si Australia, Bahreini, Egjipti, Jordania, Portugalia, Tajvani dhe Turqia.

Sllavço Kuzmanovski

Transformimi i luftës

Zakonisht, kur bëhet fjalë për aftësitë, ato lidhen automatikisht me kapacitetet që mundësojnë ato aftësi ose burimet materiale, teknologjinë dhe infrastrukturën. Por aftësitë e nevojshme për të përgatitur ushtrinë për kërcënime të paparashikueshme në të ardhmen janë nganjëherë më të rëndësishme sesa natyra e tyre e paprekshme, të tilla si ndërtimi i një kulture të të menduarit kritik dhe krijues, vizionimi i udhëheqjes dhe monitorimi dhe vlerësimi i vazhdueshëm i ndryshimeve që ndodhin në botë. Gjithçka që ndodh sot do të ketë një farë kuptimi dhe ndikimi në të ardhmen. Për shkak se po ndodhin shumë gjëra, problemi është të veçosh dhe kuptosh ata që mund të bëjnë një ndryshim revolucionar në punët ushtarake në të ardhmen. Historiani Michael Howard ka argumentuar se çdo doktrinë që shkruhet sot është e gabuar, duke thënë se nuk është aq e rëndësishme sa sa shpejt mund të korrigohet në të ardhmen. E kaluara na mëson se, në thelb, një kulturë e pranimit të ndryshimit dhe përshtatshmërisë është një nga aftësitë më të rëndësishme që armata ka nevojë për të ndërtuar. Ka shembuj të panumërt

Nevojitet shumë njohuri dhe përvojë që sistemi shtetëror i mbrojtjes të jetë i gatshëm të merret me sfidat e papritura. E ardhmja është gjithmonë e pasigurt, pa marrë parasysh sa nuk duam ta besojmë atë. Siguria mund të kërcënohet nga shumë fenomene natyrore dhe shoqërore. Ata formojnë dhe, kohë pas kohe, transformojnë plotësisht shtetet dhe armatat e tyre. Prandaj, organizata ushtarake jo vetëm përgatitet për kërcënimet e sotme, por gjithashtu ndërton aftësi që do të mundësojnë adaptim më të shpejtë ndaj kërcënimeve të ardhshme

Problemi me të cilin përballemi sot është ndryshe nga e kaluara kur ndryshimi teknologjik ishte më i ngadaltë, sot ata janë të shpejtë dhe madje shumë ushtri e kanë të vështirë të mbajnë hap me ta. Në të njëjtën kohë, ushtari modern bëhet i fiksuar pas teknologjisë dhe e frustron nëse nuk ka produktin më të fundit në treg

gjatë gjithë historisë ku fitorja e një ushtrie ishte për shkak të shpejtësisë për të kuptuar situatën e re, ndërsa humbja ishte për shkak të inercisë për të ndryshuar. Transformimi i një ushtrie në thelb nuk ndalet kurrë. Problemi me të cilin përballemi sot është se ndryshe nga e kaluara kur ndryshimet teknologjike ishin më të ngadalta, sot ato janë të shpejta dhe madje shumë ushtri e kanë të vështirë të mbajnë hapin me to. Në të njëjtën kohë, ushtari modern bëhet i fiksuar pas teknologjisë dhe e frustron atë nëse nuk ka produktin më të fundit në treg. Nëse dikur një armë ishte e rëndësishme për disa shekuj, sot në disa dekada ne po flasim për "breza" të aseteve. Kur vëzhgoni ndryshimin e luftës për një periudhë kohore, nuk duhet harruar se lufta si veprim nuk është e izoluar nga politika, kultura dhe tendencat teknologjike. Përkundrazi, ata e formësojnë atë. Por çdo lajm në fushën

e betejës nuk do të thotë një ndryshim rrënjësor në luftë, veçanërisht nuk do të thotë se mund të ndryshojë natyrën e luftës, e cila nga Clausewitz e tutje të gjithë bien dakord se është konstante. Vizioni i udhëheqjes kryesore shihet në aftësinë për të njohur ato risi në fushën e betejës që kanë potencialin për të ndryshuar luftën në të ardhmen. Sfidat është të shmangni kurthin logjik, të planifikoni një luftë që nuk do të ndodhë ose nuk do të duket si planifikuesit e imagjinuar. Kjo është arsyeja pse ka shembuj të ushtrive që nuk kanë përfunduar ende një transformim, ata tashmë po planifikojnë tjetrin. Kjo nuk do të thotë një gabim planifikimi, por një korrigjim në kohë përmes reagimeve. Nëse dikush është duke pritur që një transformim të përfundojë, armata mund të përballlet me sfida për të cilat është e papërgatitur, dhe për të cilat duhet të presë deri në transformimin tjetër, ose ndërsa krijon përgjigjen e

pyetjes së djeshme, sot ajo përballlet me një të re. Koha nuk duhet të harxhohet për gjëra që nuk do të jenë të rëndësishme në të ardhmen. Sapo të vërehet një gabim, duhet të reagojë menjëherë. Ekziston një thënie që të gjitha modelet janë të gabuara, vetëm disa janë interesante. Analizat e tendencave të fundit i nënshtrohen subjektivitetit dhe kanë shumë mangësi për t'u besuar absolutisht. Edhe analiza më e saktë e ngjarjeve të sotme nuk do të thotë se ato do të jenë një udhëzues i besueshëm për të ardhmen. Lufta është një fenomen shoqëror dhe si me çdo fenomen tjetër shoqëror, ajo duhet të analizohet nga një distancë më e madhe kohore për të qenë më e qartë. Shembulli më i mirë është Lufta e Dytë Botërore. Pas 75 vjet studimi të vazhdueshëm të operacioneve dhe betejave, po shfaqen njohuri të reja që nuk ishin të pranishme në analizat e bëra në dy ose tre dekadat

e para pas përfundimit të luftës. Nga vlerësimi i numrit të viktimave, përmes korrektësisë së strategjive, zgjidhjeve doktrinale dhe vendimeve që janë marrë, ka shumë detaje dhe zbulime të reja që tregojnë përfundime të reja. Për shembull, nga këndvështrimi i sotëm duket se në shumë beteja dhe operacione të Luftës së Dytë Botërore, faktori "fat" luajti një rol shumë më të madh sesa mendohej menjëherë pas përfundimit të luftës. Në analizën fillestare, asnjëra palë nuk mburrej me "fat", por çdo sukses i atribuohet vendimeve të drejta të udhëheqësve dhe guximit të ushtarëve.

Njerëzit gjithmonë janë përpjekur të parashikojnë të ardhmen, por në fillim të shekullit XX, trendet dhe ngjarjet nuk paralajmëruan Luftën e Parë Botërore. Trendet dhe ngjarjet pas saj nuk shpallën as Luftën e Dytë Botërore. Lufta e Ftohtë përfundoi me shembjen e paparalajmëruar të BRSS. Kur kombet perëndimore u përfshinë në Afganistan, ata nuk pritej të qëndronin atje për njëzet vjet. Interesante, historia është e mbushur me shembuj të paparashikueshmërisë së së ardhmes, megjithatë çdo brez vepron sikur të dijë se çfarë do të pasojë. Ekziston një keqkuptim se mjetet teknologjike kontribuojnë në një pamje më të mirë të së ardhmes, por në të njëjtën kohë kohët moderne janë bërë më komplekse. Përkundrazi, në një botë ku jetojnë më shumë njerëz, ka më shumë aktorë dhe shtete, sistemet dhe nënsistemet janë aq të ndërlikura saqë paparashikueshmëria është në të vërtetë më e madhe se në të kaluarën. Një shembull tjetër që tregon se një pririje e caktuar në shoqëri nuk do të thotë një ndryshim në punët ushtarake është pikëpamja se përdorimi i forcës ushtarake do të bëhet një metodë jopopullore e zgjidhjes së problemeve të botës. Ekziston një perceptim në ato vende që për një kohë të gjatë nuk kishte luftë mbi pretendimin e ndryshimit në kontekstin kulturor të përdorimit të forcës së armatosur. Po bëhen analiza që tregojnë një numër të reduktuar në mënyrë drastike të viktimave në luftërat sot, krahasuar me luftërat në të kaluarën, me përfundimin se lufta si fenomen ngadalë po zhduket. Miliona njerëz në rreth 40 konflikte aktive sot nuk pajtohen. Isshtë e vërtetë që numri i viktimave ka rënë, por kjo është për shkak të faktorëve të tjerë, më i rëndësishmi prej të cilëve është se në tre dekadat e fundit pothuajse të gjitha luftërat kanë qenë brenda shtetit. Kjo nuk do të thotë se është një skenar i pamundur i një lufte ndërshtetërore

Analizat e tendencave të fundit i nënshtrohen subjektivitetit dhe kanë shumë mangësi për t'u besuar absolutisht. Edhe analiza më e saktë e ngjarjeve të sotme nuk do të thotë se ato do të jenë një udhëzues i besueshëm për të ardhmen. Lufta është një fenomen shoqëror dhe si me çdo fenomen tjetër shoqëror, ajo duhet të analizohet nga një distancë më e madhe kohore për të qenë më e qartë

dhe shumë shtetesh (koalicion) në të cilën do të përdorej shumë më shumë forcë dhe kështu shumë më shumë shkatërrime dhe viktime. Transformimi i ushtrive me premisën që lufta do të zhduket në të ardhmen bazuar në statistikat dhe diagramet është një keqkuptim tërheqës. Pavarësisht se konteksti politik i luftës është vazhdimi i saj me mjete të tjera, motivet e vërteta të luftës do të mbesin gjatë në natyrën njerëzore: frika, nderi dhe interesi. Tani për tani, në vend të luftërave totale dhe të kufizuara midis shteteve, luftërat karakterizohen me intensitet të ulët dhe zhvillohen në vendet në zhvillim. Terrorizmi ka treguar se shtetet nuk janë të vetmet që shkaktojnë luftë. Termi "aktorë jo-shtetërorë" tashmë ka zënë rrënjë në politikën ndërkombëtare pasi ata janë rritur në konkurrencë seriozë të shteteve. Kjo është e re në luftë. Por, a e transformon natyrën e saj nëse një aktor i ri shfaqet në fushën e betejës? Clausewitz do të thoshte se ai po e ndryshon atë, duke qenë se në kohën

e tij shtetet ishin të centralizuara dhe vetëm ato kishin monopolin e pushtetit. Shumë teoricienë e konsiderojnë teorinë e luftës së Clausewitz-it gjithnjë e më pak të rëndësishme sepse ajo ishte ngulitur në luftërat e Napoleonit të gjysmës së parë të shekullit të XIX. Për Clausewitz, për shembull, lufta është e lidhur vetëm me politikën, e cila nuk shpjegon luftërat kulturore që janë të lidhura me kulturën. Ata që mbajnë mendimin e luftës së Kluzewitz fillojnë nga supozimi i tij se lufta zhvillohet kryesisht nga shtetet, që do të thotë qeveritë. Kjo do të thotë se kur nuk ka shtet si palë në konflikt (kryengritje, terrorizëm) pavarësisht nga shkalla e dhunës, nuk duhet të konsiderohet si luftë. Nëse kjo pranohet, atëherë mund të thuhet se lufta po merr një formë të re sot, për këtë arsye termi "luftë" përdoret gjithnjë e më pak në media, dhe "konflikt" gjithnjë e më shpesh. Gabimi që lehtë mund të bëjë që kërkesa juaj të mos

Tani për tani, në vend të luftërave totale dhe të kufizuara midis shteteve, luftërat karakterizohen me intensitet të ulët dhe zhvillohen në vendet në zhvillim. Terrorizmi ka treguar se shtetet nuk janë të vetmet që shkaktojnë luftë. Termi «aktorë jo-shtetërorë» është ngulitur tashmë në politikën ndërkombëtare pasi ata janë rritur në konkurrencë seriozë të vendeve

ndërmend të përshkruante një luftë specifike, por natyrën e saj, për të cilën ai thotë se formohet nga pasioni, racionaliteti dhe paparashikueshmëria. Shpikjet shkencore-teknologjike dhe transformimet socio-politike në periudhën pas Revolucionit Industrial bënë një ndryshim sistematik në mënyrën e luftës. Kjo është arsyeja pse ka shumë elementë në luftërat e sotme që janë të ndryshme nga luftërat e bëra në kohën e Clausewitz. Për shembull, në teorinë e tij të luftës, ai i dha një kuptim të veçantë "gjenit" për të fituar një luftë. Ky koncept u zhduk në shekullin e njëzetë me përdorimin e armëve të reja. Operacionet gjatë Luftës së Dytë Botërore ishin komplekse, me shumë përgatitje dhe planifikim, por askush nuk thotë për Eisenhower, Zhukov apo Rommel se ata kishin një "gjeni" si Napoleoni. Sukseset e tyre në fushën e betejës i atribuohet

pranohet është të dështoni. Zakonisht ata që e kundërshtojnë luftën në përgjithësi e kundërshtojnë teorinë e Clausewitzit të luftës si një filozofi të vjetëruar. Ata besojnë se politika gjithmonë duhet të gjejë instrumente të tjera për të arritur qëllimet e saj dhe nëse ekziston një "konflikt", ajo duhet të izolohet, kufizohet dhe zgjidhet shpejt.

"Mbi Luftën" është një libër i papërfunduar, plot argumente, kontradikta dhe mospërputhje jo të plota, dhe për këtë shkak shkakton shumë interpretime. Clausewitz synonte të zhvillonte një kornizë konceptuale që kap thelbin e luftës, që brezat e ardhshëm ta përdorin atë për të gjetur kuptimin në konfliktet e tyre. Nëse natyra e luftës ndryshon apo nuk ndryshon, nuk mund dhe nuk duhet të analizohet nga këndvështrimi i

sotëm. Kjo do të thuhet nga brezat e ardhshëm. Është e qartë se lufta ka ndryshuar në mënyrë drastike, por nuk ka ndryshuar rrënjësisht. Ende drejtohet nga të njëjtat arsye materiale, ideologji fetare dhe etnike që drejtohen nga agresioni dhe urrejtja. Përkufizimi i Clausewitz i luftës i shërben këtij fakti njerëzor. Për të "Lufta nuk është gjë tjetër veçse një duel në shkallë të gjerë .... lufta është një akt i përdorimit të forcës për të detyruar armikun t'i nënshtrohet vullnetit tonë." Prandaj, imponimi i vullnetit është themeli i luftës si një konflikt njerëzor. Sipas Clausewitz, që të ketë një luftë, duhet të ketë një qëllim të përcaktuar. Pika e tij kryesore është se baza politike ndan luftën nga dhuna e pakuptimtë, që nuk do të thotë se lufta është gjithmonë një shprehje racionale e politikës. Clausewitz kurrë nuk kishte

armëve të reja të luftës që disponojnë, lëvizshmërisë nga toka dhe ajri, posedimi i fuqisë së madhe të zjarrit dhe miliona ushtarëve nën komandën e tyre. Teknologjia e informacionit ka përmirësuar efikasitetin e ushtrisë në dekadat e fundit, por nuk e ka thjeshtuar atë. Lufta sot është bërë jashtëzakonisht kaotike, e pasigurt dhe jolineare. Avancimet në fushën e inteligjencës artificiale dhe zbatimi i saj në punët ushtarake pritet të rrisin më tej kompleksitetin e saj. Për të thjeshtuar luftën, është e komplikuar deri në pikën që në të ardhmen do të jetë e çuditshme se si në Luftën e Dytë Botërore ata mund të kishin planifikuar, koordinuar dhe kryer operacione masive me miliona trupa dhe mjete nga toka, ajri dhe deti. , pa ndihmën e kompjuterëve.

Gjorgji Veljovski

Terrorizmi islamik Gabim në narativ

Sot në kuadër të letërsisë hasim në një sërë definicionesh të cilat ekstremizmin fetar të prezantuar përmes veprimit të islamizmit militant, e shohin si ekuivalent me termet “islami radikal”, “islamofashizmi”, “fundamentalizmi islamik”, “islami politik”, etj. Megjithatë, definimi i tij është në mënyrë të drejtpërdrejtë i kushtëzuar nga përkufizimi i termeve “islam”, “islamizëm” dhe “islami militant”. Analiza e termeve në fjalë paraqet një bazë fillestare në procesin e identifikimit dhe kuptimit të nuancave, të nevojshme për vazhdimin e kampanjës afatgjate, qëllimi përfundimtar i së cilës është definimi i islamit militant, si një rrezik real për sigurinë globale. Përdorimi i fjalës “fundamentalizëm” në kontekst të islamit është i gabuar në shumicën e rasteve. Së pari, prejardhja e fjalës “fundamentalizëm” në fillim të shekullit XX vjen nga ana e protestantëve amerikanë. Më saktësisht, fundamentalistët protestantë besojnë në Bibël si në një fjalë të vërtetë nga Zoti që duhet kuptuar bukvalisht. Për muslimanët, kuptimi letrar i Kur’anit është “fjala e pagabueshme e Zotit” dhe në këtë kuptim të gjithë muslimanët janë fundamentalistë. Megjithatë, pjesa më

Sot kur mendojmë në terrorizëm si kërcënim ndaj sigurisë globale, pa përjashtim, për fajtorë merren “terroristët islamik” të udhëhequr nga “Al Qaeda” dhe nga Shteti Islamik. Megjithatë, a është kjo terminologji e drejtë? Sigurisht që jo. Duhet të ndalojmë me barazimin e terrorizmit me islam. Megjithatë, për të ardhur deri te një përgjigje konkrete të kësaj pyetje të vazhdueshme, nevojitet definimi i termeve të cilët merren me këtë problematikë.

Kjo paraqet një proces të vazhdueshëm dhe kompleks, i kushtëzuar nga një sërë faktorësh si kohor, fetar, etnik, kombëtar apo edhe politik

e madhe e tyre janë pothuajse “mezi” fundamentalistë, në kuptimin e besimit të tyre, se sjellja e tyre nuk duhet që tërësisht të udhëhiqet nga librat fetar apo nga ajo se interpretimi i tyre duhet të jetë i njëanshëm. Interpretimet e ndryshme të tekstit të Kur’anit e dëshmojnë jo vetëm dallimin e perspektivës për islamit në mesin e muslimanëve, por edhe pikënisjen ndërmjet të ashtuquajturëve “fundamentalistë”. Në rast se “fundamentalistët” islamik insistojnë në kthimin e bazës së fesë, kjo do të jetë ofendim për muslimanët tjerë, sepse nga kjo rrjedhë se të tjerët nuk veprojnë në

përputhje me Kur’anin. Në mjedisin e posakrijuar të sigurisë, pas ngjarjeve të 11 shtatorit, fundamentalizmi rregullisht lidhet me fundamentalizmin islamik dhe me ekstremizmin, e sidomos edhe me terrorizmin.

Termi “fundamentalizëm islamik” përdoret në konotacion të ndryshëm. Për shumicën e njerëzve (të cilët nuk janë muslimanë, por edhe për një pjesë të muslimanëve), termi shpesh përdoret për individë apo për grupe të cilat janë radikale, militante apo fanatike, përderisa teoricienët muslimanë këtë term e përdorin për personat të cilët dëshirojnë ta “rilindin”

islamit. Termet arabe që kanë të bëjnë me rilindjen fetare, bëjnë distinkcion të qartë ndërmjet idhëtarëve të ndryshëm të fundamentalizmit islamik. Termet si islah – reforma, salafiyah – kthimi te të parët, tajdid – rimëkëmbje, nahda – rilindje, dallojnë nga termi islamiyyun – islamistë, të cilët dëshirojnë të rimëkëmbin islamit dhe të cilët nganjëherë praktikojnë edhe mjete të dhunshme. Konceptet e islah dhe tajdid janë komponentet bazike të pikëpamjes islamike ndaj botës dhe janë të rrënjësura në Kur’an dhe në Sunna – rrugën e profetit Muhamed, rrugë e cila të secili musliman duhet ta kalojë. Në rast se nuk mund të gjejnë përgjigje në pyetjet në Kur’an dhe Sunnet, ata thirren në hadithe – të thënat e profetit për tema nga metafizika, kosmologjia dhe teologjia. Këto koncepte paraqesin kthim kah fundamentalizmi islamik. Koncepti Tajdid (rimëkëmbje) bazohet në traditën të cilën e ka pasur profeti, ndërsa ka të bëjë me mujadid – liderin e rilindjes, për të cilin pas vdekjes besohet se është dërguar nga Zoti deri te komuniteti islam për shkak të përpjekjeve të tij për rimëkëmbjen e fesë. Sipas këtij koncepti, besohet se në fillim të secilit shekull paraqitet një mujadid i ri që do t’i bashkojë ndasitë në kuadër të fesë, të krijuara gjatë kohës moderne. Ndër personalitetet më të rëndësishëm gjatë historisë islame njihen: Ibn Tamija, Ibn Abd al Bahab, Abduh Muhamed dhe Hasan al Bana. Për këtë koncept, është e rëndësishme rilindja dhe besimi në një bashkësi të drejtë, të udhëhequr sipas parimeve të profetit Muhamed dhe shmangje të institucioneve të vendosura, eliminimin e subjekteve të huaja joislame të cilat janë infiltruar dhe e kanë korruptuar jetën në kuadër të komuniteteit. Termi al-Salafiyah, salafism – selefizëm, është më i afërt me konceptin perëndimor të fundamentalizmit. Fjala selefizëm vjen nga shprehja al-salaf, ndërsa ka të bëjë me ndjekësit dhe trashëgimtarët e profetit Muhamed. Selefizmi u bën thirrje apo i fton besimtarët muslimanë që t’i kthehen formës së parë, së pastër dhe të pandryshueshme të islamit, të praktikuar nga ana e profetit Muhamed dhe nga ana e ndjekësve të tij, ndërsa nga ana tjetër i hedhë poshtë të gjitha praktikimet, besimet dhe sjelljet të cilat nuk janë të mbështetura drejtpërsëdrejti nga ana e Kur’anit apo Sunnetit të Profetit. Ndjekësit e selefizmit besojnë në të drejtën e secilit individ për vete t’i interpretojë tekstet religjioze përmes praktikimeve të “itijhadit” – ndarjes së pavarur. Lëvizja puritane e Vehabisë, Sanisisë dhe Mahdijës në shekujt XVII dhe XIX kanë qenë si degë e lëvizjes selefiste, ndërsa praktikimi bazik i islamit, ka qenë mbi bazat e mësimave të Rashid Ridës dhe Hasan al Banit. Vehabizmi emrin e tij e merr nga ana e reformatorit të njohur të shekullit XVIII Abd

al Vehab (1703-1791), i cili ka perdikuar në Arabinë Qëndrore. Ai ka qenë i inatosur me lirimin dhe me korrupsionin moral të shoqërisë në të cilën ka jetuar. Para syve të tij, shoqëria ia ka kthyer shpinën islamit, i ka anashkaluar vlerat themelore fetare, përderisa janë toleruar shprehi dhe besime për të cilat ai ka menduar se janë të papranueshme dhe i shmangin vlerat dhe parimet themelore fetare. Ai ka luftuar që të hiqet nga feja islame gjithçka që nuk ka qenë në përputhje me interpretimin strikt dhe bukal të Kur’anit dhe Sunnetit.

Në fund, ka rezultuar një interpretim jashtëzakonisht puritan, ironik dhe ultralist i islamit, i mbushur me ide të ndyra për korrupsion moral dhe nevojë t’u pastruar feja rrënjësisht. Që nga ajo periudhë vehabizmi bëhet i njohur dhe karakteristik në cilëndo formë të anashkalimit nga parimi vehabist dogmatik i islamit. Në vitin 1932, Abd al Aziz Ibn Saud, ia ka dalë që t’i bashkojë fiset në Arabi të cilët kanë qenë nën kontrollin e tij dhe t’a krijojë Mbretërinë e Arabisë Saudite, ndërsa vehabizmin t’a shëndrojnë në ideologji dhe kod të sjelljes që e ka udhëhequr dhe drejtuar shtetin. Gjatë 40 viteve të ardhshme vehabizmi kryesisht është praktikuar në kufijtë e Arabisë Saudite, por pas bumit të naftës në vitin 1973 dhe pas pasurisë që e fiton, ideologjia e vehabizmit bën përpjekje të mëdha për një përhapje masive në nivel botëror. Autoritetet e Arabisë Saudite këtë e bëjnë për dy arsye. E para, për shkak të bindjes se vehabizmi patjetër duhet të përhapet dhe arsya e dytë ka të bëjë me kundërvënien ndaj lëvizjeve të reja të posakrijuara ideologjike të cilat janë llogaritur si kërcënim për sigurinë e tyre kombëtare. Të hollat e Arabisë Saudite kanë qenë të dedikuara për ndërtimin e mijëra xhamive në tërë botën, për ndërtimin e qendrave islamike dhe medreseve (shkollave fetare) nga Lahore e deri në Londër, nga Maroku deri në Malezi. Përhapja e ideologjisë islamike vehabiste është vërejtur në vitin 1979 me revolucionin e

Iranit. Autoritetet saudite kanë insistuar që vehabizmi të promovohet përmes regjimit të ri iranian. Njëkohësisht, fillon edhe invazioni sovjetik ndaj Afganistanit, gjë që jep mundësi të mëdha për përhapjen e ideologjisë vehabiste në mesin e mijëra refugjatëve afganë të ikur në Pakistan. Fenomeni i talebanëve, të cilët në masë të madhe janë krijuar me anë të mbështetjes saudite, sollën deri te një ekspansion të papritur dhe të fuqishëm të një lloji të ri të përzier të islamit. “Zbulimi” fatkeq i pasurisë me naftë,

invazioni sovjetik ndaj Afganistanit dhe sjellja anashkaluese amerikane kundrejt promovimit të vehabizmit militant nga ana e regjimit saudit, ishin një paravan i shkëlqyeshëm për pakicën talebane të rritet në një kuazi-sektë në kuadër të islamit, me ndikim në suaza botërore. Sa i përket fundamentalizmit të sotëm islamik, ai rrjedh nga ciklet e vazhdueshme të rimëkëmbjes fetare e cila është e pranishme për një kohë të gjatë në kuadër të islamit përgjatë historisë. Kjo vjen si reagim ndaj “ndikimit të rrezikshëm” nga ana e globalizimit të sotëm modern dhe në këtë mënyrë paraqet një lloj reforme fetare, lëvizje dhe ideologji politike, e cila e përfshinë edhe elementin social në kërkim të identitetit. Islami është religjion monoteist i shpallur nga profeti Muhamed në shekullin e VII nga ana e erës së re. Termi islam, që në gjuhën arabe do të thotë i nënshtruar, shpreh idenë fundamentale të islamit se besimtari (i quajtur musliman) pranon që t’i nënshtrohet vullnetit të Zotit (Allahut). Për pjesëtarët e fesë islame, Allahu është Zoti i vetëm – Krijuesi, Mbajtësi, Rimëkëmbësi i Botës. Për muslimanët, ruajtja e besimit dhe ndjenjës së fuqishme ndaj fesë dhe identitetit, pavarësia dhe definimi i ideologjisë, sot në kohën moderne të globalizimit edhe më tej vazhdon të jetë e madhe dhe paraqitet si një obligim i përhershëm. Në synimin për të ruajtur ndjenja për identitetin islam, si vlerë identitare e ideale të cilat kanë

qenë të riemtuara, janë edhe ligjet e shenjta fetare të profetit Muhamed. Muslimanët kanë qenë të lidhur përmes Umahh, bashkësia e besimtarëve, me përpjekje për krijimin e shoqërisë së drejtë përmes zbatimit të vullnetit të Zotit. Kujdesi i Umahh është ngulitur thellë në pesë shtyllat e islamit, të cilat janë të obligueshme për çdo musliman:

1. Shahada – afirmimi i fesë, se nuk ekziston Zot tjetër veç Allahut dhe se Muhamedi është i dërguari i tij.
2. Salat – falja pesë herë në ditë.
3. Zakat – praktikë e dhënies së lëmoshës nga ana e muslimanëve sipas pasurisë së tyre, duke qenë e obligueshme për të gjithë ata të cilët janë në gjendje ta bëjnë këtë. Kjo merret si përgjegjësi personale të të gjithë muslimanëve, me qëllim që të zbusin vështirësitë ekonomike të të varfërve dhe të eliminohet pabarazia.
4. Saëm – Agjerimi i Ramazanit, që pranohet nga ana e Kur'anit, ndërsa realizohet si formë kompenzimi për

besojnë në karakterin e plotë dhe holistik të një Islami të rinovuar që përfshin din (fe), dunya (bashkësi) dhe daëla (shtet). Kjo është qendra e ideologjisë së tyre politike. Fjala arabe "daëla" u përdor për herë të parë në shekullin e 8-të pas Krishtit gjatë sundimit të kalifatit Abasid, vetëm për t'u shndërruar në Al-daëla al-islamiyya (Shteti Islamik) në shekullin XX. Për islamistët e shekullit XX, islami është një tërësi e integruar i cili ofron zgjidhje për të gjitha problemet e jetës, ndërsa realizimi i shoqërisë islame, bazohet mbi vendosjen e Shtetit Islamik në bazë të Sheriatit. Ekzistojnë bindje se kjo ide për shtet islamik, e propozuar nga ana e islamistëve, është proces i "zbulimit të traditës", në të cilën intelektualët muslimanë do të luaj rol të rëndësishëm. Sipas tyre, në Kur'an në mënyrë më eksplicite i është dhënë rëndësi etikës, vlerave dhe moralit, se sa në cilëndo qoftë doktrinë tjetër politike. Sipas islamistëve, shoqëritë bashkëkohore muslimane janë të degjeneruara në nivelin e jahiliyya,

të përqëndruar në promovimin e "shtetit" global (daëala), qëllimi i të cilit është mbrojtja e identitetit dhe fesë islame nga ndikimi i jobesimtarëve. Forma e tretë e islamizimit përqëndrohet në realizimin e qëllimit përmes aktiviteteve politike në kuadër të strukturës së sistemit të vendosur politik të vendeve në të cilat veprojnë islamistët. Islamizmi militant është termi i cili ka të bëjë me një grup apo me individë që përdorin dhunën në funksion të realizimit të qëllimeve politike, të inspiruara nga ana e ideologjisë islamiste. Islamizmi militant bën thirrje në interpretimin më të vjetër të Kur'anit, të veprave dhe mësimëve të profetit Muhamed. Ky lloj i vjetër i interpretimit të islamit është i barabartë me kundërshtimin e besimit të muslimanëve, ashtu edhe të jomuslimanëve. Militantët islamik janë kundër demokracive perëndimore, kundër qeverive të Lindjes së Mesme dhe kundër institucioneve, si partitë politike, të cilat në proceset zgjedhore në vendet ku ato veprojnë dhe janë aktive, marrin pjesë pa përdorur dhunë. Në fakt, militantët islamik synojnë formimin e shtetit islamik si një qëllim përfundimtar ideologjik e cila karakterizohet me një mungesë të theksuar të agjendës socioekonomike dhe me një nevojë të theksuar të përdorimit të dhunës, kundër muslimanëve dhe jomuslimanëve të tjerë. Megjithatë, islamizmi militant dhe islamizmi, gjithnjë paraqesin terme esenca e të cilave nuk kuptohet mjaftueshëm. Duke u mbështetur në këtë analizë të shkurtër, mund të konstatojmë se definim preciz të islamizmit militant paraqet fundamenti bazik i rishqyrtimit të tij, si një kërcënim ndaj sigurisë. Si një fenomen i cili publikisht dallon nga islamizimi si ideologji dhe nga islami si fe, idelogjia e islamizmit militant posedon rrënjë të thella, posedon një paletë të gjerë metodave të dhunshme dhe paqësore dhe mjeteve tjera të veprimit, frakcioneve, orientimeve dhe ndikimit global, i cili përgjatë dekadës së dytë të shekullit XXI, u shëndrrua në një sfidë serioze globale, por edhe në sfidë të sigurisë kombëtare të vendeve të Ballkanit. Përdorimi i frazës "terrorizëm radikal islamik" mund t'i largojë aleatët perëndimor nga bashkësisë apo shoqëria muslimane dhe në këtë mënyrë të shkaktojë komplikime shtesë në tashmë mjedisin tejet kompleks të sigurisë. Në fund do të përmendim se demokracitë perëndimore, në vend se t'i akuzojnë muslimanët për përhapje të ekstremizmit fetar dhe veprimtarive të islamizmit militant në tërë botën, para se gjithash, duhet të bëjnë vlerësimin e narativëve dhe veprimeve të tyre, që lidhen dhe kanë të bëjnë me islamin dhe me botën islame.

pendimin ndaj mëkateve të bëra.

5. Hajj – realizimi i haxhit në Meke në qoftë se mundësitë e lejojnë një gjë të tillë.

E gjithë kjo, qartë bën me dije se bashkësia islame ka interes që t'i bashkojë besimtarët në një ndjenjë të përbashkët të identitetit dhe përgjegjësisë. Për shumë muslimanë dëshirë e porealizuar është shtrirja e shtetit islamik që do të funksiononte sipas kodeksit të ligjit të Sheriatit. Në mesin e tyre ekziston një besim i përhapur se Islami nuk është vetëm një fe, por një rend shoqëror i mbyllur që përfshin të gjitha fushat e jetës, përfshirë shtetin dhe zbatimin e ligjit. Sipas tyre, të besosh në Islam si një mënyrë e plotë e jetës do të thotë se nuk duhet të ndarje midis fesë dhe politikës. Islamizmi është një ideologji politike që kërkon të krijojë një shtet dhe një shoqëri të bazuar në fe dhe ligjin e Sheriatit. Aktivistët politikë muslimanë (islamistët)

mosbesimin në Zot dhe pranimin e koncepteve perëndimore të nacionalizmit, sekularizmit, socializmit, komunizmit, demokracisë dhe kapitalizmit, të cilat janë në kundërshtim të drejtpërdrejtë me porosinë e islamit. Me qëllim të kapërcimit të kësaj gjendje, jahiliyya, sipas islamistëve, nevojitet një deklaratë e sovranitetit total dhe sundim nga ana e Zotit. Kjo do të realizohej përmes betejës dhe "jihad"-it. Shumë më tepër se sa cilido term apo fjalë tjetër, xihadi ka rëndësi të jashtëzakonshme dhe ndikim në mesin e muslimanëve, sidomos në mesin e islamistëve, për të cilët kjo fjalë është burimi i militantizmit të tyre. Megjithatë, islamizimi nuk paraqet formë homogjene dhe monolite. Përkundrazi, islamizimi përbëhet nga disa drejtime që dallojnë sa i përket qëllimit dhe mjeteve për realizimin e tij. Një numër i vogël i islamistëve e mbështesin dhunën si mjet për arritjen e qëllimeve. Pjesa më e madhe e tyre janë

Dr. Nenad Taneski

Vera Ciriviri-Trena

Partizanja guximtare maqedonase

Vera ka qenë fëmiju i dytë nga gjashtë fëmijët e guerilësve të atëhershëm dhe revolucionarëve, Vaska dhe Kosta Ciriviri. Te Vera, ashtu si edhe te pesë fëmijët tjerë të familjes, patriotizmi ka qenë pjesë e edukatës familjare. Kosta, babai i Verës për faktin se ka qenë pjesë e lidhjes socialiste në Prilep, në vitin 1920 është arrestuar dhe është dënuar me pesë vite burg në burgun e Pozharevcit. Në vitin 1939 Vera ka pasur dhemje të forta të stomakut dhe së bashku me nënën e saj Vaskën dhe me vëllaun Ilinë janë nisur për kurim në Beograd, ku babai Kosta pas daljes nga burgu ka punuar si robaqepës. Vera, në moshën 15 vjeçare, për shkak të sëmundjes niset për në Beograd dhe pikërisht nga Beogradi e fillon karierrën e saj politike. Në atë kohë dyqani i rrobaqepësisë në rrugën “Bosanska” të babait të saj Kosta Cirivirit në Beograd ka qenë pikë takim i njohur për revolucionarët, piktorët, shkrimtarët dhe studentët që kanë ardhur nga Maqedonia, në mesin e të cilëve vizitorë më të rregullt kanë qenë: Mirçe Acev, Strasho Pinxhur, Borka Taleski, Kuzman Josifovski-Pitu, Koço Racin, e të tjerë, të cilët kanë pasur ndikim të madh në bindjet e saj politike. Më 27 mars të vitit 1941 Vera ka marr pjesë edhe në demonstratat e Beogradit kundër grushtetit ushtarak. Gjatë periudhës që ka jetuar në Beograd, Vera me të ëmën shumë shpesh kanë udhëtuar në Prilep. Në ato udhëtime ajo nga Beogradi ka marrë me vete afishe, materiale dhe gjithçka që ka qenë e nevojshme për hapjen e komiteteve në Prilep. Në vitin 1940 është anëtarësuar në Partinë Komuniste të Jugosllavisë, ndërsa pak më vonë po në atë vit, në ditën e lindenit, ajo ka qenë edhe organizatore e manifestimit, i cili

Vera Ciriviri-Trena lindi në vitin 1920 në Prilep, ndërsa u vra më 15 qershor 1944 në Shtpi. Gjatë kohës së okupimit, Vera Ciriviri ka qenë ndër të parat që është bashkangjitur LNÇ-së. Ajo është shquar si një instruktore tejet e mirë me shkathtësi të shkëlqyera organizative dhe për këtë shkak partia vazhdimisht i ka ndarë detyra për hapjen e komiteteve dhe për dërgimin e luftëtarëve në front

me rastin e festës kombëtare e ka organizuar së bashku me disa patriot të rinj maqedonas. Gjatë kohës së okupimit, Vera Ciriviri ka qenë ndër të parat që është bashkangjitur LNÇ-së. Ajo është shquar si një instruktore tejet e mirë me shkathtësi të shkëlqyera organizative dhe për këtë shkak partia vazhdimisht i ka ndarë detyra për hapjen e komiteteve dhe për dërgimin e luftëtarëve në front. Në shumë raste Vera është prezantuar si Trena, dikund edhe si Svetlana, ndërsa dikund tjetër edhe si Lençe. Autoritetet okupatore bullgare kanë dhënë deri në 20.000 leva për ta zënë të gjallë. Në vitin 1942, policia i është afruar punës së Verës dhe të familjes së saj. Ajo, së bashku me motrën e saj Nadën ka ikur nga shtëpia në mënyrë që të mos kapen nga kontrollat e shpeshta që i ka bërë policia. Motra e saj Nada u është bashkangjitur partizanëve dhe ka humbur jetën që në betejën e parë të aradhës së saj, ndërsa Vera nën emër tjetër, së pari është nisur për

në Manastir, e prej aty, së bashku me Vera Acevën janë nisur në drejtim të Velesit, e më pas edhe në drejtim të Kavadarit. Me vete kanë pasur dokumente të zbrazëta dhe varësisht prej emrit momental me të cilën është prezantuar, ashtu edhe i ka plotësuar dokumentet. Me anë të këtyre dokumenteve ajo ka arritur t'i kalojë edhe kontrollat më të rrepta policore dhe në këtë mënyrë të kalojë nga një qytet, në qytet tjetër në mënyrë që të kryej detyra partiake. Me detyrë partie është nisur edhe në Shtip, ku në natën e 15 korrikut 1944, nga ana e policisë bullgare është rrethuar shtëpia në të cilën ka qenë Vera. Ajo këmbëzbathur ka filluar të ikë në drejtim të shtëpive më të afërta, por askush nuk i është përgjigjur ndaj lutjeve të saja për ndihmë. Në momentin kur arrinë t'a kalojë murin e gardhit të ndonjë shtëpie, ka rënë e qëlluar nga agjentët policor të cilët e kanë ndjekur. Në ato momente para se ti mbyllë sytë, me zë të lartë ka bërë thirrje: “Ne do të fitojmë!” Me pas në mënyrë që të mos u bjerë në duar e gjallë okupatorëve, Vera është vetëvrasur. Trupi i pajetë i Vera Ciriviri – Trenës, ka qenë i shquar nga bajonetat e okupatorëve bullgarë e më pas ata të njejtin e kanë hedhur në lumin Bregallnica, duke shpresuar që nuk do të mbetet asnjë gjurmë. Por, ndonjë bari i deleve e ka parë trupin e saj rastësisht dhe e ka varrosur në pranë bregut. Me përfudnimin e luftës, bari ka treguar se ku gjendet trupi i Vera Ciriviri. Autoritetet e kanë zhvarrosur trupin e saj dhe e kanë varrosur me nderime të larta shtetërore. Edhe pse shumë ka bërë për Maqedoninë, Vera Ciriviri-Trena sot e kësaj dite nuk është shpallur për heroinë kombëtare.

Antoanella Dimitrievska

Heronjtë e Batalionit për Mbështetje Mjekësore në luftën kundër COVID-19

Që nga marsi i vitit të kaluar, vendi ynë po merret me pandeminë KOVID-19. Armata e Republikës së Maqedonisë së Veriut ka qenë në terren në mbështetje të policisë që nga fillimi i krizës dhe në të kaluarën ishte i dukshëm kontributi dhe mbështetja për shëndetin publik me personelin mjekësor ushtarak nga Batalioni i Mbështetjes Mjekësore, i cili në mënyrë aktive morën pjesë në klinikat e brendshme të COVID qendrave në SPQ „8 Shtatori – Shkup, Instituti i Shëndetit Publik dhe Qendra Klinike Universitare - „Nënë Tereza – Shkup. Ekipet mjekësore u vendosën së pari në qendrat e triazhit në pavijonet e brendshme të institucioneve shëndetësore publike të cilët ofruan mbështetje dhe ndihmë vetëmohuese në trajtimin e pandemisë COVID-19.

Rreshterja Sonja Gjorgjievska nga Batalioni i Mbështetjes Mjekësore ishte pjesë e ekipeve mjekësore që ishin të angazhuar në institucione shëndetësore publike, në trajtimin e pandemisë së COVID-19. Sonja është e punësuar në Ushtri që nga viti 1993 dhe që nga themelimi i Qendrës Mjekësore

Në këtë numër të «Mburojës» ju sjellim bisedën me Rreshter Sonja Gjorgjievska, një infermiere e punësuar në Batalionin e Mbështetjes Mjekësore, e cila ishte pjesë e ekipeve mjekësore ushtarake të Batalionit të Mbështetjes Mjekësore të Armatës të angazhuar në COVID qendrën pranë SPQ «8 shtatori - Shkup, Instituti i Shëndetit Publik - Shkup dhe Qendra Klinike «Nënë Tereza” - Shkup.

Ushtarake ajo ka punuar si teknike kryesore mjekësore në Departamentin e veprimtarisë specialist-konsultative. Në karrierën e saj deri më tani ajo ka marrë pjesë në disa punëtori, seminare dhe kongrese në fushën e mjekësisë dhe disa projekte ndërkombëtare.

Çfarë paraqet për ju profesioni i motrës medicinale?

Titulli infermier është një profesion human, fisnik, dhe në të njëjtën kohë është një profesion i përgjegjshëm, i vështirë dhe nganjëherë shumë i vështirë që kërkon profesionalizëm dhe përkushtim në çdo kohë. Për t'iu përgjigjur në kuptimin e vërtetë të fjalës këtij profesioni, mbi të gjitha, duhet ta doni atë dhe të keni njerëzimin në vete. Nuk mësohet, nuk fitohet, thjesht është një pjesë e juaja.

Si ballafaqoheni me sfidën dhe ballafaqimin me pandeminë botërore të COVID-19 në vendin tuaj të punës?

COVID-19 Pandemia është një e keqe që ka pushtuar dhe ka ndryshuar patjetër jetën e planetit. Sfida e trajtimit të saj nuk është as e lehtë dhe as e thjeshtë. Si pjesë e stafit mjekësor në fillim të valës së parë të pandemisë ku ishim të angazhuar në COVID qendrat në SPQ „8 Shtatori – Shkup, Instituti i Shëndetit Publik dhe Qendra Klinike Universitare - „Nënë Tereza – Shkup, dhe me paraqitjen e valës së dytë, u bashkuam në qendrat KOVID në Qendrën Klinike "Nënë Tereza - Shkup. Ne u përballëm me një mënyrë të re të jetës që patjetër ndryshoi jetën tonë të përditshme dhe disa masa dhe protokolle u kërkuar që të pranoheshin menjëherë, gjë që imponoi kushtet e situatës aktuale me pandeminë. Në fillim ishim ballafaqar me diçka që nuk ishte e njohur për ne, diçka e re, e cila ndryshoi rutinën tonë të punës që ishte nën rregulla dhe protokolle të rrepta. Përveç sfidës për të punuar dhe ndihmuar pacientët që shohin shpëtimin tek ju, është e nevojshme të kujdeseni për shëndetin tuaj personal, si dhe shëndetin e familjeve tuaja. Kjo do të thotë të punosh në pajisje të posaçme mbrojtëse sipas protokolleve të veçanta shëndetësore me dy ose tre maska mbrojtëse, disa palë doreza, kostume hapësinore, kapele, vizore, karroca. Gjithashtu, lëvizja vetë u zhvillua në një mënyrë të veçantë, duke filluar nga jeshile, e verdhë dhe duke përfunduar në një zonë të kuqe. Realisht e me të vërtetë një sfidë të veshësh gjithë atë pajisje mbrojtëse për orë të tëra dhe në të njëjtën kohë të jesh i qetë, i matur, profesionist dhe, mbi të gjitha, njerëzor. Të thuash një fjalë të mirë në shenjë inkurajimi dhe mbështetjeje për pacientët që po luftojnë për oksigjen me ditë të tëra.

Cili është misioni dhe detyra e motrës medicinale në ballafaqimin me të prekurit nga COVID-19?

Misioni dhe detyra e infermierit në trajtimin e pacientëve me COVID-19 është kryerja profesionale, vetëmohuese, e shpejtë dhe efikase e detyrave të punës, si dhe kuptimi i frikës dhe pasigurisë me të cilën përballen pacientët. Unë isha pjesë e ekipit të infermierëve dhe teknikëve nga Armata, e cila u bashkuan drejtpërdrejt në ekipet e qendrave COVID (kujdes intensiv), ku pacientët me pamjen më të rëndë klinike

ishin të shtruar në spital. Rendi dhe disiplina lindin nga thirrja ushtarake, nga përgjegjësia ndaj uniformës ushtarake dhe ekspertiza dhe përvoja kërkon që ne të ndihmojmë me vetëmohim pacientët dhe kolegët për të luftuar kundër së keqes të quajtur COVID-19.

Na tregoni disa nga përvojat persoane në ballafaqimin me pandeminë e virusit COVID-19?

Duke punuar me kolegët tanë në qendrat KOVID u përballëm me përvoja të ndryshme - nga pacientët që ishin me maska SIPAP për ditë dhe vetëm me mirëkuptim e kuptonim njëri-tjetrin, të cilët vazhdimisht merrnin terapi, kryenin teste laboratorike dhe diagnostike çdo ditë për të luftuar virusin dhe pas shumë ditë në një ambient spitalor të mbushur me frikë, dhimbje, duke pritur të largohesh nga shtëpia menjëherë. Kjo paraqet një gëzim për të gjithë dhe pastaj harrohet e gjithë puna dhe mundimi. Ndihet shumë mirë të shohësh një pacient të kuruar, veçanërisht në këtë kohë pandemie kur çdokush mund të jetë pacient, sepse virusi nuk njihet kufij. Por, për fat të keq, kishte pacientë që u pranuan në një gjendje jo aq të keqe, dhe më pas gjendja e tyre u përkeqësua papritmas dhe progresivisht, dhe pasi morën të gjitha masat e ringjalljes, rezultati nuk ishte i dëshirueshëm. Në ato momente fotografia është e trishtuar, lodhja peshon dhe puna është shumë më e vështirë.

Cilat janë sfidat e profesionit të motrës medicinale në kushtet e pandemisë botërore?

Të jesh një infermiere do të thotë, mbi të gjitha, të duash njerëzit, punën dhe njohuritë e tyre për të marrë pjesë drejtpërdrejt në shpëtimin e jetës, dhe nganjëherë me gjëra në dukje të vogla për të ndihmuar dhe për ta bërë ditën e tyre më të lehtë dhe më të bukur. Titulli infermier do të thotë të jesh një person pozitiv, i gëzuar, i cili, pavarësisht nga përgjegjësitë e tij, është i gatshëm të përcjellë energji pozitive te pacientët, sidomos sot në këtë kohë pandemie kur dëgjojmë të gjitha llojet e informacioneve kudo. Në të vërtetë, përveç ndihmës profesionale dhe mjekësisë, është e nevojshme të tregohet ndjeshmëri dhe të thuhet një fjalë e bukur, e cila jep shpresë dhe rehati kur është më e nevojshme.

Shtip

Tetovë

në!

Kazerma "Ilinden"

Manastir

„JAK-38“ – avioni sovjetik me fluturim/aterim vertikal

Falë njohurive të marra nga avionët eksperimentalë me ngritje/ulje vertikale "JAK-36", është fituar një përvojë e mjaftueshme që Byroja e Ndërtimit "Jakovlev" të fillojë zhvillimin e një avioni luftarak plotësisht të ri, të destinuar për luftëtar-bombardues detar. Në fillim avioni i ri u caktua si "JAK-36M", dhe më vonë u riemërua "JAK-38". Prototipi i parë bëri fluturimin e tij të parë konvencional në 26 shtator të vitit 1972, ndërsa fluturimin e tij të parë kalimtar e bëri në 20 mars të vitit 1972. Paraqitja e tij e parë në perëndim ishte në korrik të vitit 1976, kur një aeroplanmbajtës i klasit "Kiev" lundroi në Mesdhe. Përndryshe, perëndimi nuk e konsideroi avionin një sukses të madh dhe një homolog të përshtatshëm të avionëve vertikalë të ngritjes/uljes së "Harrierit" britanik, e as avionëve luftarakë në kuvertë të SHBA. "JAK-38" prodhoi 231 avionë. Versionet themelore të avionit janë: prototipi "JAK-36M", "JAK-38", "JAK-38M" dhe versioni i shkollës me dy ulëse "JAK-38U". Avioni nuk është më në përdorim. "JAK-38" bën pjesë në grupin e avionëve me krah të mesëm, me një konfigurim klasik aerodinamik të avionit në të cilin është ndërtuar makina e kombinuar. Ndërtimi është bërë prej lidhjeve metalike, nga të cilat më i zakonshmi është alumini-litium 01420, ndërsa në pozicione kritike është përfshirë çeliku i zbutur dhe titani.

Avioni ka 3 drejtime, nga të cilat motori kryesor është motori jet R-27V-300, me një shtytje prej 6,100 kg, dhe dy motorët ndihmës të avionit për ngritje/ulje vertikale janë RD-36-35 FVR, secila me një shtytje prej 3.050 kg. Shtytja kryesore ka 2 hundë vektoriale të vendosura në anët e trupit të avionit, të cilat piloti mund t'i drejtojë poshtë ose horizontalisht sipas nevojës së fluturimit (ngritje/ulje vertikale ose fluturim horizontal), plus që drejton 4 tubacione-avionë për stabilizimin e fluturimit në ngritje/ulje vertikale, nga të cilat një drejt skajeve të krahëve dhe një përpara drejt pjesës së poshtme (nën kabinë) dhe një drejt pjesës së poshtme të bishtit. Pas kabinës në konfigurimin së bashku me një kënd prej 10° janë instaluar dy motorë avionësh për ngritje / ulje vertikale RD-36-35 FVR. Për nevojat e motorit kryesor, janë instaluar 2 marrje ajri, të cilat kanë hapje shtesë ndihmëse në anët, ndërsa për të dy motorët ndihmës, në pjesën e sipërme është instaluar një hapje me një mbulesë (e cila gjithashtu vepron si një frenim ajri) një pjesë e bykut, dhe në pjesët e poshtme të bykut janë të ndërtuara dyert që hapen anash. Për shkak të kompleksitetit të ekuipazheve të shtytjes dhe fluturimit, avioni

ishte i pajisur me sistem automatik të kontrollit dhe kontrollit të fluturimit SAU-36, sistem automatik të kontrollit SAU-4 me autopilot, sistem radio teknik për lundrim dhe ulje Sheshi RSBN-4 (disa versione ishin pajisur me RSBN-36), busulla automatike e radios ARK-15 dhe të tjerët.

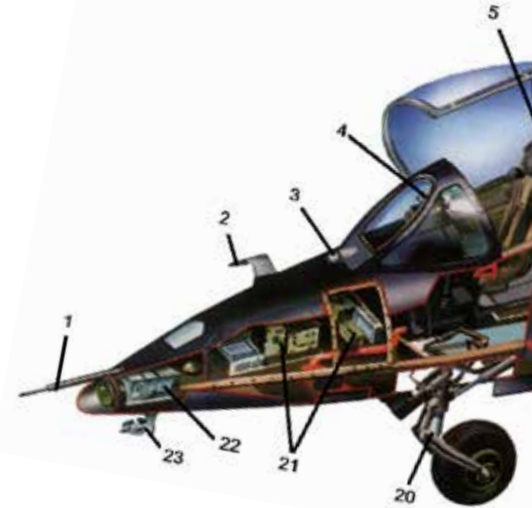
Avioni është i pajisur me 2 depozita karburanti me një kapacitet maksimal prej 2,900 kg, nga të cilat rezervuari nr. 1 kishte një kapacitet prej 2,260 kg, ndërsa rezervuari nr. 2 kishte një kapacitet prej 640 kg. Përndryshe, në mënyrë të paracaktuar, rezervuarët ishin mbushur me një maksimum prej 2,750 kg karburant. Me qëllim shpërndarjen e duhur të karburantit, u instalua sistemi i kontrollit të karburantit TPR1-9.

Për nevojat e pilotit, në kabinë ishte instaluar një vend katapultë K-36VM 0-0. Përveç instrumenteve analoge, pamja optike ASP-PDF-21 u instalua për qëllim, e cila do të zëvendësohej me shikimin kompjuterik ASP-17BMC. Radiot R-860-1 modeli G, R-863 dhe interfoni i avionit SPU-9 janë instaluar për komunikim. Gjithashtu, avioni ishte i pajisur me sistemin e identifikimit "vetë-huaj SRO-2M Chrome", sistemin për zbulimin e rrezatimit radar "SPO-2 Sirena-3M", sisteme elektronike kundër masave "Gordika" dhe "Sirena-I". Në fund të avionit është streha e parashutës së frenave "PTK-36M".

Në katër transportuesit e armëve të vendosura nën krahë, avioni mund të mbajë maksimumi 2,000 kg ngarkesë (versioni JAK-38M).

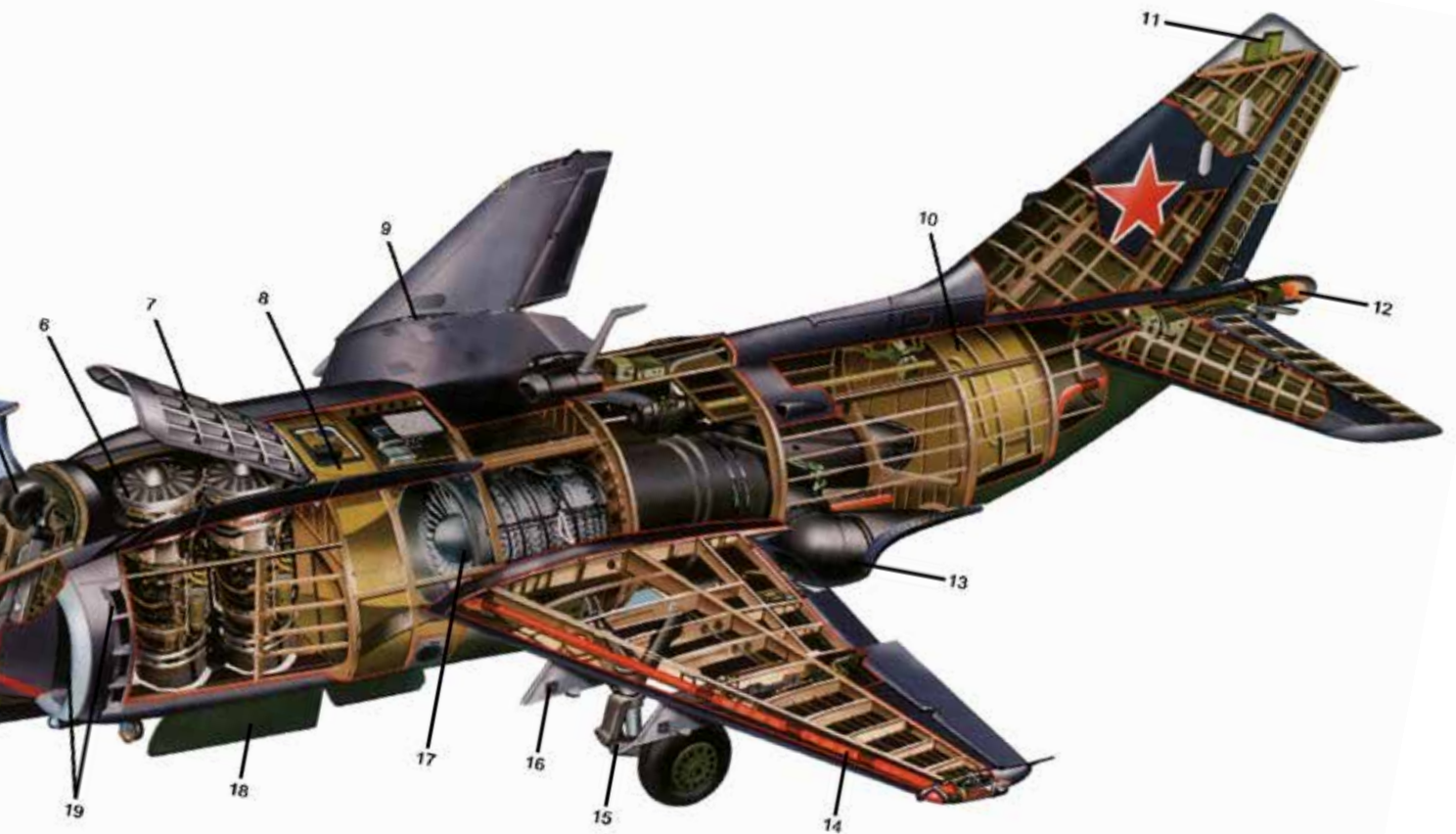
Ai përdori raketat anti-ajrore R-60M për të luftuar aeroplanët, raketat X-23M dhe X-25 në luftime me anije dhe objektiva tokësorë, në kombinim me kontejnerin e radios komandës së nëndetësës Delta-NG2. Nga raketat e palistuara ai përdori "S-24B", raketa "S-8", e montuar në lëshuesin me shumë tyta "B8M-1", raketa "S-5" e montuar në lëshuesit me shumë tytë UB-16- 57UMP, UB-32A dhe UB- 32M.

Ndërsa nga bombat e palistuara ai mund të përdorte bomba klaster RBK-500 ZAB-2.5CM, RBK-500 SHOAB-0.5M dhe RBK-250 GPAB-2.5M, bomba napalm ZB-500, bomba të ndryshme klasike prej 100 kg, 250 kg dhe 500 kg, por edhe bomba stërvitjeje dhe më shumë. Ai mund të përdorte armë taktike bërthamore RN-28, RN-40 dhe RN-41. Në krah mund të vendosen edhe kontejnerët e krahëve VCPU-36 ose UPK-23-250, të pajisur me topin automatik me dy tyta GS-23 me kalibër 23 mm. Nëse është e nevojshme, rezervuarët e karburantit nën ujë mund të instalohen.

1. Gypi kryesor ПВД-18Г
2. Gypi ndihmës ПВД-7
3. Antena aktive për kundërmasa elektronike
4. Shënjestruesi optik për pilotin АСП-ПДФ-21
5. Ulësja e katapultit K-36VM 0-0
6. Motorët për fluturim/aterim vertikal РД-36-35 ФВР
7. Kapaku me hapje ndihmëse për thithjen e ajrit nga shtëpiza e motorëve РД-36-35 ФВР
8. Rezervari i karburantit nr.1
9. Mekanizmi për „thyerjen“ e krahut, i cili mundëson bartje më të lehtë me ashensor dhe deponim më të lehtë në bartësin e avionëve
10. Rezervari i karburantit nr.2
11. Antena e radios VHF P-860-1
12. Gjiruesi i të dhënave nga fluturimi „Opushka-BM“

Ivica Dameski

13. Pajisja vektorrotulluese e motorit qëndror P-27B-300
14. Gypërçuesi për pajisjen me ajër për stabilizimin e fluturimit gjatë fluturimit/aterimit vertikal
15. Trapi i pasëm
16. Bartësi i armëve
17. Motori kryesor P-27B-300
18. Dera e poshtme e shtëpizës së motorëve РД-36-35 ФВР
19. Thithësi i ajrit i cili në pjesët anësore posedon hapje ndihëse plotësuese
20. Trapi i përparëm
21. Shtëpizat e avionikës për komunikim, navigacion dhe sistem luftarak
22. Shtëpizat e penguesit aktiv të moduleve dhe sistemit radioteknik me varg të shkurtër për navigacion dhe aterim РСБН-36
23. Antena ajrore me përcues të РСБН-36

KARAKTERISTIKAT TAKTIKO-TEKNIKE TË JAK-38		
	GJATËSIA	15.25 m (16.37 m со ПИТОТ цевка)
	VARGU I KRAHËVE	7.02 m (4.45 m склопени)
	LARTËSIA	4.25 m
	SIPËRFAQJA E KRAHËVE	18.41 m ²
	PESHA I ZBRAZËT	7.020 kg
	SHPEJTËSIA MAKSIMALE GJATË FLUTURIMIT	11.300 kg (10.300 kg gjatë fluturimit vertikal)
	BARTJA	1.500 kg (1.000 kg gjatë fluturimit vertikal), a 2.000 kg lloji JAK-38M
	MOTORI KRYESOR	Njëri P-27B-300, me presion 6.100 kg
	MOTORËT PËR FLUTURIM/ATERIM VERTIKAL	dy РД-36-35 ФВР, secili me presion prej 3.050 kg
	SHPEJTËSIA MAKSIMALE HORIZONTALE	1.050 km/h
	SHPEJTËSIA E NGRITJES	4.500 m/s
	KULMI	11.300 m
	LARTËSIA MAKSIMALE	1.000 km
	RADIUSI LUFTARAK	370 km
	NGARKESA E KONSTRUKSIONIT	6 „G”

Helikopter „Bell 525 Relentless“

Një nga fluturaket më të reja me rreze të mesme është helikopteri “Bell 525 Relentless”. Është produkt i kompanisë “Bell Textron”, i dizajnuar njëkohësisht për të transportuar deri në 19 pasagjerë, më shumë se çdo helikopter ekzistues supersonik i mesëm. Ndarja e pasagjerëve është shumë e gjerë, ofron një vend të rehatshëm dhe dyert rrëshqitëse lejojnë hyrjen dhe daljen e lehtë. Hapësira e bagazheve është gjithashtu e gjërë dhe do të jetë në përputhje me kërkesat e operatorëve. Të dy motorët i japin General Electric energji të mjaftueshme për qëllimin e synuar. Ky helikopter sigurisht mund të vendoset në një klasë me helikopterët e famshëm “Airbus Helicopters H175” dhe “AgustaWestland AW189”. Roli kryesor i helikopterit është të jetë një fluturake shumëdedikuese, kryesisht për: transportin, transportin VIP, kërkimin dhe shpëtimin, për fluturime urgjente mjekësore, dhe gjithashtu i përshtatshëm në mënyrë ideale për të mbështetur operacionet në zbatimin e misioneve për nevojat e naftës dhe kompanitë e gazit.

KARAKTERISTIKAT E PËRGJITHSHME	
EKUIPAZHI	1 deri në 2 pilotë
KAPACITETI I TRANSPORTIT	16 deri në 20 pasagjerë
NGARKESA E DOBISHME	3.700 kilogramë
PESHA MAKSIMALE E FLUTURIMIT	9.300 kilogramë
SHPEJTËSIA MAKSIMALE	306 km/orë
VARGU MAKSIMAL	1.037 kilometra
LARTËSIA E FLUTURIMIT	6.100 metra

Ka një sistem të ri të përbërë me pesë tehe në rotorin kryesor dhe katër tehe në rotorin e bishtit. Megjithëse çmimi nuk është përcaktuar ende, ai pritet të jetë konkurrues në krahasim me helikopterët e klasit të tij.

Helikopteri "Bell 525 Relentless" u paraqit për herë të parë në "Heli-Expo 2012" në Teksas dhe u bë operacional në vitin 2015. Certifikimi nga Administrata Federale e Aviacionit të SHBA-së vazhdoi dhe ishte planifikuar të përfundonte deri në fund të vitit 2018 ose deri në fillim të vitit 2019. Gjatë vitit 2018, u grumbulluan 1,300 orë fluturime provë. Vitin pasues, dy helikopterë provë u testuan në kushte jashtëzakonisht të ftohta në Kanada dhe gjetkë në botë, ku gjithashtu provat u kryen në kushte jashtëzakonisht të nxehta dhe lartësi të mëdha. Bëhet fjalë për një helikopter që ka "të gjitha aftësitë gjatë motit" në kushtet e fluturimit nga -40 në +52 gradë. Për përdorim në operacione me kushtet e mjedisit të ujit, ai sigurohet me mbrojtje nga uji i kripur edhe në kushtet më të vështira të funksionimit.

Parametra të tjerë që janë përfunduar dhe vërtetuar nga Administrata Federale e Aviacionit e SHBA-së dhe Agjencia Evropiane e Sigurisë së Aviacionit përfshijnë: kontrollat e ngritjes dhe uljes, ngarkesën e helikopterit me ulje anësore, certifikimin e zhurmës, kalibrimet e sistemit të karburantit dhe daljet në rast aksidentesh.

Helikopteri "Bell 525 Relentless" lejon funksionimin për orë fluturimi me një nga kostot më të ulëta në klasën e tij. Me një kabinë moderne dhe 4 ekrane shumëfunktionale, si dhe përdorimin e sistemit Garmin G5000, vendos një standard të ri për kontrollin preciz të trafikut ajror. Kabina e pasagjerëve është e rehatshme për sa i përket numrit të udhëtarëve që mund të transportojë. Konfigurimi tjetër, për transportin e ngarkesave është lehtësisht i adaptueshëm me ulëset lëvizëse dhe përshtatjen e hapësirës, në varësi të kërkesave të operatorëve.

Një kompani e veçantë do të zhvillojë depozita karburanti, të dizenuara posaçërisht për helikopterin "Bell 525 Relentless" Super Medium, duke përdorur material të lehtë, të sapo zhvilluar, për të ndërtuar qelizat e karburantit. Ky material do të mundësojë prodhimin e rezervuarëve të karburantit që peshojnë më pak se rezervuarët ekzistues të krahasueshëm, të cilët në të njëjtën kohë plotësojnë kërkesat e rrepta të performancës sipas standardeve

Helikopteri "Bell 525 Relentless" u prezantua për herë të parë në "Heli-Expo" në vitin 2012 në Teksas dhe u bë operativ në vitin 2015. Certifikimi nga Administrata Federale e Aviacionit të SHBA-së ka vazhduar dhe ishte planifikuar të përfundonte deri në fund të vitit 2018 ose në fillim të vitit 2019

teknike dhe në përputhje me rregulloret federale të aviacionit. Nuk është rastësi që ky material besohet të krijojë një avantazh teknik në teknologjinë e sistemeve të karburantit, i cili do të bëhet një pikë referimi për industrinë. E gjithë kjo është jashtëzakonisht e rëndësishme për humbjen e peshës, ndërtimin e kapaciteteve dhe, mbi të gjitha, plotësimin e standardeve të sigurisë. Kjo fluturake do të jetë helikopteri i parë tregtar në botë që përdor sistemin Fly-by-Wire. Isshtë një sistem që zëvendëson kontrollat konvencionale të fluturimit manual me një ndërfaqe elektronike. Lëvizjet e kontrolleve të fluturimit shndërrohen në sinjale elektronike të transmetuara nga tela (prandaj termi fluturoj-nga-tel) dhe kompjuterët e kontrollit të fluturimit përcaktojnë se si të lëvizin disqet në çdo sipërfaqe kontrolli për të siguruar përgjigjen e pritur në formën e lëvizjes së përshtatshme. Mund të përdorë sisteme mekanike të kontrollit të trafikut ajror si një mundësi rezervë ose të përdorë plotësisht kontroll elektronik të trafikut ajror. Piloti mund të mos jetë plotësisht i vetëdijshëm për të gjitha rezultatet operative, por helikopteri do të reagojë në përputhje me rrethanat. Kompjuterët veprojnë për të stabilizuar helikopterin dhe për të rregulluar karakteristikat e fluturimit pa përfshirë pilotin në mënyrë që të ruajnë performancën e sigurisë,

stabilitetin dhe manovrueshmërinë. Sistemi vepron kryesisht si një mënyrë për të rritur besueshmërinë, por edhe për të zvogëluar ngarkesën e punës së pilotit. Kontrolli qendror (ciklik) është i vendosur në anën e sediljes së pilotit, jo në mes si në rastet e mëparshme. Në rast se ndodh diçka e paparashikuar gjatë fluturimeve, ka mjaft sisteme rezervë që mund të ndikojnë në drejtimin e sigurisë së fluturimit. Ekipi punoi shumë për të verifikuar karakteristikat gjatë fluturimit, testimin për aeronautikë, autopilot, funksionimin e motorit, furnizimin me energji të jashtme, sistemin elektrik, sistemin e ndriçimit dhe testimin e sigurisë, si dhe pajtueshmërinë e brendshme në përputhje me konfigurimin e kërkuar në varësi të llojit të misionit që është e kryer. Në këto raste, Administrata Federale e Aviacionit të SHBA-së dhe Agjencia Evropiane e Sigurisë së Aviacionit janë aktualisht të pranishëm në kabinën e kabinës për të përcaktuar saktësisht se si funksionojnë dhe funksionojnë helikopteri dhe sistemet e tij, për të qenë të sigurt në menaxhimin e avionit, sigurinë, performancën e fuqishme, si si dhe dukshmëria e shkëlqyeshme e vendosur gjatë fluturimeve. Nga ana tjetër, operatorët janë ata që merren me besueshmërinë, performancën, komoditetin dhe kostot e funksionimit.

Dragan Pavlovski

„ARMA“ 6x6

Automjeti shumëdedikues i blinduar me rrota

Programi ARMA i Zhvillimit të Automjeteve u lansua në vitin 2007. Projektimi i konceptit, dizajni i detajuar dhe studimet inxhinierike u përfunduan në vitin 2008. Efektet e shpërthimit të minave, performanca e lëvizshmërisë, qëndrueshmëria hidrostatike, komoditeti i vozitjes dhe karakteristikat e tjera u analizuan duke përdorur mjete speciale inxhinierike dhe simulime. Prototipet e para u prodhuan në fillim të vitit 2009 dhe testet e vlefshmërisë

Automjeti i blinduar me rrota ARMA është një produkt i gjeneratës së ardhshme të kompanisë «Otokar», dhe u zhvillua duke marrë parasysh kërkesat e ardhshme të misionit bazuar në një platformë shumëdedikuese për automjetet me rrota

në lidhje me testet, besueshmërinë, qëndrueshmërinë e vijës së vozitjes, besueshmërinë, testet për klimat e nxehta / të ftohta u kryen me sukses. Për më tepër, një model për qëllime eksperimentale dhe testimin e shpërthimit të minave u prodhua në të

njëjtën kohë, dhe testet e shpërthimit u kryen me sukses gjatë vitit 2010. Automjeti i blinduar «ARMA 6X6» u zbulua për herë të parë në panairin e teknologjisë ushtarake «EUROSATORY» në Paris në qershor të vitit 2010, kur zhvillimi dhe testimi përfunduan

dhe "Otokar" u dha dy kontrata vitin e ardhshëm. ARMA ka provuar performancën dhe lëvizshmërinë e saj në kushte të pafavorshme në provat dhe demonstrimet e aftësive të realizuara në shtete të ndryshme të Gjirit të unionit „GCC-Gulf Cooperation Council“. Automjeti "ARMA" ka një platformë zhvillimi të adaptueshme në përputhje me nevojat e misionit në fushën moderne të betejës. Automjeti mund të ofrohet me integrimin e pajisjeve dhe aksesorëve të ndryshëm në platformën bazë. Dizajni fleksibël lejon përshtatjen e lehtë me një gamë të gjerë rolesh dhe misionesh siç janë: transportues të blinduar; automjete komanduese; automjete zbulimi / vëzhgimi; automjete luftarake të këmbësorisë; top lëvizës / mbajtës armësh; Automjete zbulimi CBRN; automjetet e mirëmbajtjes dhe tërheqjes; autoambulanca; automjete me raketa uji antitank - ATGM;

Armatimi

Familja e automjeteve "ARMA", për shkak të ngarkesës së saj të madhe, mundëson integrimin me pajisjet dhe sistemet e armatosura për lloje të ndryshme të misioneve. "ARMA" mbështet stacione të armatosura të tilla si kupolë e hapur, kupolë e mbyllur me stacion të armatosur, stacion i armatosur me telekomandë, sisteme të armatosura të kalibrit të mesëm dhe të madh. Disa nga sistemet e armëve që mund të integrohen në "ARMA" janë: kupolë e hapur me mitraloz 5,56 mm, 7,62 mm, 12,7 mm, 14,5 mm dhe 20 mm ose lëshues automatik i granatës; kupolë e mbyllur me 7,62 mm ose 12,7 mm; stacion i armatosur i kontrolluar nga distanca me 7,62 mm, 12,7 mm dhe 14,5 mm; sisteme të armatosura të kalibrit të mesëm si 25 mm dhe 30 mm; sisteme të armatosura të kalibrit të madh si 90 mm, 105 mm dhe 120 mm; sistemet e lëshimit të raketave anti-tank. Stacione të ndryshme të armatosura që ofrojnë vetëm aftësi mbrojtëse dhe mbështetëse të drejtpërdrejtë të zjarrit mund të konfigurohen në përputhje me kërkesat e klientit.

Dizajni dhe mbrojtja

„ARMA“ automjetet janë krijuar duke marrë parasysh kërkesat e ardhshme dhe aktuale të misionit. Arkitektura e automjetit mundëson integrimin e një game të gjerë të pajisjeve të misionit dhe sistemeve specifike të kupolës. Trupi bazë monokok i bykut dhe

Automjetet ARMA 6x6 u zhvilluan për Programin e Armëve të Armatuara Taktike me Rrota të Veçanta (OMTTZA) për Forcat Tokësore të Turqisë. Zhvillimi i automjetit taktik filloi në vitin 2007. Projekti u financua plotësisht nga kompania "Otokar"

dysHEMEJA dyshe në V-formë sigurojnë mbrojtje të jashtëzakonshme të ekuipazhit nga kërcënimet balistike dhe minat. Kompletet modulare të blinduara modulare që ofrojnë mbrojtje të ndryshme balistike mund të montohen shpejt duke bashkuar forca të blinduara dhe mund të sigurohet mbrojtje shtesë opsionale kundër kërcënimeve të mëdha. "ARMA 6X6" ka një peshë bruto prej 18,500 kg dhe në trupin e tij plotësisht të mbrojtur mund të strehojë një shofer, komandant dhe tetë ushtarë. Automjetet ARMA 6x6 mund të transportohen me hekurudhë, mbi det dhe ajër (me avionë C-130 dhe më të mëdhenj). „ARMA 6x6“ mund të sigurojë një nivel të lartë të mbrojtjes kundër sulmeve balistike dhe kërcënimeve të

minave me trupin prej çeliku monokok me forcë të lartë dhe vendet individuale të mbrojtura nga minat, në të cilat ulet i gjithë personeli. Ndarja e ekuipazhit ka armë zjarri me jelekë antiplumb dhe jelek antiplumb, së bashku me dy shfryn çati, dhe anëtarët e ekuipazhit mund të futen shpejt dhe të largohen nga automjeti përmes një dore të pasme. Motori është i vendosur në pjesën e përparme të djathtë të automjetit, duke mundësuar përdorim efikas dhe ergonomik në përputhje me vëllimin e lartë të brendshëm. Me këtë orar të brendshëm, i gjithë personeli, veçanërisht komandanti, mund të mbajnë kontakte me sy me njëritjetrin. "ARMA 6x6" është e pajisur

Shtesat

ARMA 6x6 është një automjet amfib, i drejtuar nga dy helikë hidraulikë në ujë, duke siguruar performancë të shkëlqyeshme detare me fuqi kthyesë. Mund të pajiset gjithashtu opsionalisht me çikrik vetë-nxjerrëse, sistem për shuarjen e zjarrit, çantë amfibi, granatahedhës, devijim të derës me veprim hidraulik, sistem intercom, sistem navigimi GPS / INS, njësi ndihmëse e energjisë, mbartës barrikadash, etj.

Automjeti "ARMA 6x6" është certifikuar nga R&D Otokar dhe aktualisht është gati për prodhim masiv. Kompania "Otokar" rezervon të drejtat e pronësisë intelektuale për të blerë dhe eksportuar ARMA në tregjet e brendshme dhe

Automjetet ARMA 6x6 mund të transportohen me hekurudhë, mbi det dhe ajër (me avionë C-130 dhe më të mëdhenj).

„ARMA 6x6” mund të sigurojë një nivel të lartë të mbrojtjes kundër sulmeve balistike dhe kërcënimeve të minave me trupin prej çeliku monokok me forcë të lartë dhe vendet individuale të mbrojtura nga minat, në të cilat ulet i gjithë personeli. Ndarja e ekuipazhit ka armë zjarri me jelekë antiplumb dhe jelek antiplumb, së bashku me dy shfryn çati, dhe anëtarët e ekuipazhit mund të futen shpejt dhe të largohen nga automjeti përmes një dore të pasme

SPECIFIKIMET E AUTOMJETIT ARMA 6X6:

PRODHUES	Otokar Automotive and Defense Co. Ltd.
GJATËSIA	6,5 m
GJERËSIA	2,7 m
LARTËSIA	2,22 m
PESHA	18,5 t
EKUIPAZHI	10 (përfshirë këtu edhe shoferin dhe komandantin)
ARMATIMI	12,7 mm ose 7, 62 mm mitraloz, 40 mm GL ose ATGM sistem i armatosur 20/30 mm ose 90/105/120 mm
BLINDUESI	mbrojtje modulare balistike, mbrojtje nga minat, RPGs, Efps, IEDs, mbrojtje opsionale NBC
MOTORI	450 hp water-cooled turbo diesel
SUSPENSIONI	Independent suspension
VARGU OPERATIV	700 km 105 km/orë
TEJKALIMI I PENGESËS	60%
TEJKALIMI PENGESËS ANËSORE	30%
TEJKALIMI I PENGESËS VERTIKALE	0,6 m
TEJKALIMI I PENGESËS UJORE	1,2 m
RADIUSI I RROTULLIMIT	7,85 m
MARSHI	Mechanical synchronized (optional automatic)

me një motor të fuqishëm prej 450 kf dhe përbërës të provuar të linjës së vozitjes që sigurojnë lëvizshmëri të lartë në të gjitha kushtet e terrenit. Motori turbo-dizel i ftohur me ujë, i aftë të funksionojë me F-34 ose F-54, drejton rrotat përmes një transmetimi automatik dhe kutisë së bashkimit me një shpejtësi të vetme. Sistemi i pavarur i pezullimit, i përmirësuar nga gomat Run Flat, kontrolli qendror automatik i shtypjes së gomave (CTIS) dhe sistemi i frenimit kundër bllokimit (ABS) përmirësojnë lëvizjen e tokës dhe

komoditetin e ngasjes, madje edhe në terrenin më të vështirë. Lëvizshmëria e automjetit rritet më tej nga bravat diferenciale gjatësore dhe tërthore dhe raporti i lartë fuqi-peshë, së bashku me hapësirat e larta të tokës dhe këndet e hyrjes / nisjes. Boshtet drejtuese të ARMA 6x6 i japin asaj një rreze kthyesë prej 7.85m. Këndi i hyrjes dhe nisjes është 45 °. Automjeti ka një gradient prej 60% dhe një pjerrësi anësore prej 30%. Ai gjithashtu mund të kapërcejë pengesat vertikale mbi 60 cm dhe të kalojë një hendek të gjerë 1,2 m.

ndërkombëtare. Operatorët aktualë të automjeteve "ARMA" 6x6 janë Turqia dhe Bahreini. Performanca e shkëlqyeshme e statusit të zhvillimit të automjetit ARMA 6x6 do të mundësojë zhvillimin e versionit të mëvonshëm më të fuqishëm dhe modern të automjetit ARMA 8x8 me karakteristika superiore taktike dhe teknike, e cila është me interes për shumë vende në Evropë dhe Azi, e veçanërisht edhe në Gjirin Persik.

Idriz Idrizovski

„Sokol-300“ – fluturakja luftarake ukrainase pa pilot

Gjatë muajit nëntor të vitit 2020 në fabrikën për prodhimin e raketave “Vizar”, për herë të parë është prezantuar fluturakja pa pilot “Sokol-300” që është dizajnuar dhe prodhuar nga ana e byrosë ukrainase për konstruktim “Lluç”. Sukses paraqet vet dizajnimi i cili është realizuar vetëm për një vit e gjysëm. Nga pajisjet fluturakja do të jetë e pajisur me radar me rrjet të sintetizuar Falcon 300, me radar të vogël, më top shënjestruar optikoelektronik të pajisur edhe me lazër, për navigacion do të përdoret një sistem inercial i navigacionit, navigacion satelitor dhe

navigacion nga terreni i mapuar, radio stacion, etj. Fluturakja është e gjatë 8,57 m, hapësira e krahëve arrinë 14 m, ndërsa ngarkesa praktike arrinë deri në 300 kg. Nga armatimi fluturakja do të posedojë 4 raketa zbuluese RK-2P, por mund t'i përdorë edhe raketat anti tankse “Barrier” apo “Lluç RK-10”. Varësisht nga motori që është vendosur, ofrohen tre lloje të fluturakes edhe atë:

1. Lloji i pajisur me motorin MC-500B-05C/CE, i cili mundëson shpejtësi maksimale prej 580 km në orë dhe një shpejtësi kryqëzuese deri në 335 km në orë, me një fluturim prej

1.000 km dhe kohëzgjatje të fluturimit deri në 3 orë. Ky lloji i fluturakes, i zbrazur peshon 535 kg, ndërsa pesha maksimale arrinë deri në 1.225 kg.

2. Lloji i pajisur me motorin AI-450T2, i cili mundëson shpejtësi maksimale prej 466 km në orë si dhe shpejtësi kryqëzuese deri në 275 km në orë, me varg prej 1.300 km dhe kohëzgjatje të fluturimit deri në 5 orë. Ky lloji, i zbrazët peshon 530 kg, ndërsa pesha maksimale është 1.220 kg.

3. Lloji i pajisur me motorin Rotax 914, i cili mundëson shpejtësi maksimale deri në 210 km në orë dhe shpejtësi kryqëzuese 150 km/h, me varg prej 3.300 km dhe kohëzgjatje të fluturimit deri në 26 orë. Ky lloji, i zbrazët peshon rreth 420 kg, ndërsa pesha maksimale arrinë deri në 1.130 kg. Sistemi kontrollohet nga një stacion ndërveprues të vendosur në shasinë e kamionit i cili është i unifikuar për përdorim me kompleksin raketor „PK-360 MC Neptun“.

Fluturakja drejtohet nga dy operatorë. Rradiusi i veprimit të fluturakes arrinë deri në 150 km, ndërsa stacioni plotësues zbulues arrinë deri në 300 km, ndërsa lartësia maksimale e fluturimit arrinë.

„Ravn X“ – fluturakja e lansuar autonome pa pilot

Më 3.12.2020 kompania „Aevum“ në aeroportin „Cecil“ në Jacksonville (Florida, SHBA), opinionit ja prezantoi fluturaken e lansuar autonome pa pilot „Ravn X“. Dedicimi i kësaj fluturake është të shëndrrohet në bartës/lansues të raketës me të cilën barten satelitë të vegjël në orbitë të ulët të tokës. Fluturakja është prodhuar me qëllim që të ketë një mënyrë të shpejtë dhe të lirë të lansimit të satelitëve, me një personel minimal prej 6 personave.

Praktikisht, fluturakja në mënyrë sistematike është konstruktuar nga tre tërësi kryesore, nga e cila tërësia e barë bazë është fluturakja pa pilot “Ravn X” (e cila përsëri mund të përdoret), përderisa raketa-bartëse e satelitëve (e vendosur në pjesën qendrore nën trupin e “Ravn X”) ndahet në tërësinë e dytë dhe të tretë, ku tërësia e dytë ka të bëjë me trupin e raketës ku janë të vendosura rezervaret e karburantit me motorët startues të raketës, përderisa në tërësinë e tretë

është vendosur njësi ngarkuese me një peshë deri në 500 kg dhe me një rezervar më të vogël të karburantit dhe me motor raketor. Tërësia e dytë dhe e tretë janë vetëm për një përdorim. Fluturakja është projektuar në mënyrë të pavarur që në këtë mënyrë t'a realizojë tërë misionin, nga fluturimi, lansimi i raketës, bartja e satelitëve, aterimi dhe parkimi në hangar. Në mënyrë që fluturakja të realizojë apo të nisë mision të ri, përgatitjet zgjasin vetëm 3 orë. Gjatësia e fluturakës është 24 m, hapësira e krahëve përfshinë një distancë prej 18,3 m, ndërsa lartësia arrinë deri në 5,5 m, duke përfshirë edhe peshën prej 24,95 ton. Si motorë janë vendosur 2 lloje (nuk janë precizuar), të cilat fluturakes i mundësojnë arrijtjen e shpejtësisë deri në 925km në orë. Fluturakja arrinë edhe lartësi fluturimi deri në 18,288 m, ndërsa për të fluturuar i nevojitet pistë me gjatësi prej 1 milje. Fluturimi i parë me “Ravn X” pritet të realizohet në vitin 2021, ndërsa statusi operativ arrihet për 18 muaj. Ky projekt mori besimin edhe nga ana e qeverisë së SHBA-së, e cila me kompaninë “Aevum” nënshkroi kontratë prej 1 miliardë dollarëve, me qëllim të lansimit të satelitëve për nevojat e U.S. Space Force.

Historia e konflikteve në Egjipt

Shoqëria egjiptiane ishte strukturuar si një piramidë. Në majë të piramidës ishte faraoni egjiptian si sundimtari i padiskutueshëm. Faraonët besohej se ishin të paracaktuar dhe të dhënë nga Zoti për të sunduar Egjiptin, dhe sundimi i ligjit ishte në fjalët dhe traditat e tyre. Për më tepër, në piramidën e strukturuar organizative kishte disa nivele të klasave shoqërore të njerëzve. Njerëzit më afër majës së piramidës kishin statusin më të lartë dhe anasjelltas, njerëzit që ishin në fund të piramidës kishin statusin më të ulët shoqëror. Nën Faraonin ishin shërbëtorët dhe priftërinjtë. Ata përfaqësonin njerëzit më të fuqishëm në mesin e popullatës. Priftërinjtë ishin të ngarkuar me kryerjen e riteve dhe ritualeve fetare në tempuj. Pikërisht poshtë tyre ishin skribë dhe burra të

Egjipti është një nga vendet e pakta në botë që njihet si djepi i civilizimit botëror. Në këtë rajon për herë të parë civilizimi njerëzor fillon rreth 5000 vjet para Krishtit, në Afrikën verilindore dhe përgjatë lumit Nil. Në vitin 3150 para Krishtit, Sundimtari egjiptian Narmer ishte sundimtari i parë që bashkoi Egjiptin e sipërm dhe të poshtëm dhe kështu formoi dinastinë e parë egjiptiane

tjerë të mençur. Ata ishin shumë të respektuar në shoqëri dhe arsimimi i tyre zgjati shumë kohë derisa u bënë skribë të respektuar. Skribët regjistruan të gjitha ngjarjet e rëndësishme historike në Egjipt. Pas skribëve, shtesa tjetër e piramidës shoqërore përbëhej nga zanatçinj të ndryshëm. Në pjesën e poshtme të piramidës shoqërore ishin skllëvërit dhe fshatarët.

Sot, Egjipti është kryesisht urban. Kryeqyteti Kajro është një nga konglomeratet më të mëdha në botë të prodhimit dhe tregtimit. Egjipti është në thelb një vend i vendosur në pjesën verilindore të kontinentit afrikan. Lumi Nil është zemra e Egjiptit, së bashku me luginat dhe deltat që përfaqësojnë një nga civilizimet më të lashta në botë. Egjipti i lashtë, ose më mirë Egjipti

faraon, u krijua më shumë se 3000 vjet më parë. një periudhë në të cilën mbijetuan mbi 30 dinasti egjiptiane faraonike. Aleksandri III i Maqedonisë (i njohur më mirë në historiografinë botërore si Alexander the Great from Macedonia) gjatë vitit 323 para Krishtit. pushtoi Egjiptin. Gjatë dinastisë Ptolemaike, qyteti i Aleksandrisë në Egjipt u emërua pas pushtuesit të tij. Gjatë viteve 30 para Krishtit. Egjipti u pushtua nga Romakët. Ishte nën sundimin Romak ose Bizantin deri në vitin 639 pas Krishtit, kur u pushtua nga muslimanët arabë.

Me pushtimin nga muslimanët arabë, kultura, tradita dhe gjuha e Egjiptit filluan të ndryshojnë. Historia egjiptiane në këtë periudhë u bë pjesë e historiografisë më të gjerë të botës islamike. Egjipti drejtohej nga arabë, kurdë, çerkez dhe turq. Egjipti po rritet në një nga qendrat më të mëdha kulturore në botën islamike, një status që u forcua në mes të shekullit të 13-të. Sundimtarët mamlukë ("Mamluk", sundimtarë të skllëvërve), të cilët bënë një ushtri të fortë nga skllëverit, qeverisën Egjiptin nga fillimi i shekullit të XIII-të deri në shekullin e XV. Këta sundimtarë krijuan një halifat islamik që kishte legjitimitet të dyshimtë. Gjatë vitit 1517 Perandoria Osmane mundi këta sundimtarë dhe vendosi sundimin Osman në Egjipt deri në 1798, kur Napoleon Bonaparte dhe Egjipti pushtuan Egjiptin me ushtrinë Franceze. Me pushtimin francez që përfundoi në 1801, pas një periudhe të gjatë të fuqisë evropiane, ajo pushtoi Egjiptin. Egjipti është një pikë strategjike e rrugëve tregtare midis Azisë, Evropës dhe Afrikës.

Gjatë vitit 1952, regjimi revolucionar ushtarak i Egjiptit ri-promovoi idenë e nacionalizmit pan-arab. Ky regjim ushtarak në Egjipt provokon Krizën e Suezit të vitit 1956, e cila arrin të kapërcehet me ndërhyrjen e Shteteve të Bashkuara dhe Bashkimit Sovjetik. Në fakt, prania e dy superfuqive gjatë Luftës së Ftohtë në rajonin e Mesdheut arrin të ruajë paqen e brishtë në Egjipt në skenën ndërkombëtare. Gjatë Luftës së Ftohtë (1945-90), Egjipti mori vendin kryesor në botën arabe duke u lidhur me botën arabe dhe duke promovuar nacionalizmin arab. Shumë nga këto vende, të cilat deri në fund të Luftës së Dytë Botërore dhe më pas ishin nën sundimin kolonial të fuqive të mëdha evropiane, u bënë shtete të pavarura. Gjatë viteve 1969-70 u zhvillua lufta midis Egjiptit dhe Izraelit. Egjipti i

shpall luftë pranisë ushtarake izraelite në Sinai. Në fakt, Izraeli ka rritur praninë e tij ushtarake këtu që nga e ashtuquajtura "Lufta Gjashtë Ditore" e Qershorit 1967 me Egjiptin. Në fund të vitit 1967, Presidenti egjiptian Gamal Abdel Nasser synoi të rimarrë territorin izraelit që ai kishte humbur gjatë konfliktit. Humbjet e Egjiptit gjatë luftës ishin të mëdha, por me mbështetjen materiale nga Bashkimi Sovjetik, Egjipti po rimëkëmbet dhe ka një armëpushim midis dy vendeve për dy vitet e ardhshme. Në mars të vitit 1969, Egjipti përfundoi një armëpushim dhe rifilloi sulmet ndaj Izraelit. Furra ushtarake egjiptiano-izraelite i ngjan një teatri operativ me një front të madh. Fronti i zgjeruar lindor përfshinte territoret e Jordanisë, Sirisë, Irakut dhe Palestinës. Egjipti, duke përdorur

artileri të rëndë, avionë luftarakë MiG, këshilltarë ushtarakë rusë dhe sisteme të përparuara raketash tokë-ajër, nënkupton humbje të mëdha ushtarake për Izraelin. Gjatë dhjetorit të vitit 1969 dhe fillimit të viteve 1970, forcat ushtarake izraelite ishin në gjendje të shkatërronin shumicën e sistemeve raketore të Egjiptit. Pas pak, Presidenti egjiptian Naser kërkoi mbështetjen e Bashkimit Sovjetik. Ofensiva izraelite u ndërpre pasi pilotët sovjetikë filluan të fluturonin patrullime luftarake mbi pjesë të Egjiptit dhe beteja u zhvendos në zonën e Kanalit Suez. Nga frika e një konfrontimi të mundshëm izraelit me Bashkimin Sovjetik, Presidenti i SHBA Richard Nixon dërgoi Sekretarin e Shtetit William Rodgers të ndërhynte me një propozim kompleks të armëpushimit,

i cili u pranua nga Egjipti dhe Izraeli në Gusht 1970. Plani parashikonte kufizime në vendosjen e sistemeve raketore dhe zbatoi një iniciativë diplomatike (Plani Rodgers) që këmbëngulte në një shkëmbim territori për paqe në të gjitha frontet. Negociatat do të fillonin pasi armëpushimi hyri në fuqi. Egjipti dhe Bashkimi Sovjetik shkelën marrëveshjen menjëherë, duke lëvizur sistemet e tyre raketore më afër Kanalit të Suezit. Pavarësisht shkeljes së armëpushimit, Izraeli vendosi të mos vazhdojë konfliktin dhe kur Nasser vdiq në fund të viteve 1970, pasardhësi i tij, Anwar Sadat, nuk rifilloi luftimet.

Lufta egjiptiano-izraelite la pazgjidhur mosmarrëveshjet e pazgjidhura. Asnjë territor nuk u shkëmbye dhe nuk kishte asnjë fitues. Mungesa e një rezolute të KB çoi në rinisjen e luftimeve vetëm disa vjet më vonë në luftën arabo-izraelite në tetor të vitit 1973. Statusi i Gadishullit të Sinait dhe çështja e paqes së qëndrueshme midis Egjiptit dhe Izraelit u zgjidhën përfundimisht nga marrëveshja e paqes e Marrëveshjeve Camp David 1979. Gjatë vitit 1991, Egjipti u bë pjesë e koalicionit ndërkombëtar që mbështeste Kuvajtin në luftën në Irak. Midis 1993 dhe 1998, qeveria egjiptiane ndoqi një

seri konfliktesh të brendshme me grupin paraushtarak Al Gamaa al-Islamiya, i cili kërcënoi të kapte pushtetin politik në Egjipt.

Me ndihmën e operacioneve kundër kryengritjes dhe taktikave të sofistikuara të luftës urbane, ky grup paraushtarak u mposht në 1998. Kjo pasohet nga një dekadë jete më e qetë në Egjipt. Sistemi politik autoritar i Egjiptit është drejtuar prej kohësh nga presidenti, partitë në pushtet dhe shërbimet e sigurisë, të gjitha këto rezultuan në zhgënjim dhe demonstrata popullore në 2011 dhe një të ashtuquajtur "efekt domino" të të ashtuquajturës "trazira socio-ekonomike". Pranvera Arabe" e cila shpërtheu në Tunizi dhe përveç kësaj mbuloi disa vende në botën Arabe, përfshirë edhe Egjiptin. Pranvera Arabe në Egjipt erdhi pas largimit me forcë të Presidentit Hosni Mubarak. Në vitin 2012, u zgjodh një qeveri e re dhe një president i sapozgjedhur, Mohamed Morsi, i cili ishte anëtar i Vëllazërisë Myslimane. Presidenti Morsi u përjashtua menjëherë pas presionit nga një seri demonstratash masive civile kundër tij dhe administratës së tij. Wilayat Sinai, i njohur më parë si Ansar Beit al-Maqdis, është një organizatë terroriste në Gadishullin Sinai që u bë e njohur në Egjipt gjatë Pranverës Arabe të vitit 2011, kur ajo u përmbys me dhunë. Rrëzoi Presidentin Hosni Mubarak. Pasardhësi i Mubarak, Presidenti i zgjedhur në mënyrë demokratike Mohamed Morsi, gjithashtu u rrëzua në korrik 2013 përmes ndërhyrjes ushtarake dhe protestave të përhapura kundër Vëllazërisë Myslimane. Pas gati një viti në pushtet në një koalicion të gjerë, ish-Ministri i Mbrojtjes Abdel Fatah al-Sisi u zgjodh president në 2014, duke vazhduar fushatën e tij kundër Vëllazërisë Myslimane dhe mbështetësve të saj. Që kur mori detyrën në vitin 2014, Presidenti Sisi ka përsheptuar reformat ekonomike që synojnë përmirësimin e ekonomisë dhe ligjet kundër terrorizmit në mënyrë që ai të mund të merret me kryengritjen ushtarakisht. Nga ana tjetër, kritikata ndaj Sisi dhe qeverisë së tij ishin për shkak të marginalizimit të komuniteteve të varfra, shtypjes së lirisë së fjalës dhe kërcënimit të të drejtave të njeriut. Gjatë nëntorit të vitit 2014, Provinca Sinai shpall publikisht aleancën e saj me ISIS. Provinca Sinai ka kryer disa sulme ndaj ushtrisë dhe qeverisë

egjiptiane në afërsi të Egjiptit, pastaj përgjatë kufirit me Gazën dhe Izraelin, duke prishur kështu bashkëpunimin e sigurisë midis Egjiptit dhe Izraelit. Sulmet e shumta terroriste që ndodhin në rajonin e Egjiptit, "Provinca Sinai" i përshkruan si veprimet e saj. Gjatë vitit 2017, rreth 300 njerëz u vranë në një sulm ndaj një xhamie. Po atë vit,

grup lokal i militantëve dhe një nga shumë bashkëpunëtorët terroristë, dmth. Rrjetet e të vetëshpallurve Shteti Islamik. Operacionet ushtarake të ushtrisë egjiptiane kundër grupit militant "Vilayat Sinai" konsistojnë në aktivitete gjithëpërfshirëse anti-terroriste në Gadishullin Sinai dhe disa pjesë përgjatë lumit Nil dhe

Egjipti kufizohet me Libinë në perëndim, Sudanin në jug dhe Izraelin në verilindje. Kufiri i Egjiptit me Sudanin shënohet nga dy zona strategjike: Trekëndëshi ā alā ib, një zonë që shtrihet përgjatë Detit të Kuq dhe zona Bi r awil, e cila shtrihet në brendësi midis këtyre vendeve. Historiani antik grek Herodoti e quajti Egjiptin «Dhurata e Nilit»

një sulm ndaj kishave koptike në Tanta dhe Aleksandri vrau gati 50 njerëz. Në dhjetor të vitit 2016, një sulm në një vend të shenjtë në Kajro vrau rreth 30 njerëz, ndërsa në tetor të vitit 2015, një sulm ndaj një aeroplani rus vrau rreth 224 njerëz.

Egjipti gjithashtu përballet me kërcënime terroriste në rajonin perëndimor, ku ndodhen rrjetet terroriste të ish-bashkëpunëtorëve të al-Kaidës. Ansar al-Islam ka vepruar këtu në vitet e fundit, duke sulmuar forcat e sigurisë egjiptiane në 2017 dhe duke vepruar në rajon në kufirin e Egjiptit me Libinë. Në fillim të vitit 2018, Presidenti egjiptian Abdel Fattah al-Sisi lëshoi një urdhër për ushtrinë egjiptiane për të vepruar kundër grupit militant "Vilayat Sinai", i cili është një

zonës së shkretëtirës në perëndim të Egjiptit. Dhjetëra shtëpi, ndërtesa apartamentesh dhe struktura të tjera u shkatërruan gjatë fazave operacionale të operacioneve ushtarake egjiptiane kundër grupit militant "Vilayat Sinai", i cili kontribuoi në zhvendosjen e mijëra banorëve nga rajoni i lartpërmendur. Operacionet ushtarake u qetësuan pas një viti gjatë shkurtit 2019 dhe pasojat rezultuan në vrasjen e më shumë se 550 anëtarëve të grupit militant. Me përfundimin e operacionit ushtarak të forcave ushtarake egjiptiane, shumica e drejtuesve kryesorë të grupit militant Vilayat Sinai u arrestuan. E gjithë kjo shkon në favor të Presidentit Egjiptian Abdel Fattah al-Sisi, që të zgjidhet përsëri President i Egjiptit përsëri në vitin 2018. Në gusht të vitit 2018,

Presidenti i rizgjedhur Egjiptian Abdel Fattah al-Sisi prezantoi ligje të reja kufizuese për të luftuar ekstremizmin e dhunshëm dhe terrorizmin. Në të njëjtën kohë, janë duke u miratuar aktet nënligjore dhe rregulloret që rrisin kontrollin e qeverisë në luftën kundër agjitacionit, rekrutimit dhe mobilizimit të grupeve militante përmes internetit ose, më saktësisht, përmes rrjeteve sociale. Ai përmendi një seri sulmesh terroriste ndaj kishave në rajonin Koptik gjatë vitit 2017 si një domosdoshmëri për qeverinë egjiptiane për të marrë masat e mësipërme. Gjatë vitit 2019, me sugjerim të Parlamentit Egjiptian, një referendum publik u mbajt disa muaj më vonë, i cili ishte pozitiv, në mënyrë që: të rriten fuqitë dhe fuqia e Presidentit Egjiptian në luftën kundër: grabitjes, krimit të organizuar, aktiviteteve terroriste dhe aktivitete të tjera me të cilat cenohen ndjeshëm sigurinë e qytetarëve të Egjiptit. Propozimi i Parlamentit Egjiptian dhe rezultati pozitiv i referendumit publik që rezultoi në një rritje të kompetencave të Presidentit Egjiptian për aktivitetet e mësipërme do të rishikohen për efektivitetin e tyre gjatë vitit 2024. Duke pasur parasysh mandatin e parë të Presidentit Egjiptian Abdel Fattah al-Sisi në detyrë, ai u përqëndrua në reformat ekonomike për të përmirësuar ekonominë e brishtë të Egjiptit, si dhe duke propozuar ligje dhe masa efektive dhe efikase për të luftuar terrorizmin dhe operacionet kundër kryengritjes. Në fund të mandatit të parë presidencial, kritikant ndaj këtij presidenti egjiptian, veçanërisht të qeverisë egjiptiane, kishin për qëllim neglizhimin e komuniteteve të marginalizuara dhe të varfra dhe kufizimin e lirisë së fjalës në segmente të caktuara të jetës shoqërore, të cilat shkëlqin ndjeshëm të drejtat e popullit egjiptian. NATO dhe Shtetet e Bashkuara janë të shqetësuar seriozisht për sigurinë e Gadishullit Sinai të Egjiptit dhe Shkretëtirës Perëndimore dhe nëse NATO nuk merr masa më vendimtare dhe gjithëpërfshirëse kundër terrorizmit, ajo mund të bëhet një nga bastionet kryesore të rrjeteve terroriste të Shtetit Islamik në afërsi të e ardhmja Aktivitetet terroriste mund të jenë lehtësisht një bazë e fortë për paqëndrueshmërinë politike dhe sigurinë në Egjipt, e cila mund të çojë në ndërprerje të sigurisë rajonale, veçanërisht në Libi dhe Izrael.

Dr. Andrej Iliev

GLOBSEC 2020

BRATISLAVA FORUM

LET'S HEAL THE WORLD TOGETHER

„GLOBESK 2020“: Të kurojmë botën së bashku

Përderisa vendet luftojnë kundër pandemisë COVID-19, bota bëhet gjithnjë e më e llojlojshme edhe atë sa i përket aspektit ekonomik, social dhe atij shëndetsor. Askush nuk do të jetë i njëjtë pas kësaj krize, ndërsa gjithsecili pothuajse do të humb diçka. Në fakt, pas COVID-19, bota do të hijezojë një rend të ri ndërkombëtar, rend i cili do të ketë parasysh mësimet e mësuara gjatë kohës së pandemisë. Në këtë kontekst, vjen edhe roli i institucioneve ndërkombëtare i cili do të shihet në mënyrë kritike. Bota e cila do të del nga kriza do të ketë nevojë imediate për valutimin e modeleve të reja funksionale të shoqërisë, të valutimit të modeleve të ekonomisë dhe të politikës.

Pandemia globale: Mësimet e mësuara dhe shikimi drejt të ardhmes

Ballafaqohemi me kohëra të papara deri më sot të mbushura përplot sfida dhe pasiguri. Megjithatë, është qendësore të krijojmë një botë në të cilën duam të jetojmë. Nuk ka vend që nuk është goditur nga pandemia, ndërsa shumë prej vendeve të goditura ballafaqohen me kriza të papara më herët. Shtetet duhet të

Formi GLOBESK edhe gjatë kohës së pandemisë globale mbledhi dhjetra ekspertë të fushave të ndryshme të cilët e parashtruan pyetjen më esenciale të kohës së re: Si duhet së bashku të kurojmë botën tonë? Përgjigja e tyre, në mënyrë sistematike e strukturuar dhe e organizuar vijon në tekstin e mëposhtëm

veprojnë së bashku, ndërsa mjete kryesor për luftën kundër pandemisë është dhe do të mbetet solidariteti dhe lojaliteti global. Pandemia na mbajti leksion, e për këtë shkak duhet të veprojmë shumë shpejt në mënyrë që të parandalojmë skenare të ngjajshme në të ardhmen. Mësimi bazik i mësuar është se vendet duhet t'i fuqizojnë obligimet e tyre politike dhe financiare kundrejt opinionit. Para gjithsecilit prej nesh është një rrugë e gjatë të cilën duhet t'a kalojmë, por njëkohësisht duhet të mbetemi modest dhe t'ju besojmë shkenctarëve dhe ekspertëve në mënyrë që me sukses të ballafaqohemi me këtë krizë. Rreziku qëndron edhe te dezinformatat dhe gënjeshttrat, të cilat u shëndruan në njërin prej sfidave më të mëdha gjatë pandemisë. Për këtë shkak, është shumë e rëndësishme që të sigurohen informata transparente dhe të sigura të cilat do t'u plasohen qytetarëve dhe opinionit dhe

të cilat do të jenë të mbështetura në të dhëna shkencore dhe në fakte. Pandemia solli shumë sfida, jo vetëm për politikën brenda vendeve anëtare të BE-së, por edhe për vetë BE-në. Për shkak të pandemisë u sollën gjendje dhe masa të jashtëzakonshme dhe virusi shkaktoi ndryshim të disponimit të opinionit më i gjerë. Me këtë rast, në disa vende anëtare të BE-së më tepër se sa në disa vende tjera. Pikërisht për këtë, ashtu si edhe elita politike, janë të mendimit se kjo ka të bëjë me krizë ekzistenciale që nuk ndikon vetëm ndaj shëndetsisë dhe ekonomisë, por edhe ndaj vet BE-së si një projekt politik. Në fakt, pandemia e ktheu në plan të parë debatin e Europës dhe rolin që ajo do që ta ketë në skenën globale. E gjitha kjo është e lidhur ngusht me vizionin vijues për Europën më të shpejtë me ndarje të vendeve nga qendra dhe atyre periferike, gjë që mund të na tregojë se disa vende do të kenë

bashkëpunim më të ngushtë, ndërsa disa të tjera mund edhe të mbeten anash nga debate apo nga procesi i vendimarrjes brenda BE-së. Debati tjetër i cili doli në skenën publike është debate për revizionin e politikës së jashtme të BE-së, jo vetëm sa i përket përmbajtjes së saj, por edhe sa i përket vendosjes institucionale dhe proceseve të vendimarrjes. Ndryshimi i votimit një zëri për një shumicë të kualifikuar në çështjet e politikës së jashtme është në qendër të vëmendjes të këtij debate. Por sidoqoftë, vazhdon të jetë prezent kundërshtimi i theksuar ndërmjet politikave të BE-së dhe mënyrës në të cilën mendojnë njerëzit. Për këtë shkak BE-ja do të duhej të shmangte politikën nga proceset burokratike, të njejtën duke ua kthyer njerëzve. Të mbahet përqëndrimi te çështjet klimatike gjatë periudhës së kaluar, kur pandemia globale dominon në aspektet shëndetsore, sociale dhe ekonomike në tërë botën, nuk është detyrë apo gjë e lehtë. Ndryshimet klimatike nuk janë më në krye të debatit publik, por kriza e klimës vazhdon të përparojë dhe çdo vonesë në veprim mund të ketë efekte të dëmshme për komunitetet më të rrezikuara në të gjithë botën. Prandaj, fokusi duhet të jetë në përfshirjen; rruga drejt dekarbonizimit duhet të jetë gjithëpërfshirëse dhe të na bëjë më elastik, jo vetëm ekonomikisht por edhe shoqëror. Ai jep shpresë se kapitali politik mbi ndryshimin e klimës dhe shtysa për të arritur qëllimet e përcaktuara në Marrëveshjen e Parisit do të tërheqin vëmendjen e mjaftueshme dhe të jenë pjesë e planeve të rimëkëmbjes. Në këtë kontekst, angazhimi i BE-së për rimëkëmbjen e gjelbër është përkthyer në një kërkesë që një e treta e investimeve të drejtohet në projekte ose investime miqësore me klimën. Sidoqoftë, duhet bërë më shumë për të inkurajuar sektorin financiar të përdorë investime të gjelbërta, jo vetëm për të zbutur ndryshimin e klimës, por edhe për t'u përshtatur. Kjo është arsyeja pse, kur bëhet fjalë për "financën e gjelbër", dhe nëse duam të përmbushim qëllimet dhe në të njëjtën kohë të përgjysmojmë emetimet e dëmshme në këtë dekadë, duhet t'u japim përparësi investimeve në bono të gjelbra.

Të gjendet ilaç për ekonominë tone të brishtë globale

Ballafaqohemi me problemin më të madh ekonomik dhe shëndetsor që nga Lufta e Dytë Botërore. Recesioni global COVID-19 do të jetë më i madhi që nga vitet 1945-46 dhe aq më shumë dhe dyfish më shumë se

recesioni që ka të bëjë me krizën globale financiare të vitit 2008. Sipas OECD, ekziston rrezik serioz nga rrënia e BPV-së për 2-3% gjatë vitit të ardhshëm. Vlera e zhinxhirit në treg dukshëm u reduktua, ndërsa ka nevojë imediate për bashkëpunim dhe gjetje të zgjidhjeve efikase të cilat janë të mirëkoordinuara dhe të komunikuar. Por, kriza i bashkoi liderët dhe ekspertët, e për këtë shumë me rëndësi është të kemi insfarstrukturë informatike transparente e cila do të del para opunionit. Nevojitet të kemi besim, kështu që tregjet ndërkombëtare të mbeten të hapura dhe të përmirësohet sistemi. Mësimet e marra nga kjo pandemi, nga perspektiva e ekonomisë globale, thotë se bashkëpunimi është me të vërtetë i rëndësishëm.

Rrëmujë globale postpandemike – role dhe përgjegjësi të lojtarëve të mëdhenj

Rendi ndërkombëtar pas-pandemik do të jetë i ndryshëm. Një nga ndryshimet

më të mëdha që ka ndodhur ka të bëjë me Shtetet e Bashkuara dhe pozicionin e tyre në skenën globale. Shtetet e Bashkuara nuk janë më një aktor që vendos rregulla ndërkombëtare sepse fokusi i tyre është dashur të jetë në tejkalimin e vështirësive në vend. Në mënyrë të ngjashme, perspektiva evropiane u përqëndrua së pari në zgjidhjen e problemeve të brendshme dhe pastaj në botën e jashtme. Pandemia ka ndryshuar në mënyrë dramatike botën. Nuk ka interes për një garë të madhe për pushtet, por për të bërë një përpjekje më të madhe drejt multilateralizmit. Pandemia theksoi fuqinë e unitetit dhe nevojën për veprim kolektiv, me Shtetet e Bashkuara dhe BE-në që punojnë me aleatët e tyre për të kapërcyer vështirësitë gjeopolitike siç është rritja e Kinës. Kina ka një oreks territorial që duhet të shqetësojë të gjithë dhe aktivitetet dhe tendencat kineze duhet të njihen nga lojtarët globalë.

Mr. Biljana Popovska
(më tepër në ueb faqen e formimit „GLOBESK“)

Muzeu artilerik ushtarak i Shën Pete

Që nga viti 1703, kur fillimet e këtij muzeu, në këto dhoma janë ruajtur ekspozita të vlefshme për të mos harruar historinë, dmth. "Për përkujtim dhe lavdi të përjetshme". Fillimet e muzeut i kushtohen armëve dhe pajisjeve të artillerisë, por në vitin 1963 në këtë muze u ekspozua një ekspozitë, pjesë për inxhinieri, dhe në 1965 u shtua pjesa për sistemet e komunikimit. Muzeu drejtohet nga Ministria Ruse e Mbrojtjes. Përveç mjeteve dhe armëve në koleksionin e tij, muzeu numëron një numër të madh dokumentesh, fotografi të rralla, uniforma nga periudha të ndryshme, si dhe medalje dhe urdhra të marrë nga personeli ushtarak i merituar. Sot muzeu zë 13 dhoma ose rreth 17 000 m² sipërfaqe dhe 850 000 eksponate. Veçanërisht interesante për vizitorët është ekspozita në natyrë (e hapur), e hapur për publikun që nga viti 2002, ku janë ekspozuar mbi 250 copë artillerie, raketahedhës, inxhinierike dhe pajisje komunikimi. Me historinë e tij 300-vjeçare, ai është një nga muzetë më të rëndësishëm ushtarak në botë. Në hollin e muzeut, mu përpara hyrjes, do të përshëndeteni nga një duzinë copa

artillerie nga periudha të ndryshme. Pasi të hyni në portën e ndërtesës, do të gjeni oborrin e muzeut, i cili është gjithashtu i hapur, dmth një ekspozitë të jashtme. Oborri është i ndarë në katër pjesë trekëndore në të cilat janë rregulluar mjetet. Në segmentin e parë, dmth. në anën perëndimore të pjesës së jashtme ka pjesë artillerie nga periudha e vitit 1930, artileri tërheqëse dhe vetëlëvizëse nga viti 1941 deri në vitin 1945, si dhe pas vitit 1945. Rreth dyzet ekspozita janë të ekspozuara në këtë segment. Segmenti i dytë ose veriperëndimor i ekspozitës përmban makineri inxhinierike, automjete dhe sisteme komunikimi, sisteme raketash kundërajrore dhe artileri tërheqëse dhe vetëlëvizëse nga periudha pas vitit 1945. Në segmentin e tretë verilindor janë të ekspozuara mjete artillerie nga periudha midis shekullit 16 dhe 19, armë relike dhe më shumë. Në segmentin e fundit janë vendosur sistemet e raketave anti-tank, platforma interaktive, sistemet raketore taktike dhe operacionale, sistemet reaktive dhe ekspozitat e tjera. Në katin e parë të ndërtesës kryesore të Muzeut të Artillerisë, Inxhinierisë dhe Komunikimit, menjëherë pas hyrjes në të

djathtë, është salla e parë e ekspozitës me një seksion mbi historinë e artillerisë ruse që mbulon mesin e shekullit të 19-të. Ky seksion ekspozon uniforma, një numër armësh të ftohta (shpata, thika, kamë, etj.), Forca të blinduara të mbrojtjes mesjetare, armë zjarri, copa artillerie të shekullit 14 dhe 15, si dhe topa bronzi anije nga e njëjta epokë. Në këtë pjesë të muzeut mund të shihni disa diorama nga betejat, si dhe të dhëna dhe dokumente të ndryshme. Në kryqëzimin (korridorin) midis sallës së parë të ekspozitës dhe sallës së dytë janë mjetet e përdorura nga fuqitë e Evropës Perëndimore nga shekulli XV deri në XVII. Kjo pjesë ekspozon harqe, kamë, forca të blinduara, pajisje, etj. Armët e pazakonta në këtë segment janë: armë me shpatë dhe top me shtatë tyta rrotulluese. Salla e dytë e ekspozitës strehon copa artillerie nga artilleria ruse nga mesi i shekullit të 19-të deri në 1917. Kjo pjesë tregon artileri që demonstroi rritjen dhe ndryshimin që nga humbja e Rusisë në Luftën e Krimesë, të tilla si predha artillerie, predha artillerie, sisteme transporti armësh, unifikim të predhave të artillerisë dhe futjen e barutit pa tym, etj. Topi bregdetar eksperimental 8 dhe 9

rsburgut

I vendosur në Kalanë Peter dhe Pautl, pjesë e Citadelës origjinale të Shën Petersburg nga viti 1703, Muzeu Ushtarak i Artilerisë, Inxhinierisë dhe Komunikimeve pushton me bukurinë dhe vendndodhjen e tij të jashtme. Vetë historia dhe madhështia e kësaj ndërtese e bën atë plotësisht të përshtatshëm për koleksionin e gjerë të objekteve historike nga artilleria, inxhinieria dhe nga sistemet e komunikimit

Në anën e djathtë të katit të tretë të muzeut ndodhen dy dhoma, njëra prej të cilave i kushtohet Mikhail Kalashnikov, projektuesi i pushkës sulmuese më të përhapur dhe më të prodhuar «AK-47». Vetë dhoma quhet «Njeri, armë, legjendë». Këtu, përveç modeleve të prodhuara në masë të AK-47, ka disa mostra unike dhe eksperimentale. Koleksioni përfshin gjithashtu disa donacione personale nga Mikhail Kalashnikov për muzeun, mes tyre automjetin «UAZ 3151», të cilin ai e përdori për gjueti, një numër të madh të dokumenteve dhe vërejtjeve nga konstruktori etj

inç janë gjithashtu të ekspozuar këtu. Në anën e majtë të katit të parë është salla e ekspozitës për historinë e armatimit të raketave. Shumë objekte janë rregulluar në mënyrë kronologjike, duke përfshirë një mostër të llojeve të para të raketave të sinjalit të artilerisë me parashutë, legjendar "BM 13 Katyusha", "9K52 LunaM", lëshime me shumë tytë, si dhe pjesë me programin hapësinor, etj. Salla tjetër e ekspozitës u kushtohet njësive inxhinierike pas vitit 1917. Shembuj veçanërisht interesantë të pajisjeve të ekspozuara në këtë seksion janë: automjet i blinduar nga viti 1917, kostum i destinuar për njësitë e zbulimit për të kapërcyer pengesat e elektrizuara, qen të mbushur me eksplozivë, prerje tërthore të ngarkesave shpërthyes, lloje të ndryshme të minave (nën ujë, anti-tank, këmbësori) dhe diorama me fortifikime, streha nëntokësore dhe bunkerë. Në anën e djathtë të katit të tretë të muzeut ndodhen dy dhoma, njëra prej të cilave i kushtohet Mikhail Kalashnikov, projektuesi i pushkës sulmuese më të përhapur dhe më të prodhuar "AK-47". Vetë dhoma quhet "Njeri, armë, legjendë". Këtu, përveç modeleve të prodhuara në

masë të AK-47, ka disa mostra unike dhe eksperimentale. Koleksioni përfshin gjithashtu disa donacione personale nga vetë Mikhail Kalashnikov në muze, mes tyre automjeti "UAZ 3151", të cilin e përdori për gjueti, një numër i madh dokumentesh dhe vërejtjesh nga konstruktori, etj. Dhoma tjetër u kushtohet njësive të lidhjes gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe në të është veçanërisht interesante shembulli i telegrafit 2BDA-43, përmes të cilit u transmetua mesazhi Moskës për dorëzimin e pakushtëzuar të Gjermanisë. Salla e parë e ekspozitës strehon ekspozita të armëve artileri nga periudha e Luftës së Dytë Botërore, nga viti 1941 deri në vitin 1943. Në këtë sallë, në rend kronologjik, që nga fillimi i të ashtuquajturës Deri në disfatën e forcave gjermane, "Lufta e Madhe Patriotike", ekspozita të ndryshme u ekspozuan si fotokopje të planit për të pushtuar Rusinë: "Barbarossa", armët në dispozicion të forcave ruse në atë kohë, sistemi me shumë tytë "BM 13 Katyusha", etj. Pjesa më e madhe e sallës i kushtohet 900 ditëve të mbrojtjes së Leningradit. Disa nga pjesët e artilerisë që morën pjesë në betejën e Leningradit janë të

ekspozuara në këtë pjesë, si dhe një pjesë e artilerisë anti-ajrore. Ekspozita kushtuar Mikhail Kutuzov dhe luftës në vitin 1812 ndodhet në korridorin midis sallës së parë dhe të dytë të ekspozitës. Historia e mjeteve të artilerisë për periudhën nga 1918. deri në korrik të vitit 1941, përshkruhet përmes ekspozitave në sallën e dytë të ekspozitës. Në anën e majtë të katit të tretë është salla e ekspozitës kushtuar armëve të artilerisë nga Lufta e Dytë Botërore për periudhën e viteve 1943 - 1945, e cila përshkruan zhvillimin e njësive të artilerisë në Rusi, si dhe modelet e reja të armëve artillerie të prodhuara gjatë luftës. Korridorin midis dy sallave të ekspozitave përdoret për të akomoduar ekspozitën mbi historinë e njësive të lidhjes për periudhën pas vitit 1945. Vetë muzeu është shumë i madh dhe për një vizitë të rregullt do të duheshin 3 orë. Bileta për këtë muze do t'ju kushtojë vetëm 4.5 euro, por sigurisht do të ketë diçka për të parë dhe vizituar. Ju do të jeni në gjendje të shihni zhvillimin e artilerisë ruse, inxhinierisë dhe komunikimit rus përgjatë viteve.

Zlatko Bllazhevski

Aleksandar Tasevski

Pilot dhe themelues i kontrollit të fluturimeve në Maqedoni

Aleksandar Tasevski në vitet e tridhjeta të shekullit të kaluar, qytetarët e Prilepit e kanë njohur si djalë të mençur, të urtë të shoqërueshëm dhe të dëgjueshëm që ka rrjedhur nga një familje e varfër. Të tjerët, nga ana tjetër e kanë marrë si heroin e tyre dhe si pilotin e parë nga Prilepi në kuadër të forcave ajrore mbretërore jugosllave. Lindi në vendin e quajtur Varosh në Prilep në vitin e largët 1915, në shtetin të cilin historia e atëhershme e ka quajtur si Mbretëria e Serbëve Kroatëve dhe Sllovenëve, e më vonë si Mbretëria e Jugosllavisë. Tregimi i tij me forcat ajrore fillon me fillimin e aviacionit civil maqedonas, kur gjatë vitit 1925 këshilli i aeroklubit “Nasha Krilla” në Shkup e ka marrë në përdorim

Siç kam shkruar edhe paraprakisht, historia dhe luftërat i kanë ndryshuar kufijtë e shteteve dhe njerëzve, por nuk kanë mundur t'i ndryshojnë identitetet personale të njerëzve, privatësinë dhe ndjenjën e përkatësisë. Aleksandar Tasevski është ndjerë dhe është deklaruar si maqedonas dhe i tillë ka mbetur deri në fund të jetës së tij

avionin e parë civil të llojit “Kodron”. Ky ka qenë edhe avioni i parë civil në tërë territorin e mbretërisë jugosllave. Me këtë avion janë realizuar fluturime promovuese edhe në tërë territorin e atëhershëm maqedonas. Ky avion ka fluturuar mbi Shkup, Kumanovë, Prilep, Manastir, Shtip, Dibër, Tetovë, Strumicë, Gostivar, Gjevgjeli dhe mbi vende tjera të banuara, ku edhe i ka trazuar ëndërrat e të rinjëve, por edhe e ka provokuar interesin e më të vjetërve. Me siguri se kjo gje e ka nxitur edhe Aleksandrin, një djal i ri të cilën e kanë quajtur Cane, që të fillojë vazhdimisht të ëndërrojë karrierën prej piloti dhe uniformën e oficerit. Por, ai nuk do të ishte nga Prilepi, në qoftë se nuk do të kishte nofkë, Cane-Ambaro. Dëshira për uniformën ushtarake dhe

për gradat e larta ushtarake ka qenë e pranishme edhe te miku i tij më i ngushtë, Millutini. Këto ëndërra kanë qenë thellësisht të ngulitura në shpirtin e Aleksandrit, sepse realiteti ka qenë krejtësisht ndryshe. Familja e tij e varfër ka punuar me shumë mund për ekzistencën personale dhe asnjëherë nuk ka menduar që atë ta dërgojë në shkollën e fluturimeve, larg shtëpisë dhe familjes. Por, thonë se fati i ndjek ata të cilët ëndërrojnë për të. Babai i Millutinit i cili në atë kohë ka qenë një esnaf i njohur dhe i respektuar, ka dashur që t'a respektojë dëshirën e djalit të tij për t'a regjistruar në shkollën e fluturimeve. Me angazhimin e tij, si dhe me pajtimin e babait të Aleksandrit, dy djemtë e Prilepit ai i ka regjistruar në shkollën ushtarake në Beograd të Serbisë. Dy shokët janë pranuar në kuadër të shkollës së këmbësisë për oficerë, në të cilën janë nisur në vjeshtën e vitit 1930.

Dëshira e flaktë për një të ardhme të pavarur dhe me perspektivë, ka qenë baza më e fuqishme e Aleksandar Taseveskit, që me sukses t'a përfundojë të a.q shkollën e oficerave dhe të fitoj një vend të mirë të punës, e me këtë edhe ekzistencë personale dhe mundësi për ngritje në karierrë. Gjatë vitit 1935, ai është avancuar në nëntoger i këmbësisë dhe menjëherë është vendosur në kuadër të çetës së 4 të regjimentit të këmbësisë në Valevë (Republika e Serbisë). Aty është dalluar si një oficer i jashtëzakonshëm me një vullnet dhe karakter të fuqishëm. Me këtë rast, ai njofton edhe shumë miq e shokë, personalitete dhe karaktere të ushtarëve nga të gjitha anët. Me ndihmën e tyre ai ka mësuar rrjedhshëm edhe gjuhën serbo-kroate, duke mos e harruar gjuhën amtare, ashtu si që nuk e ka harruar as dëshirën për t'u bërë pilot. Me të gjitha karakteristikat paraprake dhe me shoqëritë e krijuara, ai ja ka dalë të merr rekomandim dhe të dërgohet në

shkollën për pilotë të aivo regjimentit në Pançevë. I vendosur fuqishëm kundrejt realizimit të qëllimeve të tij, gjatë vitit 1939, ai me shumë sukses e ka përfunduar edhe trajnimin për pilot. Ka vijuar një periudhë më pas ku nuk ka pasur kufij të fatit dhe gëzimit për Aleksandrin nga arritjet e tij dhe nga qëllimi i paracaktuar. Por, megjithatë malli për familjen dhe shtëpinë ka lanë një zbrastirë të thellë në zemrën e tij. Duke dashur të arrijë një plotësim të tërë profesional dhe personal, kah fundi i vitit, ai ka parashtruar kërkesë për rekomandim në një vend më afër vendlindjes dhe familjes së tij. Për befasinë e tij, në pajtim me nevojat e forcave ajrore ushtarake, ai menjëherë ka marr rekomandim për shëbrim në Shkup. Ka qenë i vendosur në regjimentin e 3 mbretëror ushtarak ajror në Shkup, pranë grupit të 63 ajror të eskadrilës së 205. Gjatë asaj periudhe, regjimenti posa ka filluar të pajiset me avionë të llojit "Dornier Do-17K". Kjo ka qenë periudhë kur lufta ka qenë shumë afër fillimit të saj, ndërsa

avionët kanë qenë cak i disiplinimit nëpër vend fluturimet e këtij territori. Ato kanë qenë të bartura në vend fluturimet në Strumicë, Razhanovska Kosa, Petrovec, Orizare, Kanatllarcë, në Zheden, etj. Rilokimi i avionëve është varur nga lloji i avionëve. Aleksandar Tasevski në atë kohë ka qenë i emëruar si pilotpikërisht për këtë avion të posaçdhur të llojit „Dornier Do-17K“, që ka bërë pjesë në grupin e bombarduesve të lehtë bashkëkohorë. Edhe përkundër të gjitha arritjeve, gëzimi i Aleksandrit nuk ka zgjatur shumë. Fillimi i Luftës së Dytë Botërore, i shënuar si sulmi gjerman më 6 prill të vitit 1941, ka pasur të bëjë edhe me fundin e karrierës së tij piloteske në shtetin e atëhershëm. Sulmi ajror armiqësor nga drejtimi i Bullgarisë i ka shkatërruar pothuajse të gjithë avionët ushtarak të vendosur në këtë hapësirë, në mesin e tyre edhe shumë avionë "Dornier". Por jo vetëm avionët. Në këtë luftë të pabarabartë, apo në këtë sulm të papritur kanë humbur jetën shumë banorë të pafajshëm, por edhe shumë

По завршувањето на полагањето се вративме дома во Прилеп. По извесно време бевме обавестени дека сме примени и да се јавиме на 1.октомври 1930 година во Војното училиште во Белград. На 1. октомври 1930 година го започнав школувањето и го завршив на 1. октомври 1935 година, кога бев унапреден како пешадиски потпоручник и распореден во 4. чета 1. батаљон 5. пешадиски полк во Валево.

Aleksandar Tasevski aplikoi dhe u pranua menjëherë në trajnimin e kontrolluesit të trafikut ajror. Duke pasur parasysht përvojën shumë vjeçare në menaxhimin e avionëve dhe njohuritë dhe përvojën e përgjithshme të aviacionit, pa probleme dhe me lavdërime të veçanta, ai përfundoi me sukses këtë trajnim. Posta e parë e pasluftës ishte në aeroportin civil në Shkup (vendbanimi aktual Aerodrom), i cili mund ta vendosë atë në radhët e themeluesve të kontrollit të trafikut ajror në Maqedoni

nga pilotët tanë të cilët as nuk arritën të hipnin në aeroplanë. Pjesa tjetër e pilotëve të mbijetuar, me ndihmën e forcave aleate, kryesisht britanike, u pranuan në rajonin e Manastirit. Nga atje, me leje të posaçme udhëtimi, ata u transferuan, përmes Greqisë, në Egjipt dhe Afrikë. Aty u pranuan nga komanda e internuar jugosllave dhe me miratimin e saj ata vazhduan aktivitetet e tyre fluturuese, kryesisht me misione zbulimi, por për nevojat e ushtrisë britanike. Natyrisht, kjo histori "e jetës", në të cilën merr pjesë

edhe vetë Aleksandar Tasevski, është shumë e gjatë dhe nuk është e mundur ta tregojmë atë plotësisht përmes një hapësire kaq të kufizuar. Sidoqoftë, para përfundimit të Luftës së Dytë Botërore, gjatë vitit 1944, Aleksandri u kthye në Maqedoni në një mënyrë "misterioze" me një aeroplan aleat. Ai nuk priste të përballej me një Golgotë të vërtetë këtu. Ai u mor në pyetje nga shërbimet e sigurisë për vite me radhë, dhe në vend që të fitonte krenari dhe famë për pjesëmarrjen e tij në luftën antifashiste, ai ndonjëherë

përjetoj poshtërim dhe akuza si pjesë e ushtrisë mbretërore. Dhe, jo rrallë, atij i imponoheshin të pavërteta për bashkëpunim me armiqtë imagjinarë. Ai rezistoi si një dragua në erëra, dhe fatkeqësia e bëri atë më gjithnjë e më të fortë. Sidoqoftë, thonë ata, perënditë heshtin përpara argumenteve. Kështu, dokumentet dhe argumentet provuan meritat e larta ushtarake të Tasevski, i cili tashmë ishte çmobilizuar pa licenca të vlefshme piloti. Dhe jeta gjithmonë vazhdon të rrjedhë dhe të sjellë ngjarje të reja. Pavarësisht Golgotës, Aleksandri nuk e harroi dashurinë e tij për aviacionin. Në konkursin e parë të shpallur për kontrollorët e trafikut ajror nga Autoriteti i Aviacionit Civil të atëhershëm të Republikës Popullore Federale të Jugosllavisë në Beograd, ai aplikoi dhe u pranua menjëherë në trajnimin e kontrolluesit të trafikut ajror. Duke pasur parasysht përvojën shumë vjeçare në menaxhimin e avionëve dhe njohuritë dhe përvojën e përgjithshme të aviacionit, pa probleme dhe me lavdërime të veçanta, ai përfundoi me sukses këtë trajnim. Posta e parë e pasluftës ishte në aeroportin civil në Shkup (vendbanimi aktual Aerodrom), i cili mund ta vendosë atë në radhët e themeluesve të kontrollit të trafikut ajror në Maqedoni. Në të njëjtin aeroport, Tasevski përfundoi karrierën e tij private dhe profesionale. Atje, në fillim të karrierës së tij profesionale, ishte vendbanimi i tij familjar dhe vendi i punës profesionale si kontrollues i fluturimit. Atje, ai menaxhoi fluturimin në mënyrë të sigurt dhe si instruktor dhe menaxher krijoi gjenerata të reja kontrolluesish. Atje ai përjetoj pensionin e tij, për të qëndruar në analet historike dhe kujtimet e aviacionit si një pilot para luftës dhe ndërtues i pasluftës i kontrollit të trafikut ajror në shtetin tonë, tani të pavarur.

Gjorgji Çaçkirov

Avion „Dornier DO-17K“

Dornier DO-17K (i quajtur gjerësisht "lapsi fluturues") i përket kategorisë së bombarduesve të lehtë. Është projektuar gjatë viteve 1930 dhe është prodhuar deri në fund të viteve 1940. Avionët e parë të këtij lloji, të prodhuar në Gjermani, u sollën në Shkup gjatë vitit 1938. Aeroplani është ndërtuar me një konstrukcion tërësisht metalik. Mundësohej nga dy motorë radialë BMË VI 6.3 të montuar në krahë. Gjatë prodhimit të avionit, u instaluan motorë të tjerë, të tillë si: BMË VI; Hispano-Zvicër 12 Ybrs; Gnome-Rhone K14; Bramo 323A / P; Daimler Benz DB 600G / 600N; BMË 132N; Daimler Benz DB

601 / 601A, të gjitha me fuqi nga 1500 deri në 2100 kf. Trupi i tij ishte në formë eliptike, përveç pjesës ku ishin vendosur bombat. 2 stabilizues vertikalë u instaluan në skajet e stabilizatorit horizontal. Ishte shumë i popullarizuar në mesin e pilotëve për shkak të trajtimit të tij të lehtë. Karakteristikat bazike të avionit: gjatësia 15,8 m., hapja e krahëve 18 m, hapja e krahëve 55 m², lartësia 4,56 m, pesha maksimale e fluturimit 8,850 kg dhe shpejtësia maksimale e fluturimit 427 km / orë. Aeroplani u pilotua nga një ekuipazh prej 4 anëtarësh.

SAPUNI - Më shumë se një mbrojtës personal

Ai lave duart? A ke përdorur sapun? Ne i dëgjojmë këto pyetje çdo ditë, por për një arsye të mirë. Larja me sapun është thelbësore për të parandaluar përhapjen e mikrobeve që na sëmurin. Mikrobet janë kudo, hë për hë, gjithkund. Në ajër, tokë, ujë dhe në çdo sipërfaqe, përfshirë edhe trupin tonë. Shumica e mikrobeve janë të padëmshme, dhe disa janë po aq të rëndësishme për shëndetin e njeriut sa ato që jetojnë në zorrët tona. Por ka disa mikrobe që shkaktojnë probleme dhe këto janë ato që ne preferojmë të mos i kemi në trupat tanë ose në to. Linja jonë e parë e mbrojtjes kundër këtyre mikrobeve të dëmshme është sapuni. Higjiena e duarve është një nga gjërat më të rëndësishme që mund të bëhet për të parandaluar përhapjen e një infeksioni. Ne jemi rritur duke dëgjuar se duhet të përdorim ujë dhe sapun për të larë duart siç duhet. Prandaj, mund të thuhet se nënat janë ndoshta ekspertët e parë

Nga perspektiva e sotme, do të ishte e vështirë të imagjinohet njerëzimi pa sapun. Kësaj shpikje antike, ne me siguri i detyrohemi mbijetesës së një pjese të njerëzimit dhe jetës siç e njohim sot. Larja e duarve me sapun është mënyra më efektive për të hequr qafe mikrobet e dëmshme

në parandalimin dhe kontrollin e infeksioneve në jetën tonë, sepse ata e dinin rëndësinë e duarve të pastra. Higjiena e duarve mbetet një nga gjërat më të rëndësishme për të parandaluar përhapjen e infeksionit.

Çfarë është sapuni?

Sapuni, në fjalorin kimik, paraqet kripë alkaline e acideve më të larta yndyrore. Përdoret për larje, si dhe për pastrim, por sapuni është gjithashtu një përbërës i rëndësishëm i mjeteve për lyerje. Mund të gjendet në gjendje të ngurtë ose në gjendje të lëngët viskoze. Sapunët merren duke trajtuar vajra dhe yndyrna bimore ose shtazore me një tretësirë shumë alkaline. Yndyrat dhe vajrat përbëhen nga trigliceride: tre molekula të acideve yndyrore të bashkangjitura në një molekulë glicerinë. Tretësira alkaline, shpesh hidroksid natriumi, shkakton një reaksion kimik të njohur si "saponifikim". Gjatë saponifikimit, yndyrat zërthehen (hidrolizohen) për të dhënë sapun të papërpunuar. Yndyrnat shndërrohen në kripëra të acideve yndyrore, dhe glikerina lirohet, duke lënë glicerinë si një nënprodukt. Përbërës të tjerë, të tilla si ngjyra dhe aroma, zakonisht shtohen në një sapun të tillë për ta bërë atë më tërheqës. Pra, sapuni merret nga reaksioni kimik midis acidit (vajit, yndyrës) dhe bazës (hidroksid natriumi ose sode kaustike). Procesi quhet saponifikim, dhe rezultati është sapun. Në këtë reaksion kimik të bazës dhe acidit, siç thamë, rezultati është sapuni, por në reagim lirohet një përbërës tjetër shumë i rëndësishëm - glicerina, e cila ushqen lëkurën dhe ruan lagështinë. Avantazhi i sapunit të bërë me dorë është glicerina - një zbutës natyral i lëkurës që lirohet gjatë procesit të saponifikimit dhe që mbetet në sapun natyral, ndryshe nga shumica e sapunëve industrialë që përpunohen më tej, ku glicerina nxirret nga sapuni. Sapunët komercialë përmbajnë gjithashtu toksina, ruajtës, ngjyra dhe aromë që lehtë mund të irritojnë lëkurën dhe të kontribuojnë në lëkurën e thatë. Vetëm disa breza më parë, çdo familje bëri sapun për nevojat e tyre. Sapo të mbërrinte një sasi e caktuar e sodës kaustike në qytetet më të vogla, ajo iu shpërnda të gjitha familjeve dhe të gjithëve që merreshin me saponifikim. Por në të kaluarën kur gjyset tona bënin sapun, rezultatet e tyre ishin të paqëndrueshme, nganjëherë sapunët

ishin shumë me vaj, ndonjëherë shumë të thatë. Tani e dimë që çdo vaj ka pikën e vet të saponifikimit, që do të thotë se ju mund të llogaritni saktësisht sa sode nevojitet për të neutralizuar vajrat dhe për të marrë një sapun të butë, i cili pastron, por edhe ushqen dhe hidraton lëkurën. Një avantazh tjetër është se ne kemi qasje në lloje të ndryshme të vajrave, gjalpë, erëza dhe barëra, si dhe informacion mbi efektet e tyre të dobishme. Sapunët përdorin një kombinim të vajrave që pastrojnë

kthehemi së kaluarës së largët. Provat historike për prodhimin e paraardhësve të parë të sapunit datojnë që nga fillimi i mijëvjeçarit të tretë para Krishtit dhe gjenden në shtresat arkeologjike të kulturës babilonase. Tabletat prej balte të Babilonisë përmbajnë gjithashtu formulat e para për prodhimin e materialeve të higjienës personale, të përbërë nga ujë, alkale dhe vaj kanelle. Në Egjiptin e lashtë, higjiena personale luajti një rol të rëndësishëm në jetën e përditshme, siç dëshmohet nga gjurmët

dhe ushqejnë lëkurën, kokosin, ullirin, pëllëmbën. Sapunët mund të bëhen të ftohtë ose të nxehtë. Përbërësit janë të njëjtë, ndryshimi në procedura është në temperaturën kur bëhen sapunët dhe në kohëzgjatjen e procesit të saponimit. Në procedurën e ftohtë, temperatura e përbërësve nga të cilët bëhet sapuni varion nga 30 deri në 40 gradë Celsius, por procesi i saponifikimit zgjat 5 deri në 6 javë. Duhet kohë dhe durim, por nëse vendosni ndonjëherë të përpiqeni të bëni sapunin tuaj natyror, do të habiteni se sa hapësirë për të shprehur krijimtarinë tuaj do të hapet para jush.

Historia e prodhimit të sapunit

A mund ta imagjinoni jetën sot pa sapun? Njerëzimi ka përdorur sapun me shekuj. Sapuni është në çdo shtëpi sot, dhe pak prej nesh mendojnë për historinë e tij. Si u bë mjete kryesor i higjienës në jetën tonë? Për t'iu përgjigjur kësaj pyetjeje, duhet t'i

e shkruara të praktikës së rregullt të larjes, si dhe provat arkeologjike të gjurmëve të materialeve kuazi-sapun të krijuara nga kombinimi i vajrave me origjinë bimore dhe shtazore me kripëra alkaline. Përmendja më e hershme e termit sapun (latinisht "sopa") gjendet në Plini Plaku, në Historinë e tij Natyrore si emër për një krem flokësh, të cilin ai e përqesh duke thënë që Galia dhe burrat gjermanë përdorin më shumë sesa gratë. Përkundër besimit popullor, Romakët përgjithësisht nuk i dinin vetitë higjienike të sapunëve dhe përdorën vajra aromatikë dhe mjete mekanike për të pastruar papastërtitë nga trupat e tyre. Për here të parë përdorimi të detergjentit të sapunit daton që nga mesi i shekullit të dytë pas Krishtit, kur mjeku dhe filozofi Romak Claudius Galen përmend prodhimin e parë masiv të sapunëve të fortë në Gjermani dhe Gali, me rekomandimin që ky produkt të përdoret

për të hequr papastërtitë nga trupi i njeriut. Sapunët e parë u bënë duke përpunuar yndyrnat shtazore, derisa kimistët arabë mesjetarë zhvilluan sapunë të bërë nga vaj ulliri, temjan dhe sodë kaustike. Sapunët cilësorë në sasi të kufizuara u bënë në Evropë vetëm në shekullin e gjashtëmbëdhjetë, me kalimin në përdorimin e yndyrnave bimore si një lëndë e parë bazë. Sapuni nuk u bë në Kinën antike. Kinezët kishin në dispozicion një alternativë natyrore të pasur me saponin, elementin detergjent të sapunit. Ishte pema e fasules së sapunit, e cila prodhoi një detergjent të butë kur shtypet. Ekstrakti ishte formuar në topa, së bashku me miell, pluhur mineral dhe parfume, nga koha e Dinastisë Han. Topat u

tejkaluuan shitjet e sapunit. Sapuni i parë i lëngshëm u patentua në shekullin XIX. Por prodhimi i kësaj forme sapuni u bë i përhapur vetëm në fund të viteve 1980. Sapunët e lëngshëm bazohen në detergjentë sintetikë dhe janë të ngjashëm në formulim me shampot. Substancat aktive më të përdorura janë sulfonatet alfa olein dhe sulfatet lauril. Ndër risitë në segmentin e lëngshëm, mund të veçohen sapunët e shkumëzuar.

Si funksionojnë sapunët?

Sapunët mundësojnë pastrimin falë strukturës specifike të molekulave të tyre. Molekulat e sapunit kanë një pjesë hidrofile që tretet në ujë dhe një pjesë hidrofobike që tret molekulat e

me sapun, molekulat e sapunit veprojnë si ndërmjetës midis molekulave të ujit dhe vajit dhe lidhen në të dy në të njëjtën kohë. Pastaj, kur shpëlani gjithçka, sapuni mbart mikrobet me ujë. Për larjen më efektive të duarve, duhet të përdorni sapun dhe të jeni të plotë. Bëni shkumë pasi fërkimi ndihmon për të hequr papastërtitë dhe vajrat nga lëkura juaj. Sapuni është i fuqishëm, por nuk mund ta bëjë të gjithë punën vetë. Se sa kohë duhet t'i lani varet nga fakti se sa janë të ndyra duart, por shumica e autoriteteve shëndetësore rekomandojnë të paktën 20 sekonda. Koha luan një rol të madh në efikasitetin e larjes së duarve, kështu që nëse lani duart për vetëm 15 sekonda, hiqni rreth 90% të

Sapunë është më shumë se një mbrojtës personal. Kur përdoret si duhet, bëhet pjesë e sigurisë shoqërore.

Në nivelin molekular, sapuni funksionon duke shkatërruar mikrobet, por në nivelin shoqëror, ndihmon në mbajtjen e gjithçkaje së bashku. Mos harroni këtë herën tjetër kur të keni dëshirë të shkoni rreth lavamanit: Jeta e të tjerëve është në duart tuaja

përdorën për të larë trupin dhe fytyrën deri në shekullin XX. Kur sapunët me yndyrë u importuan në Kinë, shumë të moshuar refuzuan t'i përdorin ato sepse ishin shumë më të butë se ekstraktet e fasuleve të sapunit, duke argumentuar se edhe mëndafshi i bardhë i larë në mënyrën tradicionale me toptha ekstrakt mbeti i bardhë, megjithëse u larë disa herë. Teknika e bërjes së sapunit mbeti e pandryshuar deri në vitin 1916, kur mungesa e yndyrës shtazore gjatë Luftës së Parë Botërore i detyroi gjermanët të bënin sapun sintetik. Një tjetër risi u shfaq në 1946 kur Amerikanët lëshuan një detergjent me surfaktantë (tenside) që zvogëlojnë tensionin sipërfaqësor të ujit në kontakt me një substancë tjetër dhe kështu arrijnë të heqin papastërtitë. Vetëm disa vjet më vonë, në 1953, shitjet e detergjentit në Shtetet e Bashkuara

yndyrës jo polare. Yndyrnat që janë mbajtur në lëkurë ose pëlthurë fillojnë të treten në sapun për shkak të formimit të "mikelëve". Micelles përbëhen nga disa dhjetëra ose qindra molekula, grupet hidrofile të cilave janë përballë ujit, dhe zinxhirët hidrofobikë janë përballë njëri-tjetrit. Pjesa hidrofobike tret yndyrnat nga papastërtitë dhe lejon largimin e tyre në tretësirën ujore, në formën e një emulsioni.

Larja e duarve me sapun është mënyra më efektive për të hequr qafe mikrobet e dëmshme. Sapuni nuk i shkatërron mikrobet në duart tona, thjesht i heq ato. Mikrobet ngjiten në vajrat dhe yndyrat e duarve tona. Vetëm uji nuk do të largojë shumë prej mikrobeve në duart tona sepse uji dhe vaji nuk e pëlqejnë njëri-tjetrin, kështu që ato nuk do të përzihen. Por sapuni gjithashtu ka nevojë për ujë dhe vaj. Kur lani duart

mikroorganizmave patogjene, por me 15 sekonda shtesë, ju hiqni 99.9% të mikroorganizmave patogjene. Dhe mos harroni të gërvishni nën thonjtë. Ajo zonë është habitat kryesor i mikrobeve. Pasi të keni larë duart, mos harroni t'i thani në ajër ose t'i thani me një leckë. Asnjë praktikë më e mirë e tharjes nuk është rënë dakord, por duart e lagura kanë më shumë të ngjarë të përhapin mikrobet. Rekomandohet të lani duart me ujë dhe sapun, por nëse ky nuk është një opsion, atëherë pastruesi i duarve është një mundësi e mirë rezervë. Studimet kanë treguar se pastruesit e duarve me një përqendrim alkooli 60-95% janë më të efektshëm në vrasjen e mikrobeve sesa dezinfektuesit joalkoolikë ose më pak të bazuar në alkool.

Aleksandar Stojčevski

„Ne mundemi“ Historia e një posterit

Posterit me sloganin „Ne mundemi!“ është vepër e piktorit të njohur Hauard Miller i cili ka qenë i njohur me përpunimin e poterëve ushtarak. Posterit është krijuar përgjatë Luftës së Dytë Botërore në vitin 1943 dhe është pjesë e serisë së posterëve të porositur nga ana e ndërmarrjes “Eestinghouse Electric”. Ky poster së bashku me posterët tjerë ka qenë i ekspozuar për disa kohë në qarqet e ndërmarrjes me qëllim të motivimit dhe inkurajimit të punëtorëve të të dy gjinive të punojnë më mirë dhe t'i qasen punës. Posterit në atë kohë ka mbetur i pavërejtur, por gjatë viteve të tetëdhjeta të shekullit XX del nga anonimiteti duke fituar famë botërore në momentin që është përdorur nga ana e pjesëtareve të lëvizjes feministe. Që nga ajo kohë e deri më sot, posterit në fjalë është përdorur shumë shpesh në kulturën e njohur për raste dhe qëllime të ndryshme. Gruaja që paraqitet në këtë poster është qiajtr “Punëtorja Rozi” dhe ka shërbyer

Shumë shpesh edhe sot me rastin e ngjarjeve të ndryshme që kanë të bëjnë me të drejtat e grave, mund të vërehet një poster me sloganin “Ne mundemi!”. (Ëe can do it!), në të cilin paraqitet një grua punëtoare, e veshur me këmbishë pune me ngjyrë të kaltër me mëngë të përveshura, me një shami interesante të kuqe me pika të bardha në kokë, grua e cila në mënyrë provokative i shfaq bicipset e saj në dorën e mbledhur në formë grushti. Në këtë numër të “Mburojës” do t’ua rrëfejme tregimin për posterin e njohur dhe për gruan e cila ishte inspirim për autorin

si personifikim amerikan për rolin e grave gjatë luftës.

Posterit “Punëtorja Rozi” bëhet i njohur me atë që ka inkurajuar gratë të japin kontributin e tyre gjatë Luftës së Dytë Botërore, duke punuar nëpër fabrikat ushtarake. Model për rolin e Rozit ka qenë punëtoarja Naomi Parker. Naomi ka lindur në vitin 1921 në Oklahoma si fëmija i tretë nga tetë fëmijët e familjes së inxhinierit të minierave Xhozef Parker dhe Ester Lesit, një amvise.

Familja nga Oklahoma më vonë migron në drejtim të qytetit Almeda në Kaliforni. Naomi së pari ka punuar si kamarierë në qytetin e lindjes, por shumë shpejt pas kësaj, pas fillimit të luftës, menjëherë pas sulmit të Japonisë ndaj Perl Harborit, së bashku me motrën e saj më të vogël Adën, punësohen në punëtorinë e bazës ajrore në Almeda të Kalifornisë. Ka punuar me makinë në repartin për riparimin e avionëve.

Në vitin 1942 Naomi ka pozuar për një fotograf i cili e ka vizituar bazën. Ajo ka qenë e veshur në uniformë të punës me ngjyrë të kaltër dhe në kokë ka pasur një shami të kuqe me pika të bardha. Kjo fotografi është publikuar në disa revista, ku është parë edhe nga dashamiri i njohur i artit, Huard Miller, që e ka shfrytëzuar fotografinë në fjalë për t'a bërë posterin legjendar në vitin 1943 duke e emërtuar të njejtin si "Punëtorja Rozi" (Rosie the Riveter), duke krijuar kështu edhe slloganin "Ne mundemi".

Pas Luftës së Dytë Botërore Naomi Parker ka vazhduar të punojë si kamariere në një restorant në Palm Springs, restorant ky i cili është vizituar nga personalitete të njohura të asaj kohe. Posteri ka mbetur në harresë deri në vitet e tetëdhjeta të shekullit XX, kur është zbuluar nga ana e feministëve dhe nga ana e lëvizjes së tyre në Shtet e Bashkuara të Amerikës dhe është përdorur me qëllim që të promovojë forcën e gruas. Posteri „Punëtorja Rozi“ është përdorur edhe në kuadër të kampanjave të disa politikanëve të SHBA-së, në mesin e të cilave edhe në fushatën e Hillary Clinton. Opinioni në atë periudhë ka qenë e interesuar të dijë se kush është vajza në atë poster. Naomi Parker ka përfjetuar pleqërinë e thellë dhe shpesh është rikujtuar dhe është intervistuar në lidhje me posterin në shtëpinë e saj në Uashington, ku edhe ka ndërruar jetë në vitin 2018 në moshën 96 vjeçare. Për ndikimin e posterit dhe slloganit "Ne mundemi!", Naomi Parker ka deklaruar: "Grave të sotme u nevojitet një figurë me të cilën do të ishin krahasuar. Në qoftë se unë jam ajo figurë

Edhe pse posterit "Punëtorja Rozi" është publikuar për t'i motivuar gratë të cilat punojnë në fabrika, mesazhi i cili transmetohet me anë të këtij posterit dhe që e transmeton aktorja Naomi Parker, vlen edhe sot e kësaj dite dhe paraqet simbolin e fuqisë apo forcës së gruas. Përmes këtij posterit në mënyrë të veçantë pasqyrohet lufta për barazinë e grave në kuadër të shoqërisë bashkëkohore

të paktën për një grua, me të vërtetë do të isha shumë e lumtur".

Edhe pse posterit "Punëtorja Rozi" ka qenë i krijuar për t'i motivuar gratë të cilat punojnë në fabrika, mesazhi që transmeton figura e Naomit mund të shfrytëzohet edhe sot e kësaj dite si simbol i një gruaje të fuqishme. Përmes tij, pasqyrohet lufta për barazinë e gruas në kohën bashkëkohore. Vlen të përmendet se për Naomin deri

para disa viteve flitej shumë pak dhe për disa vite me rradhë nuk është ditur se kush në të vërtetë është Rosie Riveter. Në një periudhë është thënë se ajo mund të jetë Xheraldin Dojell, e cila gjatë kohës së luftës ka punuar në një fabrikë në Misuri. Por, falë hulumtimeve më të thella është zbuluar se në fakt ajo është Naomi Parker Frajli, e cila pas luftës ka punuar si kamariere.

Në njërën prej intervistave të dhëna gjatë vitit 2016, Naomi Parker ka thënë se pas një kohe shumë të gjatë, as që i ka shkuar në mendje posterit dhe figura apo paraqitja e saj në të. Po në atë vit, kur ka parë një shkrim në një gazetë në të cilin ka qenë edhe fotoja e saj nga puna në fabrikë dhe në të cilën është sqaruar se është pikërisht kjo vajza në posterin e njohur, ka mundur të kuptojë se për çfarë bëhet fjalë.

Posteri i bë atë q i njohur sa që edhe sot mund të haset shumë shpesh në protesta të organizuara nga lëvizjet feminist në tërë botën.

Kristina Trajanovska

„PASKAL“

Njësia speciale elite e Malezisë

Ata janë të njohur për nga veçantia e tyre, për nga pagabueshmëria dhe për nga pjesa taktike. Nuk mundet secili të jetë pjesë e njësive elite, ata janë të përzgjedhur, thjeshtë ata janë më të mirët. Ata janë një ekip, një entitet i cili është i suksesshëm pikërisht për shkak të përsosshmërisë së tyre, për shkak të bashkëpunimit të përkryer. Nuk ka detyrë që nuk mund të tejkalohet nga ana e ekspertizës së tyre, sepse ata zbatojnë teknika dhe taktika të cilat janë të dëshuara për nga suksesi në terren. Por, çfarë ndodhë nëse ata duhet të luftojnë kundër dikujt që i njehtë gjitha hapat dhe mendimet e tyre, çka nëse armiku është dikush apo ndonjëri prej tyre? „PASKAL“ është film për njësinë speciale me po të njejtin emër të marinës së Malezisë dhe na tregon një tregim të vërtetë për atë se çfarë do të thotë të qenurit pjesëtarë i „PASKAL“, për dinjitetin, guximin dhe vëllazërinë, por edhe për paknaqësitë, mungesat dhe tradhëtitë. Është gjiruar me një buxhet pothuajse rreth dy milion

e gjysëm dollarësh dhe llogaritet si filmi më i shtrenjtë i Malezisë deri më sot.

Trio kulmore

Filmi përqëndrohet tek tre protagonistët kryesorë, anëtarë të njësive të cilët bëhen shokë të pandashëm – Armanin, Xhepin dhe Xhoshuan. Skenat e para të filmit na tregojnë se çfarë në fakt është duke bërë njësia e tyre, duke na shpjeguar në tregimin me operacionin e famshëm „Agimi“ për shpëtimin e robërve të një tanker të marrë peng në Gjirin e Adenit nga ana e piratëve somalez, që më pas të kthehet disa vite prapa, te fillimet e tre komandosëve të kësaj njësie dhe te mabjtja e shoqërisë së tyre e cila do të zgjasë deri në fillimin e një misioni në Afrikë, kur Xhoshua do të vritet paqëllimshëm nga ana e Xhepit. Që nga ai moment, rrugët e dy shokëve tjerë, Armanit dhe Xhepit do të marrin kahje tjetër. Arman Anver është pjesëtarë i dalluar i njësive së njohur të Malezisë. Njëjtë si babai i tij i ndjerë, i cili e ka humbur jetën gjatë një

misioni, ai është një ushtar i përkushtuar dhe shembullor që punën e tij e ka kuptuar si një trashëgimi familjare, ndërsa atdheun e barazon poashtu me familjen e tij, gjë që hasë në mohim nga ana e nënës së tij, e cila tashmë e ka humbur vullnetin për të mundur të kuptojë se cila është forca që i tërheq burrat e familjes së saj për një sakrificë të llojit të këtillë. Ai do të zbulojë se çfarë është ajo që aq shumë babain e tij e ka lidhur për shërbimin dhe profesionin ushtarak, gjë që ka qenë shumë e fuqishme se sa lidhja e tij me bashkëshorten dhe djalin dhe për këtë shkak ai është paraqitur për të qenë pjesë e PASKAL-it, port ash Armani mendon të tërhiqet dhe të kthehet në shtëpi të nëna e tij për t'ja shkurtuar brengat të cilat atë e mendojnë rreth punës së rrezikshme që bën i biri i saj...

Xhepi deri dallim nga Armani i cili është pasqyrë e shkathtësive të PASKAL-it, ndryshon në mënyrë drastike pas vdekjes së Xhoshuas, duke e orientuar komandën e njësive speciale si përgjegjëse për këtë rast tragjik, sepse

pjesëtarët e saj janë dërguar në mision si paqëruajtës, pa armë, në vend të rrezikshëm dhe për këtë shkak Xhepi është suspenduar. I revoltuar nga vdekja e shokut të tij dhe nga situata në përgjithësi, Xhepi e humb besimin tek njëësia dhe bie në një botë të errët të aktiviteteve ilegale në këmbim të përfitimeve materiale. Por, dituria dhe shkathhtësitë e tij të skajshme të fituara në kuadër të PASKAL-it, vështirë harrohen dhe kjo i jep atij avantazh të theksuar kur ai duhet të takohet me ish bashkëluftëtarët e tij, por tashmë si kundërshtar, apo në një rol negativ. Të ndalohet Xhepi në përpjekjen e tij për të marrë peng një platformë karburanti sigurisht se përgjegjësia i bie shokut të tij Armanit dhe të tjerëve, gjë që njëherit duhet të jetë edhe detyra e tij e fundit në terren, para se të tërhiqet në një pozicion tjetër profesionale në zyrë, detyrë kjo njëherit edhe më e vështira deri në atë moment.

Çfarë do të thotë të qenurit PASKAL?

Njëësia PASKAL ekziston që nga viti 1982 dhe është e përbërë nga një numër i vogël të komandosëve, kryesisht burra, duke qenë njëësia e parë për operacione speciale në kuadër të marinës së Malezisë. Parimisht e formuar si një njësi anti terroriste, veprimi i PASKAL-it shumë shpejt zgjerohet edhe në fusha të tjera të operacioneve ushtarake, ndërsa njihet edhe për nga aksionet e saj kundër piratëve dhe kidnapimeve të tankerëve dhe anijeve. Të qenurit komandos i njësisë, kërkon agjilitet të madh fizik dhe psikjik, si dhe trajnim e stërvitje të gjata dhe strikte për dëshminë e shkathhtësive të cilat fillojnë të merren me një përgatitje bazike tre mujore, e më pas trajnim me parashutë, zhytje, përdorim të mjeteve shpërthyes, trajnime të komunikimit, përdorim të elektronikës, trajnim mjekësor, luftë pa armë, ndjekje dhe shpëtim, shërbime të intelgjencës... E gjithë kjo, në fund ka qenë e rrumbullaksuar me test përfundimtar i cili është

përqëndruar në qëndrueshmëri dhe forcë, gjegjësisht ka pasur detyra fizike të cilat ka qenë e nevojshme të realizohen në kohë të caktuar. Shenja e njësisë është e a.q “trimedia”, ndërsa ka të bëjë me tre mjediset në të cilat pjesëtarët janë specializuar për të operuar – në ajër (parashutizëm), në tokë dhe nën ujë (zhytje). Por, si kjo njësi është e organizuar nga brenda dhe çfarë pajisje dhe armatim posedon? Kjo është shumë pak e njohur, sepse kjo ka të bëjë me një informatë konfidenciale, por parashihet që organizimi i njësisë është shumë i ngajshëm me atë të njësisë amerikane “Navy

SEALS”. Sa i përket pajisjeve, spekulohet se mjetet financiare të cilat derdhen në këtë njësi nga ana e kompanive të transportit dhe naftës, njësisë i mundëson të disponojë me teknologjinë më bashkëkohore dhe më të avancuar të kohës, gjë që nuk është aspak për t’u befusuar.

Shënim filmik patriotik

Pa dyshim që idea e regjisorit ka qenë që Armanin t’a pasqyron në rolin e heroit, jo vetëm për gjatë operacioneve, por edhe në jetën private, duke reflektuar në karakterin e tij me vrytje të larta, sidomos në mbështetjen të cilën ai ua ofron të vejësisë shokut të tij dhe së ëmës. Kohë e njejtë në film është ndarë edhe për skenat taktike

edhe për dilemat dhe luftërat e brendshme të protagonistit kryesor, jashtë uniformës ushtarake.

Filmi nuk e ka narativin tipik të filmit aksion ushtarak, ku shfaqet tregimi në të cilin kulminon dhe gërshetohet tërthorazi. Këtu jemi dëshmitar të një fragmentimi që ndahet në tre aspekte: atë historik (misioni në Gjirin e Adenit), stërvitja e PASKAL-it dhe ajo që në të vërtetë do të nevojitej që në një interpretim ideal të jetë edhe tregimi kryesor – konflikti ndërmjet Armanit dhe Xhepit. Pa pasur njohuri më të thella për mentalitetin

malezian dhe për historinë e këtij vendi, lirisht do të theksojmë se idea e filmit është patriotike. Në situatë kur duhet të sqarohet tregimi ushtarak për ushtri për të cilën përgjatë historisë nuk ka zhvilluar ndonjë luftë të rëndësishme dhe brutale orientimi në drejtim të njësisë së njohur speciale me nuance për glorifikimin e tonit, duket si një hap i duhur. Patriotizmi veçanërisht vjen në shprehje në fjalën e Armanit në skenën e fundit duke ju drejtuar përgjegjësit të tij me fjalët: “Atdheu dhe familja ime janë një”, ashtu si edhe në miratimin përfundimtarë nga ana e nënës së tij.

Filmi “PASKAL” është në dispozicion në strimin servisin NETFLIX dhe është fitues i shpërblimit special nga komisioni i Asia Tropical Films. Është i nominuar edhe për 7 çmime tjera në festivalet e filmit. Në rast se nuk keni dëgjuar më parë për këtë njësi elite speciale, njëqind minutat në ekranin televiziv nga regjisorin Adrian Teh janë të mjaftueshme për të pasur më të qartë se për çfarë kemi të bëjmë, sidomos për faktin se vet regjisorin garanton autenticitet të shfaqjes së heronjëve, nga mënyra e mbajtjes së armëve, përsëritjes ushtarake, si dhe detajeve të tjera të theksuara, falë konsulentëve, ekspertëve nga njëësia PASKAL, të cilët kanë qenë të angazhuar për nevojat e gjirimit të filmit më të shtrenjtë malezias deri më sot.

Elena Gjorgjievska

Regjia: Adrian Teh

Rolet: Hairul Azreen, Henley Hii, Ammar Alfian

Skenari: Adrian Teh, Anëari Ashraf

Montazhi: Monster Than, Moray Toon

Kinematografia: Yong Choon Lin

Kohëzgjatja: 115 minuta

Vendi: Malezia

Viti: Viti 2018

Çmimet: Çmimi special nga komisioni i „Asia Tropical Films“ si edhe 7 nominime tjera

Malet e Karadakut të Shkupit male të shenjta

Malet e Karadakut të Shkupit janë male të larta të mesme, të cilat shtrihen përgjatë fushëgropës së Kumanovës në lindje, fushëgropës së Shkupit në jug dhe lumit Lepenc në perëndim. Këto male karakterizohen me shpate të karta dhe me gurishte të shumta me disa lugina më të thella. Maja më e lartë e maleve të Karadakut të Shkupit është maja Ramno me 1651 metra lartësi. Maja më e lartë gjendet pothuajse në mjesën e mesme të maleve, mbi fshatin Brest. Nga maja Ramno kemi pamje në drejtim të pjesës lindore të maleve dhe në drejtim të Kumanovës. Përpos Ramnos, maja tjera të larta janë edhe Svinjski Kamen ose Gurri i Derrit, që gjendet mbi manastirin e Mateçit me një lartësi prej 1628 metrave, më pas Crveni Kamen, apo Gurri i Kuq mbi fshatin Strimë me 1608 metra, më pas edhe maja Kepi i Vdorës me 1537 metra. Me luginën

e thellë dhe të theksuar në lumin e Likovës, malet e Karadakut të Shkupit janë të ndara në pjesën perëndimore më të lartë dhe në pjesën lindore që quhet Karadak. Klima e maleve të Karadakut të Shkupit është e freskët, sidomos gjatë periudhës së verës, me ajër të pastër dhe të freskët, kur temperaturat janë për disa gradë më të ulëta se sa temperatura e ajrit në Shkup ose në Kumanovë. Për këtë shkak ky vend është i përshtatshëm edhe për turizëm veror. Dimrat janë të ftohtë dhe të acartë, me rreshje të dëborës në pjesët më të larta të cilat zgjasin 2-3 muaj. Është interesante se gjatë stinës së dimrit, sidomos kur nëpër fushëgropa paraqitet mjegull, në malet e Karadakut të Shkupit ka mundësi të jetë për disa gradë më ngrohtë dhe moti mund të jetë me diell. Këto male karakterizohen edhe me një numër të madh të burimeve ndërsa disa prej tyre janë edhe me karakter mineral. Bota bimore është e llojllojshme,

me dominim të pyjeve me ahë dhe me drunjë të gështenjës. Nga bota shtazohere mund të hasen ujçit, derrët e egër, dhelprat si dhe shumë lloje të shpezëve. Malet në fjalë ofrojnë kuste për alpinizëm rekerativ, për pamje panoramike, rehabilitim, lojëra në dëborë, piknik, hedhje me parashutë, etj. Asnjë anë e vendit tonë në aq hapësirë të vogël nuk posedon aq shumë kisha dhe manastire, aq sa mund të gjejmë rrëzë maleve të Karadakut. Në 11 fshatrat e tyre ka pothuajse 11 manastire të mëdha dhe më se njëzet kisha më të mëdha apo më të vogla. Për këtë shkak, këto anë në të kalurën, banorët lokal të Karadakut, i kanë quajtur – Male të shenjta. Këtu në të kaluarën, ka pasur shumë klerikë dhe shërbyes kishtar. Mund të hasim edhe më tej në mbetjet e kullave, fortesave, varreve si dhe shtëpive tipike të vjetra. Çdo fshat ka nga disa përmendore kurtuloro-historike.

Kristina Ilievska

upit -

